

**Дяків О.Ю.
Петришин М.Й.**

**Практикум з латинської мови
для студентів
природничих спеціальностей**

**м.Івано -Франківськ
2015**

**ББК 81.2 Лат.
Д 99**

Уклали: О. Дяків, М. Петришин

Рецензенти: Оліщук Р.Л. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри класичної філології Львівського національного університету ім. І. Франка,
Буняк В.І – кандидат біологічних наук, доцент кафедри біології Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника.

Рекомендовано до друку Вченою радою Інституту філології Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника.

П Е Р Е Д М О В А

Латинська мова (*lingua Latīna*) отримала свою назву від невеликої області Лацій (*Latium*), розташованої вздовж нижньої течії річки Тібр у сучасній Італії. Центром цієї області було місто Рим (*Roma*), засноване у 753 році до нашої ери братами Ромулом і Ремом.

Жителі нового міста – римляни (*Romani*) – дали початок наймогутнішій рабовласницькій державі Середземномор'я. Кордони Римської імперії сягали: на заході – Атлантичного океану, на сході – Вірменії, північного узбережжя Африки – на півдні та Британських островів – на півночі.

Мови підкорених племен і народів протягом багатьох століть зазнавали сильного впливу латинської мови, причому не тільки як мови завойовників, а й завдяки впливові вищої римської культури і освіти.

Саме в цей час на основі народно-розмовної латини виникають нові національні мови. Сфера функціонування літературної латинської мови поступово звужувалася. До XVIII століття латинська мова зберігала у Європі роль міжнародної мови науки і дипломатії. Твори Томаса Мора, Спінози, Ліннея, Ньютона, Лейбніца, Декарта, Михайла Ломоносова, Григорія Сковороди написані латинською мовою.

Латинська мова на природничому факультеті є загальноосвітньою дисципліною. Це мова вчених-біологів, медиків, а також джерельна база для утворення сучасної біологічної та хімічної термінології. А римські божества *Flora* і *Fauna* увіковічили наукові поняття про рослинний і тваринний світ нашої планети.

Завдяки чіткій і строго логічній побудові граматики, латинська мова розвиває логічне мислення.

Читаючи художню літературу, ми часто натрапляємо на латинські крилаті вислови без перекладу та пояснень, як наприклад: *persona grata*; *terra incognita*; *alma mater*; *veni, vidi, vici*. Для тих, хто не знає їх значення, вони ніби зайві. А тим часом крилаті вислови у стислій формі містять глибокий зміст, що розкривається лише після перекладу та з'ясування історичних умов виникнення кожного вислову зокрема.

Отже, знання латинської мови підвищує загальноосвітній рівень, сприяє професіоналізації знань зі спеціальності, має велике культурологічне та виховне значення.

ЛАТИНСЬКИЙ АЛФАВІТ

У латинському алфавіті є 24 букви.

Латинські письмові знаки запозичені, ймовірно, через етрусків із західногрецького алфавіту. Латинський алфавіт успадкували романські народи, а в часи християнства – германці та західні слов'яни.

Букви	Назва	Вимова
A a	a	[a]
B b	бе	[б]
C c	це	[ц], [к]
D d	де	[д]
E e	е	[е]
F f	еф	[ф]
G g	ге	[г]
H h	га	[г]
I i	і	[і], [й]
K k	ка	[к]
L l	ель	[ль]
M m	ем	[м]
N n	ен	[н]
O o	о	[о]
P p	пе	[п]
Q q	ку	[к]
R r	ер	[р]
S s	ес	[с], [з]
T t	те	[т]
U u	у	[у]
V v	ве	[в]
X x	ікс	[кс], [кз]
Y y	іпсилон	[і]
Z z	зет	[з], [ц]

У сучасній біологічній номенклатурі вживаються ще літери **j** (йота) та **w** (дубль ве).

Звукова система латинської мови складається з голосних, приголосних, сполучень двох голосних (дифтонгів) та сполучень приголосних.

Голосні (vocāles)

У латинській мові для позначення голосних звуків вживаються букви **a, e, i, o, u, y**. Вимова латинських голосних **a, e, o, u** відповідає вимові українських **a, e, o, y**. Наприклад:

vita (віта) – життя,
nomen (номен) – назва.

Голосний **i** читається як українське **і**:

pipere (піпер) – перець,
linum (ліnum) – льон.

Якщо **i** знаходиться на початку слова чи складу перед голосними **a, o, e, u**, а також між голосними, то вимовляється як **й**. У таких випадках замість **i** може вживатися літера **j**, якої в класичній латині не було. Наприклад:

iuniperus (юніперус) – ялівець,
iugularis (югуляріс) – яремний,
maialis (маяліс) – травневий,
maior (майор) – більший.

Буква **y** вживається лише у словах грецького походження і читається як українське **і**. Наприклад:

amyulum (амілюм) – крохмаль,
myrtillus (міртільлюс) – чорниця,
myologia (міольогія) – міологія, наука про м'язи.

Сполучення голосних (Diphthongi)

Крім простих голосних, у латинській мові існують дифтонги **ae**, **oe**, **au**, **eu**.

Дифтонг – це сполучення двох голосних в одному складі.

Дифтонги **ae** та **oe** вимовляються як українське **e**. Наприклад:

praeparatum (препаратум) – препарат,
aether (етер) – ефір,
amoeba (амеба) – амеба,
foeniculum (фенікулюм) – кріп.

Сполучення голосних **ae** і **oe** вимовляються роздільно, якщо над **e** знаходяться дві крапки. Наприклад:

aër (аер) – повітря,
aloë (альое) – алое,
kalanchoë (калянхое) – каланхое.

Дифтонг **au** вимовляється як українське **ау** (з коротким **y**):

auris (ауріс) – вухо,
daucus (даукус) – морква,
Augustus (аугустус) – серпень.

Eu вимовляється як **еу** (з коротким **y**):

eucalyptus (еукаліптус) – евкаліпт,

pleura (плеура) – плевра.

Приголосні (Consonantes)

Приголосні **b, d, f, m, n, p, r, t, v** вимовляються як відповідні приголосні в українській мові:

b – [б]: berberis (берберіс) – барбарис, bene (бене) – добре;

d – [д]: dens (денс) – зуб, diaeta (діета) – режим харчування;

f – [ф]: folium (фоліум) – листок, fructus (фруктус) – плід;

m – [м]: manus (манус) – рука, membrana (мембрана) – мембрана;

n – [н]: natura (натура) – природа, niger (нігер) – чорний;

p – [п]: papaver (папавер) – мак, pinus (пінус) – сосна;

r – [р]: ruber (рубєр) – червоний, ferrum (феррум) – залізо;

t – [т]: tuber (тубєр) – бульба, terra (терра) – земля;

v – [в]: venenum (вененум) – отрута, vita (віта) – життя.

Буква **c** перед голосними **e, i, y**, дифтонгами **ae, oe** читається як українське **ц**. Наприклад:

seca (цєра) – віск,

cito (ціто) – швидко,

cytus (цітус) – клітина,

caecus (цєкус) – сліпий,

coeruleus (цєрулеус) – синій,

cerasus (цєразус) – вишня.

Перед голосними **a, o, u**, всіма приголосними і в кінці слова **c** читається як українське **к**. Наприклад:

caput (капут) – голова,

cor (кор) – серце,

cutis (кутіс) – шкіра,

bacca (бакка) – ягода,

fructus (фруктус) – плід,

lact (ляк) – молоко.

G читається як українське **г**:

gutta (гутта) – крапля,

gramen (грамен) – злак.

H читається як українське **г**:

homo (гомо) – людина,

herba (герба) – трава.

K вживається лише в словах іншомовного походження:

kalium (каліум) – калій.

L завжди позначає м'який звук:

mel (мель) – мед,
belladonna (бельядона) – красавка.

S читається як українське **с**:

silva (сільва) – ліс,
salvia (сальвіа) – шавлія.

S між двома голосними, а також між голосним і приголосним **m** або **n** вимовляється як українське **з**. Наприклад:

nasus (назус) – ніс,
organismus (організмус) – організм.

X читається як **кс**:

radix (радікс) – корінь.

X між голосними читається як **кз**:

exemplar (екземпляр) – зразок.

Z читається як українське **з** і зустрічається, головним чином, у словах грецького походження. Наприклад:

óryza (оріза) – рис,
zona (зона) – пояс.

Буквосполучення

Буквосполучення **ngu** перед голосним читається як **нгв**:

língua (лінгва) – язик, мова,
sanguis (сангвіс) – кров.

Буквосполучення **qu** перед голосним, з яким утворює окремий склад, читається як **кв**:

aqua (аква) – вода,
quercus (кверкус) – дуб.

Буквосполучення **su** перед голосним, з яким утворює окремий склад, читається як **св**:

suavis (свавіс) – милий, солодкий,
suillus (свіллюс) – свинний.

Буквосполучення **ti** перед голосним читається як **ці**:

ratio (раціо) – розум,
functio (функціо) – функція.

Після **s**, **t**, **x** буквосполучення **ti** читається як **ті**:

míxtio (мікстіо) – змішування, суміш,
bestia (бестіа) – тварина.

Сполучення приголосних букв **ch**, **ph**, **th**, **rh** пишуться здебільшого в словах, запозичених з грецької мови, і читаються так:

ch – як українське **х**:

chamomilla (хамомілля) – ромашка,

chole (холє) – жовч.

ph – як українське **ф**:

phaseolus (фазеолус) – квасоля,

pharynx (фарінкс) – глотка.

rh – як українське **р**:

rheum (реум) – ревнь,

rhizoma (різома) – кореневище.

th – як українське **т**:

thea (теа) – чай,

thermopsis (термопсис) – термопсис.

В П Р А В И

1. Прочитайте слова та поясніть правила вимови:

Céllŭla, athmosphæra, Secāle, campéstris, invólucrum, amphíbia, quadruplex, teguméntum, ánimál, umbélla, mycótrophus, lagoéna, inflorescéntia, silvéstris, Trifólium, Éphedra, Valeriāna, Glycurrhíza, compléxus, músçŭlus, planoconvéxus, vegetabília, Aséllus, segméntum, orientālis, crássus, fáscio, détraho, herbárium.

2. Переписати ботанічні назви лікарських рослин, поставити наголос:

Prímula veris – первоцвіт весняний;

Vaccínium myrtíllus – чорниця;

Caléndula officinālis – нагідки лікарські;

Achillea millefólium – деревій звичайний;

Chelidónium máius – чистотіл великий;

Matricária chamomílla – ромашка звичайна;

Artemísia absínthium – полин гіркий;

Ledum palústre – багно звичайне;

Rubus idaéus – малина звичайна;

Sanguisórba officinālis – родовик лікарський;

Menyánthes trifoliāta – бобівник трилистий;

Heliánthus ánnuus – соняшник однорічний;

Crataégus sanguínea – глід криваво-червоний;

Erythraea centaúrium – золототисячник зонтичний;

Arāchis hypogaea – земляний горіх;

Convallária maiālis – конвалія травнева;

Papāver somnífērum – мак снотворний;

Plantāgo máior – подорожник великий;

Tília cordāta – дрібнолиста липа;

Úrtica urens – жалка кропива.

3. Прочитайте та запам'ятайте частини рослин:

búlbus – цибулина,

córtex – кора, шкіра,

flos – квітка, цвіт,

fólium – листок,

fructus – плід,

gemma – брунька,

herba – трава,

legúmen – стручок,

radix – корінь,

rhizōma – кореневище,

semen – насіння,

stigma – приймочка,

stróbīlus – шишка,

tuber – бульба.

4. Radix, cotúrnix, vertex, extráctum, máximus, cortex, refléxus, éxitus, exémplum, larynx, triplex, oxydum, cervix, textus, appéndix, nux, laxans, zoológia, zygóma, Zincum, Oryza, zygóta, xanthocárpus.

5. Aequális, squáma, liquor, quartus, quercus, áquila, equus, quálitás, quántitas, quadricórnis, quadriflórus, suasor, suavis, adeps suillus, consuetúdo, sanguis, unguis, língula, ángulus, unguéntum, anguis, anguilla, Sanguisórba officinālis, linguālis, úngula.

6. Óstium, mutátio, solútio, tília, béstia, liquiritía, deformátio, míxtio, inítio, tigris.

7. Charta, chorda, chromosóma, chromáticus, echinocóccus, choléra, arachis, chelidónium, chémia, colchicum, echinopánax, helichrýsum, orchis, trachēa, bráchium, china, stómachus, concha, echínus, amphíbia, hippóphaë, éphedra, phósphorus, cámphora, phyton, phytobiológia, phytophysiológia, delphinus, élephas, phoca, phalanx, mentha, heliánthus, althaéa, thermópsis, athmosphaéra, thorax, thelodóntia, thea, rhómbicus, rheum, rhamnus, rhythmus, rhodióla rosea, catárrhus, rhinóceros.

Наголос (Accentus). Довгота і короткість складів

В латинській мові склади рахуємо від кінця слова. Наприклад:

in³-sec²-tum¹,

her⁴-ba³-ri²-um¹.

Наголос ніколи не падає на перший склад від кінця слова. Отже, у двоскладових словах наголошується другий від кінця склад. Наприклад: *plánta, hérba, rósa, búlbus*.

У багатоскладових словах наголос залежить виключно від довготи голосного другого складу від кінця. Якщо голосний другого складу від кінця є довгим, наголос падатиме на нього; якщо короткий, наголос переходить на третій склад від кінця.

Склади можуть бути довгими або короткими за природою (*syllaba naturā longa/brevis*) та за положенням (*syllaba positione longa/brevis*).

Правила довготи і короткості другого складу від кінця слова:

I. Голосний другого складу від кінця довгий, якщо:

- 1) він містить дифтонг (довгота за природою):
tra-taé-gus,
a-moé-nus;
- 2) довгий за природою голосний (на письмі довгота голосного звука позначається горизонтальною рисою (–), яка ставиться над голосною буквою):
cor-nū-tus,
ca-nī-nus;
- 3) після голосного настає збіг приголосних (позиційна довгота):
in-séc-tum,
sil-vést-ris;
- 4) після нього стоїть приголосний **x** або **z** (позиційна довгота):
ref-lé-xus,
Ogý-za;
- 5) він входить до складу суфіксів **-ūr**, **-īn**, **-at**, **-ōs**, **-āl**, **-ār**:
mus-cu-lā-ris,
minerālis,
virōsus,
vitātus.

II. Голосний другого складу короткий, якщо:

- 1) на короткість голосного вказує надстрочний знак – дужка (⌣), який ставиться над голосною (природня короткість):
trí-tī-cum,
á-mŷ-lum;
- 2) після нього стоїть голосний або літера **h** (позиційна короткість):
fŏ-li-um,

- rá-ti-o,
cón-tra-ho;
- 3) він знаходиться перед сполученням приголосних, перший з яких проривний, а другий плавний: **b, d, p, t, g, c + l, r**:
vértebra,
cérebrum;
- 4) після складу стоять буквосполучення **ch, ph, th, rh**, які розглядаються як один звук:
stómachus,
philósophus;
- 5) він входить до складу суфіксів **-ŭl, -ŏl, -ŭc, -ŭd**:
foenicŭlum,
fluŭdus,
alveŏlus,
gra-nŭlum.

В латинізованих грецьких словах зберігається грецький наголос. Наприклад: trachéa, sacáo, gígantéus.

Терміни, запозичені з інших мов, зберігають свій національний наголос. Наприклад: kefir, ginséng.

Вживання великої букви

У латинській мові з великої букви пишуться власні імена, назви місяців, народів, географічні назви, прикметники і прислівники, утворені від них. Наприклад: Roma – Рим, Romani – римляни, Maius – травень, Latinus – латинський, Latine – по-латині.

Крім того, з великої букви пишуться назви хімічних елементів, лікарських препаратів, назви рослин і тварин, якщо вони вжиті як номенклатурні терміни.

Прочитайте та поясніть правила читання:

1. Arbor, amārus, ala, arteria, beta, betŭla, bulbus, belladonna, pirus, prunus, rana, fermentum, planta, forma, sanus, albus, terra, fibra, avis, adŏnis, pinus, primŭla veris, valeriana, tilia, stramonium, femina, elementum, opium, ŭtilis, flos, oleum, folium, olŭva, ovum, os, herba, annuus.
2. Calyx, lycopodium, glucyrrhiza, glabra, brionia alba, cygnus, hyoscyamus niger, pyrethrum roseum, thymus serpyllum, pyrāmis, symptōma, xylema, lynx.
3. Ianuarius, iecur, iuvēnis, index, iniectio, infans, insectum, iucundus, iam, Iulius, Iunius, Italia, ignotus, maiālis, papilio, incŏla, maior.

4. Pnoë, caecus, gangraena, kalanchoë, oesophagus, dyspnoë, amoeba, diaeta, aestivus, aër, crataegus, saepe, oedema, anaemia, aurum, autumnus, aestas, laurus, Еврōпа, caulis, eucalyptus, eucommia, lagoena, auditus.
5. Citrum, costa, cellūla, cerebrum, convallaria, cepūla, cauda, coturnix, cygnus, calx, crus, lacuna, muscūlus, cilium, succus, tractus, cervix, cancer, coenobium, acacia, glucōsa, arnica, bacillus, caput, species, crocus, crystallus, vacca, color, bacterium, pastinaca, cervus, formica, cicer, cicāda, columba, sambucus, canis, cranium, circūlus, secāle, cyaneus, cucumis.
6. Hirundo, genus, humus, gemma, hiems, gallīna, biologia, humānus, gaster, habitus, gutta, hortus, grex, homologia, geranium, gramen, hydra, glans, herbarium, globus.
7. Gallus, pilus, viōla, albus, animal, frangula, paluster, plantago, simīlis, leo, lupus, palatum, bulbus, bolus.
8. Basis, saccharum, organīsmus, nasus, viscōsus, dens, stenōsis, venōsus, asellus, anisum, apis, asinus, astrum, melissa, rosa, usus, petroselinum, sus, ursus, brassica, anser, costa.

Іменник (Substantivum)

У латинській мові розрізняємо три роди іменника:

чоловічий рід – genus masculinum – m;

жіночий рід – genus femininum – f;

середній рід – genus neutrum – n.

Роди іменників можуть не співпадати в різних мовах. Наприклад: vita (життя) – в латинській мові жіночого роду, а в українській – середнього роду; genus (рід, вид) – в латинській мові середнього роду, а в українській – чоловічого; gamus (гілка) – в латинській мові чоловічого роду, а в українській – жіночого.

До іменників чоловічого роду (m) відносяться назви осіб і тварин чоловічої статі, назви рік, місяців. Наприклад:

pater (m) – батько; equus (m) – кінь; September (m) – вересень; frater (m) – брат; lupus (m) – вовк.

До іменників жіночого роду (f) належать назви осіб і тварин жіночої статі, назви дерев і кущів, міст, країн, островів. Наприклад:

mater (f) – мати; pinus (f) – хвойне дерево, сосна; Aegyptus (f) – Єгипет; Cyprus (f) – Кіпр.

Латинські іменники мають два числа:

numerus → $\left\{ \begin{array}{l} \text{Singularis - однина;} \\ \text{Pluralis - множина.} \end{array} \right.$

В латинській мові шість відмінків. Але один відмінок **Vocativus** (кличний відмінок, відмінок звертання) в біологічній латині не вживається:

Nominativus (Nom.) – називний (хто? що?) – відмінок підмета та іменної частини присудка.

Genetivus (Gen.) – родовий (кого? чого?) – відмінок неузгодженого означення.

Dativus (Dat.) – давальний (кому? чому?) – відмінок непрямого додатка.

Accusativus (Acc.) – знахідний (кого? що?) – відмінок прямого додатка.

Ablativus (Abl.) – аблатив, тобто орудно-місцевий (ким? чим? де? коли? як?) – відмінок обставини.

Іменники в латинській мові поділяються на п'ять відмін. Відміна іменника визначається за закінченням родового відмінка однини, яке подається в словнику після форми називного відмінка.

NB!: Латинський іменник подається в словнику у двох формах:

I форма – називний відмінок однини;

II форма – родовий відмінок однини, який визначає відміну іменника.

Відміна	Закінчення родового відмінка однини	Словникова форма
I	-ae	planta, ae – рослина.
II	-i	ocūlus, i, m – око; ager, agri, m – поле; folium, i, n – листок.
III	-is	flos, floris, m – квітка; avis, is, f – птах; corpus, ōris, n – тіло.
IV	-ūs	fructus, ūs, m – плід; cornu, ūs, n – річ.
V	-ēi	species, ēi, f – вид.

I відміна іменників (Declinatio prima)

До першої відміни належать іменники в основному жіночого роду (f), які в **Nom.Sing** закінчуються на **-a**, а в **Gen.Sing** мають закінчення **-ae**:

herba, ae – трава,

planta, ae – рослина,

aqua, ae – вода,

terra, ae – земля,

vita, ae – життя,
 costa, ae – ребро,
 cellŭla, ae – клітина,
 formīca, ae – мурашка,
 gemma, ae – брунька,
 substantia, ae – речовина.

Зразок відмінювання

	Singularis	Pluralis
Nom.	herba	herbae
Gen.	herbae	herbārum
Dat.	herbae	herbis
Acc.	herbam	herbas
Abl.	herbā	herbis

NB!: До першої відміни належать іменники чоловічого роду (**m**), які в **Nom.Sing** закінчуються на **-a**, а в **Gen.Sing** – на **-ae** і означають назви професій та національностей:

agricōla, ae – землероб,
 nauta, ae – моряк,
 scriba, ae – писар,
 Belga, ae – бельг,
 Persa, ae – перс,
 Scytha, ae – скіф.

За першою відміною відмінюються і прикметники жіночого роду (**f**), які в **Nom.Sing** закінчуються на **-a**:

alba – біла,
 magna – велика,
 vera – справжня,
 annua – однорічна,
 nigra – чорна,
 destillāta – дистильована.

Латинські прикметники узгоджуються з іменниками в роді, числі і відмінку, але звичайно стоять після іменника, до якого відносяться:

planta annua – рослина однорічна,
 lamīna magna – пластинка велика,
 substantia compacta – щільна речовина,
 substantia spongīōsa – губчаста речовина.

Зразок відмінювання

Planta medicāta – лікарська рослина:

	Singularis	Pluralis
Nom.	planta medicāta	plantae medicātae
Gen.	plantae medicātae	plantārum medicātarum
Dat.	plantae medicātae	plantis medicātis
Acc.	plantam medicātam	plantas medicātas
Abl.	plantā medicātā	plantis medicātis

Крилаті латинські вирази

Persōna grata – Бажана особа.

Persōna non grata – Небажана особа.

Alma mater – Мати-годувальниця.

Tabūla rasa – Чиста дошка.

Terra incognīta – Невідома земля.

Pro forma – Зради форми, формально.

Scientia potentia est – Знання – сила.

Nota bene! (NB!) – Добре зазнач! (Зверни увагу!)

Біномінальні назви

Кожна рослина чи тварина належить до певного виду.

Вид – це основна одиниця класифікації рослинного і тваринного світу.

Назви видів складаються з двох частин: родової назви і видового епітета, що йде за нею.

Родові назви бувають іменниками або субстантивованими прикметниками в **Nom.Sing.** Назва роду пишеться завжди з великої букви:

Rosa – троянда,

Betūla – береза,

Formīca – мурашка,

Ardea – чапля.

Видовий епітет виступає:

1) узгодженим означенням. У такому випадку він виражається прикметником, який узгоджується з попереднім іменником в роді, числі і відмінку:

Betūla alba – береза біла,

Avēna satīva – овес посівний,

Ciconia nigra – лелека чорний,

Formīca fusca – мурашка буреа.

2) неузгодженим означенням. У такому випадку він виражається іменником в родовому відмінку:

Pulvinaria betūlae – подушечниця берези,

Aqua menthae – м'ятна вода.

3) прикладкою. У такому випадку він виражається іменником в називному відмінку:

Salsōla arbuscūla – солянка деревцевовидна.

Назви родин

Назви родин тварин і рослин – це субстантивовані прикметники першої відміни в **Nom.Plur**.

Назви родин рослин утворюються шляхом додавання суфікса **-ace** і закінчення **Nom.Plur** першої відміни **-ae** до основи (назва родин рослин = основа іменника + ace + ae):

Rosa – роза (Ros + ace + ae → Rosaceae – розові);

Mimōsa – мімоза (Mimos + ace + ae → Mimosaceae – мімозові).

Назви родин тварин утворюються від основи іменника плюс суфікс **-id** і закінчення **Nom.Plur** першої відміни **-ae** (назва родин тварин = основа іменника + id + ae):

Rana – жаба (Ran + id + ae → Ranidae – жаби);

Ciconia – лелека (Cicon + id + ae → Ciconidae – лелекові).

В П Р А В И

1. Прочитайте і запам'ятайте іменники першої відміни:

загальні:

anthēra, ae (f) – пиляк,
arbuscula, ae (f) – деревце,
arista, ae (f) – ость колоса,
bassa, ae (f) – ягода,
biologia, ae (f) – біологія,
botanica, ae (f) – ботаніка,
bractea, ae (f) – прицвіток,
capsula, ae (f) – коробочка,
cellula, ae (f) – клітина,
fabrica, ae (f) – будова,
familia, ae (f) – родина, сім'я,
flora, ae (f) – флора,
gemma, ae (f) – брунька,
herba, ae (f) – трава,
inflorescentia, ae (f) – суцвіття,
planta, ae (f) – рослина,
rosula, ae (f) – розетка,

ботанічні:

Alga, ae (f) – водорість,
Aloë, es (f) – столітник,
Althaea, ae (f) – алтея,
Amanita muscaria – мухомор,
Arnica, ae (f) – арніка,
Artemisia, ae (f) – полин,
Avena, ae (f) – овес,
Begonia, ae (f) – бегонія,
Beta, ae (f) – буряк,
Betula, ae (f) – береза,
Brassica, ae (f) – капуста,
Calendula, ae (f) – нагідки,
Casia, ae (f) – дика кориця,
Castanea, ae (f) – каштан,
Chamomilla, ae (f) – ромашка,
Convallaria, ae (f) – конвалія,
Empusa, ae (f) – емпуза (гриб),

silīqua, ае (f) – стручок,
silva, ае (f) – ліс,
spīca, ае (f) – колос,
spīna, ае (f) – шип,
stīpūla, ае (f) – прилисток,
terra, ае (f) – земля,
umbella, ае (f) – зонтик;

анатомічні:

alea, ае (f) – кістка,
aorta, ае (f) – аорта,
arteria, ае (f) – артерія,
columna, ае (f) – стовп,
costa, ае (f) – ребро,
fibra, ае (f) – волокно,
fossa, ае (f) – ямка,
glandula, ае (f) – залоза,
mandibula, ае (f) – нижня щелепа,
maxilla, ае (f) – верхня щелепа,
palpebra, ае (f) – повіка,
rima, ае (f) – щілина,
scapula, ае (f) – лопатка,
vertebra, ае (f) – хребець,
vesica, ае (f) – міхур;

хімічні та геологічні:

argilla, ае (f) – глина,
creta, ае (f) – крейда,
magnēta, ае (f) – магніт,
margarīta, ае (f) – перлина,
parhta, ае (f) – нафта,
ochra, ае (f) – охра, мінеральна
жовта фарба;

Faba, ае (f) – бiб,
Fragaria, ае (f) – суниця,
Mentha, ае (f) – м`ята,
Oliva, ае (f) – оливкове дерево,
Oryza, ае (f) – рис,
Palma, ае (f) – пальма,
Picca, ае (f) – сосна,
Picea, ае (f) – смерека,
Primūla, ае (f) – первоцвіт,
Pulsatilla, ае (f) – сон-трава,
Rosa, ае (f) – троянда,
Rosa canina – шипшина,
Saxifrāga, ае (f) – ломикамiнь,
Syringa, ае (f) – бузок,
Tilia, ае (f) – липа,
Urtica, ае (f) – кропива,
Verbēna, ае (f) – вербена,
Viōla, ае (f) – фіалка;

зоологічні:

Alauda, ае (f) – жайворонок,
Anguilla, ае (f) – вугор,
Ardea, ае (f) – чапля,
Athēne, es (f) – сич,
Balaena, ае (f) – кит,
Boa, ае (f) – удав,
Capra, ае (f) – коза,
Cicada, ае (f) – коник,
Ciconia, ае (f) – лелека,
Columba, ае (f) – голуб,
Clupea, ае (f) – оселедець,
Diomedea, ае (f) – альбатрос,
Egusa, ае (f) – гусениця,
Formīca, ае (f) – мураха,
Gallīna, ае (f) – курка,
Gavia, ае (f) – гагара,
Giraffa, ае (f) – жирафа,
Gorilla, ае (f) – горила,
Hydra, ае (f) – гiдра,

Lacerta, ae (f) – ящірка,
Merūla, ae (f) – дрізд,
Musca, ae (f) – муха,
Naja, ae (m) – кобра,
Nyctea, ae (f) – біла сова,
Perca, ae (f) – окунь,
Phoca, ae (f) – тюлень,
Pica, ae (f) – сорока,
Rana, ae (f) – жаба,
Simia, ae (f) – мавпа,
Talpa, ae (f) – кріт,
Tettigonia, ae (f) – коник,
Urupa, ae (f) – одуд,
Vespa, ae (f) – шершень,
Vipera, ae (f) – гадюка.

2. Прочитайте. Визначте форму видових епітетів:

fossa canīna – собача ямка,
Avēna satīva – посівний овес,
Ardea cinerea – чапля сіра,
tinctūra aetherea – ефірна настоянка,
Lacerta vivipāra – ящірка живородна,
vertebra thoracīca – грудний хребець,
columna vertebrārum – хребетний стовп,
aqua menthae – м'ятна вода.

3. Утворіть форми Nom.Plur та Gen.Plur від таких словосполучень:

cellūla longa – довга клітина,
rīma recta – пряма щілина,
vena cava sinistra – ліва порожниста вена,
fossa canīna – собача ямка.

4. Провідмініяйте:

gemma conīca – конічна брунька,
vertebra thoracīca – грудний хребець,
tela nervōsa – нервова тканина.

5. Утворіть назви родин:

Palma – пальма,
Faba – біб,
Pīcca – сосна,
Tilia – липа,

Simia – мавпа,
Rana – жаба,
Lilia – лілія,
Olīva – олива,
Verbēna – вербена,
Betūla – береза,
Urtīca – кропива,
Brassīca – капуста,
Lacerta – ящірка,
Ondatra – ондатра,
Merūla – дрізд,
Formīca – мурашка.

6. Перекладіть на рідну мову:

Lingua Latīna in doctīna necessaria est. Forma cellulārum varia est. Cellūlae longae, latae, magnae, parvae sunt. Convallaria planta medicāta est. Convallaria et Chamomilla plantae medicātae sunt. Magna copia plantārum medicatārum et baccārum in silvis nostris est. Simia bestia est. Capra etiam bestia est. Simia et capra bestiae sunt. In silvis Eurōpae simiae non sunt. In calvaria multae suturae sunt. Rosa et Viōla plantae sunt. Avena satīva planta annua eat.

7. Перекладіть на латинську мову:

Однорічна рослина; однорічні рослини.

Форма ягоди; форма ягід.

Оболонка клітини; оболонка клітин.

Велика пляма; великі плями.

Великий стручок; великі стручки; форма стручка.

Бруньки берези.

Стовп хребців.

Крило голуба.

Форма клітини; форма клітин.

II відміна іменників (Declinatio secunda)

До другої відміни належать іменники чоловічого та середнього родів, які у **Gen.Sing** закінчуються на **-i**.

Іменники чоловічого роду (**m**) у **Nom.Sing** мають закінчення **-us**, **-er**, а середнього роду (**n**) – закінчення **-um**. Наприклад:

musculus, i (m) – м'яз,

oculus, i (m) – око,

lupus, i (m) – вовк,
 ramus, i (m) – гілка,
 numērus, i (m) – число, кількість,
 araneus, i (m) – павук,
 ager, agri (m) – поле,
 liber, libri (m) – книга,
 magister, magistri (m) – вчитель,
 vesper, vespēri (m) – вечір,
 regnum, i (n) – царство,
 insectum, i (n) – комаха,
 ovum, i (n) – яйце,
 folium, i (n) – листок,
 collum, i (n) – шия.

Зразок відмінювання

	Singulāris	Plurālis
Nom.	ocū lus liber	ocū li lib ri
Gen.	ocū li lib ri	ocū lōrum lib rōrum
Dat.	ocū lo lib ro	ocū lis lib ris
Acc.	ocū lum lib rum	ocū los lib ros
Abl.	ocū lo lib ro	ocū lis lib ris

NB!: Іменники середнього роду (**n**) в латинській мові мають такі особливості при відмінюванні:

1. Закінчення називного і знахідного відмінків як однини, так і множини у них співпадають.

2. Називний і знахідний відмінки множини закінчуються на **-a**:

	Singulāris	Plurālis
Nom.	insect um	insect a
Gen.	insect i	insect ōrum
Dat.	insect o	insect is
Acc.	insect um	insect a
Abl.	insect o	insect is

До другої відміни належать також іменники жіночого роду (**f**), які в називному відмінку однини мають закінчення **-us**, а в родовому відмінку однини – закінчення **-i**, та означають:

а) назви дерев, кущів, країн, островів:

Malus, i (f) – яблуня,
 Popūlus, i (f) – тополя,
 Pinus, i (f) – сосна,

Laurus, i (f) – лавр,
 Aegyptus, i (f) – Єгипет,
 Cyprus, i (f) – Кіпр;
 б) загальні іменники:
 alvus, i (f) – живіт, черево,
 atōmus, i (f) – атом,
 crystallus, i (f) – кристал,
 humus, i (f) – земля, ґрунт,
 methōdus, i (f) – метод,
 periōdus, i (f) – період.

	Singulāris	Plurālis
Nom.	humus	humi
Gen.	humi	humōrum
Dat.	humo	humis
Acc.	humum	humos
Abl.	humo	humis

До другої відміни належать і прикметники чоловічого роду (**m**) із закінченням в називному відмінку однини **-us, -er** та середнього роду (**n**), які закінчуються в називному відмінку однини на **-um**.

Крилаті латинські вирази

Per aspēra ad astra – Через терни до зірок.

Curricūlum vitae – Життєпис (Біографія).

Ab ovo usque ad mala – Від яйця до яблук (Від початку до кінця).

Пор. укр.: Від А до Я).

Aut cum scuto, aut in scuto – Зі щитом або на щиті.

Ex libris – З книг. Екслібрис.

Post scriptum (P.S.) – Після написаного.

В П Р А В И

1. Прочитайте і запам'ятайте іменники другої відміни:

загальні:

adminicūlum, i (n) – тичинка,
 ager, gri (m) – поле, рілля,
 arbustum, i (n) – чагарник,
 bulbus, i (m) – цибулина,
 carpellum, i (n) – плодолистик,
 cormus, i (m) – пагін, наземне сте-
 бло,
 culmus, i (m) – стебло, соломинка,

ботанічні:

Agropyrum, i (n) – пирій,
 Allium, i (n) – цибуля,
 (All. сера – звичайна, All. Satī-
 vum – часник),
 Alnus, i (f) – вільха,
 Amygdālus, i (f) – мигдаль,
 Cedrus, i (f) – кедр,
 Cerāsus, i (f) – вишня,

filamentum, i (n) – тичинкова нитка,
filum, i (n) – нитка,
flosculus, i (n) – трубчатая квіточка,
folium, i (n) – листок,
galbulus, i (m) – шишкоягода,
granum, i (n) – зерно,
herbarium, i (n) – травник,
petalum, i (n) – пелюстка,
pilus, i (m) – волосок,
pistillum, i (n) – маточка,
pomus, i (f) – фруктовое дерево,
ramus, i (m) – гілка,
sepalum, i (n) – чашолист,
surculus, i (m) – сучок, пагін,
teralum, i (n) – листочок оцвітини (перигонія),
truncus, i (m) – стовбур, пень;

анатомічні:

aculeus, i (m) – жало, вістря,
alveolus, i (m) – жолобок, альвеола,
alvus, i (m) – шлунок, живіт,
antebrachium, i (n) – передпліччя,
anus, i (m) – задній прохід,
articulus, i (m) – суглоб,
brachium, i (n) – плече,
carpus, i (m) – зап'ясток,
cavum, i (n) – порожнина,
cerebrum, i (n) – головний мозок,
cilium, i (n) – вія,
collum, i (n) – шия,
cranium, i (n) – череп,
digitus, i (m) – палець,
dorsum, i (n) – спина,
flagellum, i (n) – джгутик,
frenulum, i (n) – вуздечка,
gibbus, i (m) – горб,

Chelidonium, i (n) – чистотіл,
Corylus, i (f) – ліщина,
Crataegus, i (f) – глід,
Crocus, i (f) – шафран,
Cupressus, i (f) – кипарис,
Dianthus, i (n) – гвоздика,
Equisetum, i (n) – хвощ,
Eucalyptus, i (f) – евкалипт,
Fagus, i (f) – бук,
Ficus, i (m) – смоковиця,
Foeniculum, i (n) – кріп,
Fraxinus, i (f) – ясен,
Fungus, i (m) – гриб,
Geranium, i (n) – герань,
Helianthus, i (m) – соняшник,
Hordeum, i (n) – ячмінь,
Hypericum, i (n) – звіробій,
Juniperus, i (f) – яловець,
Lamium, i (n) – кропива глуха,
Linum, i (n) – льон,
Malus, i (f) – яблуня,
Padus, i (f) – черемха,
Panicum, i (n) – просо,
Phaseolus, i (m) – квасоля,
Pinus, i (f) – сосна,
Pisum, i (n) – горох,
Populus, i (f) – тополя,
Prunus, i (f) – слива,
Raphanus, i (m) – редиска, редька,
Rhamnus, i (m) – крушина,
Rheum, i (n) – ревінь,
Rubus, i (m) – ожина,
Solanium, i (n) – паслін,
Sorbus, i (f) – горобина,
Taraxacum, i (n) – кульбаба,
Trifolium, i (n) – конюшина,
Triticum, i (n) – пшениця,
Ulmus, i (f) – в'яз;

labrum, i (n) – губа,
lobus, i (m) – частка, доля,
membrum, i (n) – кінцівка,
musculus, i (m) – м'яз,
nervus, i (m) – жилка, нерв,
nucleus, i (m) – ядро,
oculus, i (m) – око,
ovum, i (n) – яйце,
radius, i (m) – променева кістка,
stomachus, i (m) – шлунок,
tegumentum, i (n) – покрив, шкіра;

хімічні та геологічні:

acidum, i (n) – кислота,
alabastrum, i (n) – алебастр,
amethystus, i (m) – аметист,
Aluminium, ii (n) – алюміній,
Argentum, i (n) – срібло,
atomus, i (f) – атом,
Aurum, i (n) – золото,
Barium, ii (n) – барій,
Calcium, ii (n) – кальцій,
corallum, i (n) – корал,
crystallus, i (f) – кристал,
Ferrum, i (n) – залізо,
Hydrargyrum, i (n) – ртуть,
Hydrogenium, i (n) – водень,
Kalium, ii (n) – калій,
Magnesium, ii (n) – магній,
Manganum, i (n) – марганець,
Nitrogenium, ii (n) – азот,
Natrium, ii (n) – натрій,
Oxygenium, ii (n) – кисень,
oxydum, i (n) – окис,
Plumbum, i (n) – свинець,
Selenum, i (n) – селен,
Silicium, ii (n) – кремній,
Stannum, i (n) – олово,
Zincum, i (n) – цинк.

зоологічні:

Agnus, i (m) – ягня,
Araneus, i (m) – павук,
Asinus, i (m) – осел,
Bombus, i (m) – джміль,
Camelus, i (m) – верблюд,
Cancer, cri (m) – краб,
Cervus, i (m) – олень,
Corvus, i (m) – ворона,
Crocodylus, i (m) – крокодил,
Cuculus, i (m) – зозуля,
Cuniculus, i (m) – кролик,
Cygnus, i (m) – лебідь,
Cypripus, i (m) – короп,
Elephantus, i (m) – слон,
Equus, i (m) – кінь,
Erinaceus, i (m) – їжак,
Fiber, bri (m) – бобер,
Gryllus, i (m) – цвіркун,
Insectum, i (n) – комаха,
Lucanus, i (m) – жук-олень, рогач,
Lupus, i (m) – вовк,
Milvus, i (m) – шуліка,
Odobenus, i (m) – морж,
Parus, i (m) – синиця,
Picus, i (m) – дятел,
Rattus, i (m) – пацюк, щур,
Sciurus, i (m) – білка,
Sturnus, i (m) – шпак,
Tabanus, i (m) – гедзь,
Turdus, i (m) – дрізд,
Ursus, i (m) – ведмідь;

2. Утворіть Nom.Plur та Gen.Plur від іменників:

ocūlus, i – око,
hortus, i – сад, город,
ramus, i – гілка,
ager, agri – поле,
cellūla, ae – клітина,
Ursus, i – ведмідь,
coenobium, ii – колонія,
substratum, i – субстрат,
petālum, i – пелюстка,
filum, i – нитка,
herba, ae – трава,
crista, ae – гребінь.

3. Визначте форму видових епітетів. Перекладіть:

Costa spuria; Thecla betūlae; fossa canīna; Lucānus cervus; Lacerta vivipāra; aqua menthae; columna vertebrārum; Equus asīnus.

4. Перекладіть на рідну мову:

Nervus digīti, nervi digitōrum, nervi digīti.

Forma digīti, forma digitōrum, formae digitōrum.

Nervus folii, nervi foliōrum.

Forma herbae, forma herbārum, forma nasi et ocūli, forma nasōrum et oculōrum (nasus, i – ніс).

Filum longum, fila longa.

Ocūlus Equi et Ursi, ocūli Equōrum et Ursōrum. Folium Mali et Pruni, folia Malōrum et Prunōrum, spica Tritīci.

Forma alārum insectōrum varia est.

Petālum parvum. Flagellum cellūlae.

Cum pilis longis. Cum foliis parvis.

Flagella longa. Nucleus cellūlae.

Folia plantārum. Forma flagellōrum.

Eucalyptus alta cum ramis latis.

Musculi et nervi oculōrum.

Spica magna Tritīci.

Cuprum, aurum, argentum, ferrum, plumbum et hydrargyrum mettalla sunt.

5. Перекладіть на латинську мову:

Довжина листка, довжина листків (longitūdo, longitudīnis – довжина).

Червоний листок рослини, червоні листки рослин (ruber, rubra, rubrum – червоний, червона, червоне).

М'яз лопатки, м'язи лопатки (scapula, ae – лопатка).

Вільха приморська (maritimus, a, um – приморський).

Праве око вовка. Ліве око ведмедя.

Довгий джгутик, довгі джгутики.

Березові. Яблуні. Сливи. Груші.

Кротові (Talpa, ae). Вовки. Павуки. Олені. Коні.

Суфікси іменників I і II відмін

1. Суфікс **-ūr-** вказує на дію або результат дії. Наприклад:

sutūra, ae – шов (від suo – шию),

mixtura, ae – мікстура (від misceo).

2. Суфікс **-in-** утворює іменники, які означають заняття, місце заняття, конкретну назву та ін. Наприклад:

doctrina, ae – наука, вчення (від doceo),

officiŋa, ae – майстерня, фабрика, аптека (від officium, i – служба, обов'язок).

3. Суфікси **-i-**, **-anti-**, **-enti-** утворюють іменники, які означають абстрактні поняття. Наприклад:

memoria, ae – пам'ять (від memog – пам'ятний),

substantia, ae – речовина (від substo – існую),

sapientia, ae – мудрість (від sapio – я розумний).

4. Суфікси **-ūl-**, **-ōl-**, **-cūl-**, додані до основи іменників, надають їм зменшувальне значення. При цьому рід іменника не змінюється. Наприклад:

spicūla, a (f) – колосок (від spica (f) – колос),

foliōlum, i (n) – листочок (від folium (n) – листок),

gamūlus, i (m) – гілочка (від gamus (m) – гілка),

muscūlus, i (m) – мишка (від mus (m) – миша).

5. Суфікс **-men-** вказує на дію або результат дії. Наприклад:

ligamentum, i (n) – зв'язка (від ligo – зв'язує),

ornamentum, i (n) – прикраса (від orno – прикрашаю).

6. Суфікс **-ari-** утворює слово, яке означає місце, приміщення.

Наприклад:

vivarium, ii (n) – віварій, приміщення для тварин (від vivo – живу),

instrumentarium, ii (n) – інструментарій (від instruo – буду, розробляю).

В П Р А В И

1. Перекладіть утворені при допомозі суфіксів іменники:

spinūla, ae (f) – spina, ae (f) – колочка, ость, гребінь,

catenūla, ae (f) – catēna, ae (f) – ланцюг,

pennūla, ae (f) – penna, ae (f) – перо,

hortūlus, i (m) – hortus, i (m) – сад,

saccūlus, i (m) – saccus, i (m) – мішок,

studium, ii (n) – studeo – вивчаю.

2. Утворіть від поданих слів за допомогою суфіксів іменники із зменшувальним значенням:

gemma, ae (f) – брунька,

fossa, ae (f) – яма,

barba, ae (f) – борода,

bestia, ae (f) – тварина,

lobus, i (m) – частка, доля,

globus, i (m) – куля,

circus, i (m) – коло, круг,

nervus, i (m) – нерв, жилка.

Прикметник

(Nomen adiectivum)

У латинській мові, як і в українській, прикметники змінюються за родами, числами й відмінками. Своєї відміни вони не мають, а відмінюються за зразком іменників першої, другої і третьої відмін. Усі прикметники в латинській мові поділяються щодо відмінювання на дві групи: 1) прикметники, що відмінюються за першою і другою відміною іменників; 2) прикметники, що відмінюються за третьою відміною іменників.

Прикметники I і II відміни

Прикметники, які відмінюються за першою і другою відміною мають окреме закінчення на кожний рід, а саме: у чоловічому роді вони закінчуються на **-us**, **-er** (як іменники другої відміни чоловічого роду); у жіночому роді на **-a** (як іменники першої відміни); у середньому роді на **-um** (як іменники другої відміни середнього роду).

У словнику прикметник подається в **Nom.Sing.** Повністю наводиться форма чоловічого роду прикметника, а далі – закінчення жіночого й середнього родів. Наприклад:

latus, lata, latum – широкий, широка, широке;

amarus, amara, amarus – гіркий, гірка, гірке;

albus, alba, album – білий, біла, біле;

flavus, flava, flavum – жовтий, жовта, жовте;
 niger, nigra, nigrum – чорний, чорна, чорне;
 ruber, rubra, rubrum – червоний, червона, червоне.

У прикметниках на **-er** голосний **e** при відмінюванні, як правило, випадає. Зберігається **e** в основі прикметників:

asper, aspēra, aspērum – шорсткий,
 prosper, prospēra, prospērum – сприятливий,
 miser, misēra, misērum – нещасний,
 tener, tenēra, tenērum – ніжний,
 liber, libēra, libērum – вільний.

Та у тих прикметників, що закінчуються на **-fer** і **-ger**. Наприклад:
 crucifēr, crucifēra, crucifērum – хрестоцвітний.

Прикметники жіночого роду на **-a** відмінюються за першою відмінною, прикметники чоловічого роду на **-us**, **-er** та прикметники середнього роду на **-um** відмінюються за другою відмінною.

Зразки відмінювання

Singulāris

	m	f	n
Nom.	alb – us	alb – a	alb – um
Gen.	alb – i	alb – ae	alb – i
Dat.	alb – o	alb – ae	alb – o
Acc.	alb – um	alb – am	alb – um
Abl.	alb – ō	alb – ā	alb – ō

Plurālis

Nom.	alb – i	alb – ae	alb – a
Gen.	alb – ōrum	alb – ārum	alb – ōrum
Dat.	alb – is	alb – is	alb – is
Acc.	alb – os	alb – as	alb – a
Abl.	alb – is	alb – is	alb – is

Singulāris

	m	f	n
Nom.	nigr – er	nigr – a	nigr – um
Gen.	nigr – i	nigr – ae	nigr – i
Dat.	nigr – o	nigr – ae	nigr – o
Acc.	nigr – um	nigr – am	nigr – um
	m	f	n
Abl.	nigr – ō	nigr – ā	nigr – ō

Plurālis

Nom.	nigr – i	nigr – ae	nigr – a
Gen.	nigr – ōrum	nigr – ārum	nigr – ōrum
Dat.	nigr – is	nigr – is	nigr – is
Acc.	nigr – os	nigr – as	nigr – a
Abl.	nigr - is	nigr - is	nigr – is

Прикметник звичайно ставиться після іменника, до якого він відноситься, і узгоджується з ним у роді, числі й відмінку (але не обов'язково у відміні). Наприклад:

muscūlus rectus – прями́й м'яз,
spīca magna – великий колос,
folium longum – довгий листок.

Якщо іменник і прикметник належать до різних відмін, то вони відмінюються відповідно до своєї відміни (іменник за своєю відміною, а прикметник за своєю). Наприклад:

alnus (II) nana (I) – карликова вільха,
fraxinus (II) rubra (I) – червоний ясен,
collēga (I) verus (II) – справжній товариш.

Зразки відмінювання іменників з прикметниками

Muscūlus latus – широкий м'яз:

	Singulāris	Plurālis
Nom.	muscūlus latus	musculi lati
Gen.	muscūli lati	musculōrum latōrum
Dat.	muscūlo lato	musculis latis
Acc.	muscūlum latum	musculos latos
Abl.	muscūlō latō	musculis latis

Alnus nana – карликова вільха:

	Singulāris	Plurālis
Nom.	alnus nana	alni nanae
Gen.	alni nanae	alnōrum nanārum
Dat.	alno nanae	alnis nanis
Acc.	alnum nanam	alnos nanas
Abl.	alnō nanā	alnis nanis

Суфікси прикметників I і II відмін

1. Суфікси **-e-**, **-ace-** утворюють прикметники, які вказують на речовину, з якої що-небудь зроблено:

- ferreus, a, um – залізний,
 amylaceus, a, um – крохмальний.
2. Суфікси **-os-**, **-lent-** утворюють прикметники, що мають відтінок численності, багатства:

aquosus, a, um – водний, водяний,
 purulentus, a, um – гнійний.
  3. Прикметники з суфіксом **-ide-** означають подібність:

xiphoideus, a, um – мечовидний.
  4. Прикметники з суфіксами **-in-**, **-ic-**, **-i-** означають належність, відношення до предмета, місця:

palatinus, a, um – піднебінний,
 medius, a, um – середній.
  5. Суфікси **-ic-**, **-os-** утворюють прикметники, які вживаються в хімічній номенклатурі в назвах кислот:

Acidum nitrosum – азотиста кислота.

Перехід прикметників в іменники (субстантивація)

Із класу прикметників виділяється група слів, які без пояснювальних іменників набули предметного значення, субстантивувалися і, таким чином, перейшли в розряд іменника, що мається на увазі. Так, наприклад, назви родин рослин – це субстантивовані прикметники жіночого роду у множині, тому що мається на увазі іменник *familiae* (*familia*, ae, f – родина, сім'я):

Rosaceae – розоцвіти,
 Betulaceae – березові,
 Urticaceae – кропивові.

Назви родин рослин утворюються додаванням суфікса **-aceae-** до основи родової назви рослин. В деяких назвах родин рослин допускаються як синоніми назви з суфіксами **-fērae-**, **-ātae-**, **-ōsae-** та ін. Наприклад:

Brassicaceae (капустяні) – Crucifērae (хрестоцвіті);
 Fabaceae (бобові) – Leguminōsae (стручкові);
 Apiaceae (селерові) – Umbellifērae (зонтичні).

Запам'ятайте такі прикметники першої і другої відмін:

magnus, a, um – великий, велика, велике;
 parvus, a, um – малий, мала, мале;
 latus, a, um – широкий, широка, широке;
 siccus, a, um – сухий, суха, сухе;

humidus, a, um – вологий, волога, вологе;
 pulcher, chra, chrum – гарний, гарна, гарне;
 macer, era, erum – сухий, суха, сухе, тонкий, тонка, тонке;
 frugifer, era, erum – плодоносний, плодоносна, плодоносне;
 longus, a, um – довгий, довга, довге;
 amarus, a, um – гіркий, гірка, гірке;
 angustus, a, um – вузький, вузька, вузьке;
 durus, a, um – твердий, тверда, тверде;
 miser, era, erum – нещасний, нещасна, нещасне;
 tener, era, erum – ніжний, ніжна, ніжне;
 mellifer, era, erum – медовий, медова, медове;
 floriger, era, erum – квітконосний, квітконосна, квітконосне;
 crispus, a, um – кучерявий, кучерява, кучеряве;

albus, a, um
 lacteus, a, um } → білий, біла, біле;

niger, gra, grum
 ater, tra, trum
 obscurus, a, um
 piccus, a, um } → чорний, чорна, чорне;

cinereus, a, um
 fuscus, a, um
 plumbeus, a, um } → сірий, сіра, сіре;

flavus, a, um
 fulvus, a, um
 rubidus, a, um
 aureus, a, um } → жовтий, жовта, жовте;

ruber, bra, brum
 sanguineus, a, um
 purpureus, a, um } → червоний, червона, червоне;

ceruleus, a, um
 glaucus, a, um } → синій, синя, синє.

В П Р А В И

1. Провідміняти:

planta paludōsa,
folium latum,
mulcūlus longus,
prunus maritima.

2. Узгодити прикметники з іменниками і перекласти українською мовою:

Crataegus, i, f (ruber, bra, brum); ramus, i, m (magnus, a, um); petalum, i, n (flavus, a, um); oculus, i, m (dexter, tra, trum); pilus, i, m (longus, a, um); cellūla, ae, f (ovātus, a, um); collega, ae, m (bonus, a, um).

3. Перекласти українською мовою:

a) Sunt plantae silvatīcae, stepōsae, nemorōsae, paludōsae, lapidōsae et cetērae. Coma plantārum varia est. Sunt comae conīcae, ovoideae, cylindricae, sphaericae, pendūlae et cetērae. Coma betūlae pendūla est. Coma plantārum e ramis et foliis constat. Sunt rami magni, parvi, crassi, ramōsi, divaricāti. Forma foliōrum etiam varia est. Sunt folia ovāta, lanceolāta, falcāta, pentagōna et cetēra. Folia nonnulla glabra, nonnulla pilōsa sunt.

b) Structūra cellulārum varia est. Cellūla e flagellis, membrāna, nucleo, pyrenoido et chromatophōris constat. Forma cellulārum varia est. Sunt cellūlae ovoideae, conīcae, globōsae, ellipsoideae et cetēra.

c) Baccae Sambuci nigrae sunt parvae, nigrae et rotundae. Mentha piperīta, Lamium album et Urtīca ad Labiātas pertinent. Veronīca incāna et Allium podolicum plantae steppōsae sunt. Carex in locis paludosis crescit. Arnica montāna est planta medicāta. Popūlus nigra planta dioīca est. In horto botanīco Ficus elastīca et Amygdālus nana crescut.

d)

De muscūlis

Numērus musculōrum organismi humāni magnus est. Forma musculōrum etiam varia est: sunt muscūli lati, longi, externi, interni, profundi et cetēri. Collum, exempli causa, non solum muscūlos habet, sed etiam nervos et organa cetēra. Muscūli dorsi varii et multi sunt, exempli causa, muscūlus trapezius, muscūlus rhomboideus ceterique. Musculus trapezius latus est. Muscūli fasciis cinguntur. Fasciae in fascias proprias et fascias subcutaneas dividuntur.

4. Утворіть від поданих іменників прикметники за допомогою суфікса **-os-**:

petra, ae, f – камінь, кам'янистий;
musculus, i, m – м'яз, мускул, мускулистий;

nervus, i, m – нерв, нервовий;
gelatina, ae, f – желатин, желатиновий;
aqua, ae, f – вода, водний.

5. Утворіть за допомогою суфікса *-e-* від поданих іменників прикметники:

argentum, i, n – срібло, срібний;
os, ossis, n – кістка, кістковий;
pharynx, pharyngis – глотка, глотковий;
vitrum, i, n – скло, скляний;
cartilāgo, cartilaginis – хрящ, хрящевий.

Крилаті латинські вислови

Mala herba cito crescit – Погане зілля швидко росте.
Circulus vitiōsus – Зачароване коло.
Fortūna caeca est – Доля сліпа.
Garrula lingua nocet – Балакучий язик приносить шкоду.
Honesta vita beata est – Чесне життя – щасливе.
Plenus venter non studet libenter – Повний живіт не вчиться охоче.

Дієслово (Verbum)

Дієслово є самостійною змінюваною частиною мови і має такі основні категорії: час, спосіб, стан, особа, число.

У словниках латинської мови дієслово подається у таких чотирьох основних формах:

- 1) *persona prima singularis praesentis indicatīvi actīvi* (перша особа однини теперішнього часу дійсного способу активного стану):
  - orō – я прикрашаю,
  - video – я бачу,
  - dico – я говорю,
  - constituo – я встановлюю,
  - venio – я приходжу,
  - Dum spiro, spero – Доки живу, надіюся.
  - Contra spem spero – Без надії сподіваюсь.
  - Dubito ergo cogito, cogito ergo sum – Я сумніваюся, значить я думаю; я думаю, значить я живу (*Декарт*).
- 2) *persona prima singularis perfecti indicatīvi actīvi* (перша особа однини минулого часу доконаного виду дійсного способу активного стану):
  - ornavi – я прикрасив,
  - vidi – я побачив,

dixi – я сказав,
constitui – я встановив,
veni – я прийшов,
Veni, vidi, vici – Прийшов, побачив, переміг.
Dixi! – Я сказав!

Dixi et animam levavi – Сказав і полегшив душу.

- 3) *supinum* – супін (незмінна дієслівна форма, яка виражає мету або якісне визначення дії). Від цієї форми утворюються дієприкметники минулого часу пасивного стану:

ornatum, visum, dictum, constitutum, ventum,

Post scriptum – Після написаного.

Post factum – Після зробленого.

Dictum-factum – Сказано-зроблено.

- 4) *infinitivus* (неозначена форма дієслова):

ornare – прикрашати,

videre – бачити,

dicere – говорити,

constituere – встановлювати,

venire – приходити,

Vivere est militare – Жити значить боротися.

Vivere est cogitare – Жити значить думати.

Vivere est sperare – Жити значить надіятись.

Dicere non est facere – Говорити не значить робити.

Визначення дієвідміни

У латинській мові є чотири дієвідміни дієслова – *coniugatio prima, secunda, tertia, quarta*. Належність до відповідної дієвідміни визначаємо за кінцевим голосним основи *praesentis verbi*. Для того, щоб виділити цю основу, треба від неозначеної форми дієслова (*infinitivus*) відкинути закінчення “**re**”.

До першої дієвідміни належать дієслова, основа яких закінчується на **ā**:

conservare – зберігати,

signare – позначати,

determinare – визначати,

habitare – проживати.

До другої дієвідміни відносяться дієслова з основою на **ē**:

florere – цвісти,

videre – бачити,

habēre – мати,
praebēre – постачати.

До третьої дієвідміни належать дієслова, основа яких закінчується на приголосний або голосний “u” (формальною ознакою таких дієслів є “ē” перед закінченням “re”):

legēre – збирати,
tegēre – покривати,
describēre – описувати,
crescēre – рости.

До четвертої дієвідміни належать дієслова з основою на “ī”:

nutrīre – годувати,
obvenīre – зустрічатися,
vestīre – одягати, вкривати,
finīre – закінчувати.

Теперішній час дійсного способу активного стану (Praesens indicatīvi actīvi)

Утворюється за допомогою додавання до основи praesentis verbi таких особових закінчень:

Singulāris	Plurālis
1 – o	1 – mus
2 – s	2 – tis
3 – t	3 – nt

Coniugatio prima laborāre → працювати

Singulāris	Plurālis
1. labora + o → o*	1. laborā – mus
2. labora – s	2. laborā – tis
3. labora – t	3. labora – nt

***NB!**: У дієсловах першої дієвідміни в першій особі однини відбувається злиття голосного “ā” основи з особовим закінченням “o” в “o”. Наприклад: voco, nomino, milito.

Coniugatio secunda docēre → навчати

Singulāris	Plurālis
1. doce – o	1. docē – mus
2. doce – s	2. docē – tis
3. doce – t	3. doce – nt

Coniugatio tertia vincēre → перемагати

Singulāris	Plurālis
1. vinc – o	1. vinc – ĩ – mus

2. vinc – i – s*

3. vinc – i – t

2. vinc – ĭ – tis

3. vinc – u – nt*

*NB!: У дієсловах третьої дієвідміни між основою та особовим закінченням використовується сполучний голосний; в другій і третій особах однини та першій, другій особах множини – “**i**”, а в третій особі множини – “**u**”.

Ці тематичні голосні живаються і в тих дієсловах, основа яких закінчується на “**u**”:

Constituere → встановлювати

Singulāris

1. constitu – o

2. constitu – i – s

3. constitu – i – t

Plurālis

1. constitu – ĭ – mus

2. constitu – ĭ – tis

3. constitu – u – nt

Coniugatio quarta audire → слухати

Singulāris

1. audi – o

2. audi – s

3. audi – t

Plurālis

1. audī – mus

2. audī – tis

3. audi – u – nt*

*NB!: У дієсловах четвертої дієвідміни в третій особі множини використовується сполучний голосний “**u**”.

Дієслово esse

Латинське дієслово **esse** – “**бути**” не належить до жодної з дієвідмін і має такі особові форми:

Singulāris

1. sum – я є

2. es – ти є

3. est – він, вона, воно є

Plurālis

1. sumus – ми є

2. estis – ви є

3. sunt – вони є

Наказовий спосіб

(Imperatīvus praesentis actīvi)

Imperatīvus має другу особу однини та другу особу множини. Друга особа однини утворюється за допомогою відкидання від infinitīvus закінчення “**re**” в усіх дієвідмінах. Друга особа множини утворюється додаванням до основи praesentis verbi закінчення “**-te**”, а у третій дієвідміні “**-ite**”.

Coniugatio prima

Singulāris

1. orna

2. labora

Plurālis

1. ornāte

2. laborāte

3. voca
4. nomina

3. vocāte
4. nomināte

Coniugatio secunda

Singulāris

1. doce
2. tace
3. tene
4. move

Plurālis

1. docēte
2. tacēte
3. tenēte
4. movēte

Coniugatio tertia

Singulāris

1. vince
2. scribe
3. cresce
4. constitue

Plurālis

1. vincīte
2. scribīte
3. crescīte
4. constituīte

Coniugatio quarta

Singulāris

1. veni
2. audi
3. servi
4. puni

Plurālis

1. venīte
2. audīte
3. servīte
4. punīte

NB!: Заперечення при наказовому способі виражається за допомогою дієслова **nolo** – “**не хочу, не бажаю**” та інфінітива відмінюваного дієслова:

Singulāris

1. noli laborāre!
2. noli tacēre!

Plurālis

1. nolīte laborāre!
2. nolīte tacēre!

В П Р А В И

1. Визначте дієвідміну дієслова:

natāre – плавати,
partīre – ділити,
frangēre – ламати,
fructificāre – плодоносити,
dividēre – розділяти,
sentīre – відчувати,
tegēre – покривати,
dāre – давати,
docēre – навчати,
finīre – закінчувати,

vivĕre – жити,
spirāre – дихати,
formāre – утворювати,
miscĕre – змішувати,
scĭre – знати,
constāre – складатися,
incidĕre – впадати,
distinguĕre – відрізняти.

2. Перекладіть:

tegĕre, tegunt, tegit, tego;
legĭmus, legit, legĭte, legĕre;
florĕre, floret, florent, florĕtis;
describunt, describo, describit, describe;
natas, natāmus, natant, nato;
sciunt, scio, scit, scĭmus;
spirātis, spirat, spirant, spirāre.

3. Перекладіть дієслова, дайте їх морфологічну характеристику:

habitāt	tegĭmus
habēt	describĭtis
munĭtis	legunt
frangunt	cresco
miscēs	natas

4. Перекладіть українською мовою:

1. Plantam describo. Plantas describitis. Herbam legis. Herbas et plantas legunt.
2. Vertebrae columnnam vertebrārum formant.
3. Aqua plantis et herbis vitam dat.
4. Ranae et in terra et in aqua vivunt.
5. Lingua ex musculis constat.
6. Equus cibum labiis captat, vacca – lingua.
7. In horto botanico Amygdalus nana crescit.
8. Cellula e flagellis, membrana, nucleo, pyrenoido et chromato – phoris constat.
9. Laboratorium videmus. Studiosi ibi laborant: colant, filtrant, miscent, solvunt.

**Теперішній час дійсного способу пасивного стану
(Praesens indicativi passivi)**

Утворюється додаванням до основи **praesentis verbi** таких особових закінчень:

Singulāris

1. – or
2. – ris
3. – tur

Plurālis

1. – mur
2. – mini
3. – ntur

Coniugatio prima
servāre – зберігати

Singulāris

1. serva + or → servor*
2. servā – ris
3. servā – tur

Plurālis

1. servā – mur
2. serva – mīni
3. serva – ntur

*NB!: Як і в активному стані, у першій особі однини першої дієвідміни відбувається злиття голосного основи “a” із закінченням “or” в “or”.

Coniugatio secunda
docēre – навчати

Singulāris

1. doce – or
2. docē – ris
3. docē – tur

Plurālis

1. docē – mur
2. doce – mīni
3. doce – ntur

Coniugatio tertia
defendēre – захищати

Singulāris

1. defend – or
2. defend – ě – ris
3. defend – ĩ – tur

Plurālis

1. defend – ĩ – mur
2. defend – i – mīni
3. defend – u – ntur

NB!: У третій дієвідміні використовуються такі сполучні голосні: друга особа однини – “e”; третя особа однини, перша, друга множини – “i”; третя особа множини – “u”.

Coniugatio quarta.
punire – карати

Singulāris

1. puni – or
2. punī – ris
3. punī – tur

Plurālis

1. punī – mur
2. puni – mīni
3. puni – u – ntur

NB!: У третій особі множини вживається єднальний голосний “u”. Дієслова пасивного стану перекладаються українською мовою двома способами:

punītur – нас карають, ми караємося;
docentur – їх навчають, вони навчаються.

Дісприкетник минулого часу доконаного виду пасивного стану (Participium perfecti passīvi)

Participium perfecti passīvi утворюється від основи супіна. Для цього від супіна (третя дієслівна форма) слід відкинути закінчення **-um** і додати закінчення:

для чоловічого роду **-us**,
для жіночого роду **-a**,
для середнього роду **-um**:

muto, mutāvī, mutātum, mutāre	mutatus, a, um (змінений)
video, vidī, visum, vidēre	visus, a, um (побачений)
describo, descripsi, descriptum, describēre	descriptus, a, um (описаний)
vestio, vestīvī, vestītum, vestīre	vestītus, a, um (одягнутий)

Дісприкетники минулого часу доконаного виду пасивного стану відмінюються як прикметники I та II відмін та узгоджуються з іменником у роді, числі та відмінку. Наприклад:

exsiccō, exsiccāvī, exsiccātum, exsiccāre – висушувати,
exsiccātus, a, um – висушений, а, е,
herba exsiccāta – висушена трава,
ramus exsiccātus – висушена гілка,
folium exsiccātum – висушений листок.

Зразки відмінювання

Masculīnum:

	Singulāris	Plurālis
Nom.	ramus exsiccātus	rami exsiccāti
Gen.	rami exsiccāti	ramōrum exsiccatorum
Dat.	ramo exsiccātō	ramis exsiccātis
Acc.	ramum exsiccātum	ramos exsiccātos
Abl.	ramo exsiccātō	ramis exsiccātis

Femenīnum:

	Singulāris	Plurālis
Nom.	herba exsiccāta	herbae exsiccatae
Gen.	herbae exsiccatae	herbarum exsiccatarum
Dat.	herbae exsiccatae	herbis exsiccatis
Acc.	herbam exsiccātam	herbas exsiccatas
Abl.	herbā exsiccātā	herbis exsiccatis

Neutrum:

	Singulāris		Plurālis
Nom.	folium exsiccātum		folia exsiccāta
Gen.	folii exsiccāti		foliōrum exsiccātōrum
Dat.	folio exsiccāto		foliis exsiccātis
Acc.	folium exsiccātum		folia exsiccāta
Abl.	folio exsiccāto		foliis exsiccātis

В П Р А В И

1. Утворіть **participium perfecti passivi**. Перекладіть:

divido, divisi, divisum, dividēre – розділяти,
pono, posui, posītum, ponēre – ставати,
tego, texi, tectum, tegēre – покривати,
describo, descripsi, descriptum, describēre – описувати,
voro, vorāvi, vorātum, vorāre – поглинати,
rumino, rumināvi, ruminātum, rumināre – жувати,
recipio, recepi, receptum, recipēre – брати,
servo, servāvi, servātum, servāre – зберігати,
munio, munīvi, munītum, munīre – зміцнювати,
frango, fregi, fractum, frangēre – розбивати.

2. Перекладіть:

Folium pilis albis tectum. Folia pilis longis tecta. Nucleus in centro cellūlae locātus est. Vacuōla in protoplasto locāta est. Folia ovāta, pilis raro tecta. Lamina foliōrum supra pilis parvis subtus ad nervos pilis longis vestīta. Folia caulina profunde parfīta.

Заміна активної синтаксичної конструкції на пасивну

Passivum у латинській мові використовується набагато частіше, ніж в українській. Тому речення, яке містить присудок у пасивному стані, доцільно спершу перекласти дослівно, а при необхідності замінити пасивну конструкцію на активну. Наприклад:

Terra herbis et plantis ornatur – Земля прикрашається травами і рослинами.

При переході активної конструкції у пасивну відбуваються такі зміни: а) підмет ставиться у відмінку **Ablativus** (якщо він означає особу, то з прийменником **a, ab** і називається **ablativus auctōris**); б) додаток стає підметом; в) присудок вживається у пасивному стані та узгоджується з новим підметом. Наприклад:

Magistri saepe bonos discipulos laudant – вчителі часто хвалять добрих учнів;

Boni discipuli saepe a magistris laudantur – добрі учні часто хвалять-ся учителями.

В П Р А В И

1. Перекладіть дієслова, дайте їх морфологічну характеристику:

leguntur,
dividor,
nomināmur,
describītur,
tegīmini,
docēris,
muniuntur.

2. Перекладіть речення. Замініть активну конструкцію пасивною:

Agricolae agros colunt. Feminae aram herbis ornant. Amicitia vitam ornat. Liberi legunt libros. Viri defendunt in periculis patriam nostram. Agricolae terram colunt. Plantae et herbae terram tegunt. Fluvius campum irrigat.

3. Перекладіть:

Terra multis plantis vestītur. Saccharum in aqua solvītur. Multa remedia e herbis et foliis praeparantur. Plantae variae in herbario Academiae Scientiarum conservantur.

III відміна іменників (Declinatio tertia)

До третьої відміни належать іменники всіх трьох родів, які в **Nom.Sing** мають різні закінчення, а в **Gen.Sing** – закінчення **-is**.

Словникова форма іменників третьої відміни:

homo, homīnis (m) – людина;
ratio, ratiōnis (f) – розум;
cor, cordis (n) – серце.

Особливості іменників третьої відміни:

1. Іменники третьої відміни в **Nom.Sing** мають різні закінчення, навіть в одному й тому ж самому роді.

2. У третій відміні основа іменників здебільшого неповна в **Nom.Sing**, тобто основа іменника третьої відміни не може виділятися із **Nom.Sing**. Для виділення основи потрібен **Gen.Sing**, який подається другою формою іменника в словнику. Від цієї форми, відкидаючи закінчення **-is**, отримуємо основу.

3. За закінченням основи іменники третьої відміни поділяються на три групи (класи, типи (classis)): **приголосний, голосний, мішаний**.

Classis consonans: належать іменники всіх трьох родів (нерівноскладові, які в **Gen.Sing** мають більшу кількість складів, ніж в **Nom.Sing**), основа яких закінчується на один приголосний. Наприклад:

leo, leōnis (m) – лев; flos, flōris (m) – квітка; aēr, aēris (m) – повітря; pes, pedis (m) – стопа; cortex, corticis (m) – кора; color, colōris (m) – колір; arēx, aricis (f) – верхівка; ordo, ordinis (f) – порядок, ряд; derma, dermātis (n) – шкіра.

Classis vocālis: належать іменники середнього роду, які в **Nom.Sing** мають закінчення **-e, -al, -ar**. Наприклад:

-e: secāle, secālis – жито; mare, maris – море;

-al: aņmal, aņmālis – тварина;

-ar: exemplar, exemplāris – приклад, зразок.

Classis mixta: належать іменники чоловічого і жіночого роду:

а) рівноскладові (які в **Nom.Sing** і **Gen.Sing** мають рівну кількість складів):

avis, is (f) – птах; auris, is (f) – вухо; cutis, is (f) – шкіра; piscis, is (m) – риба; caulis, is (m) – стебло;

б) нерівноскладові, основа яких закінчується на два приголосних: pars, partis (f) – частина; mens, mentis (f) – думка; cor, cordis (n) – серце; glans, glandis (f) – жолудь; dens, dentis (m) – зуб; os, ossis (n) – кістка.

NB!: У словнику іменники третьої відміни записуються за загальним правилом, тобто у **Nom.Sing** і **Gen.Sing**, але у **Gen.Sing** звичайно вказується не тільки закінчення **-is**, але й останні склади основи:

ordo, ĩnis (m) – порядок, ряд;

regio, ōnis (f) – область, країна;

caput, ĩtis (n) – голова.

Якщо основа у **Nom.Sing** і **Gen.Sing** однакова, то в словнику вказується тільки закінчення **Gen.Sing** – **-is**:

caulis, is (m) – стебло,

auris, is (f) – вухо,

aņmal, is (n) – тварина.

Таблиця відмінкових закінчень іменників третьої відміни

Число	Singularis			Pluralis		
	рід			рід		
Відмінки	m	f	n	m	f	n
Nom.	Різні			-es	-es	-a, -ia
Gen.	-is	-is	-is	-um,	-um,	-um,

				-ium	-ium	-ium
Dat.	-i	-i	-i	-ībus	-ībus	-ībus
Acc.	-em	-em	= Nom.	-es	-es	-a, -ia
Число	Singulāris			Plurālis		
Відмінки	рід			рід		
	m	f	n	m	f	n
Abl.	-e, -i	-e, -i	-e, -i	-ībus	-ībus	-ībus

NB!: Різницю у відмінкових закінченнях приголосної, голосної і мішаної груп іменників третьої відміни показує таблиця:

Група	Відмінки		
	Abl.Sing	Gen.Sing	Nom.Plur, Acc.Plur (середній рід)
приголосна	-e	-um	-a
голосна	-ī	-ium	-ia
мішана	-e	-ium	-a

Іменники чоловічого і жіночого родів третьої відміни відмінюються однаково.

Відмінки	Приголосна група		Мішана група		Голосна група
	m	n	f	n	n
Singulāris					
Nom.	flos	corpus	pars	cor	exemplar
Gen.	floris	corpōris	partis	cordis	exemplāris
Dat.	flori	corpōri	parti	cordi	exemplāri
Acc.	florem	corpus	partem	cor	exemplar
Abl.	flore	corpōre	parte	corde	exemplari
Plurālis					
Nom.	flores	corpōra	partes	corda	exemplaria
Gen.	florum	corpōrum	partium	cordium	exemplarium
Dat.	floribus	corpōribus	partibus	cordibus	exemplaribus
Acc.	flores	corpōra	partes	corda	exemplaria
Abl.	floribus	corpōribus	partibus	cordibus	exemplaribus

Вживання Ablatīvus для позначення місця (Ablatīvus loci)

Прийменник **in** в латинській мові (як і в українській) має подвійне керування залежно від питання – куди? (**Acc.**), де? (**Abl.**):

in ar̄ice – на верхівці; in silvā (is) – в лісі (лісах); in caulībus – на стеблах; in horto – в саду; in marginībus – по краях.

В описах рослин **Abl.loci** вживається без прийменника:

cellūla polis acūta – клітина на полюсах гостра;

bractea ar̄ice acuta – прицвіток на верхівці загострений;

bracteae ar̄icībus acūtae – прицвітки по верхівках загострені;

folia marginībus dentata – листки по краях зубчасті;

vasuōla ar̄ice locāta – вакуола, розміщена на верхівці.

Крилаті латинські вирази

Homo locum ornat, non homīnem locus – Людина красить місце, а не місце – людину.

Repetitio est mater studiōrum – Повторення – мати навчання.

O tempōra, o mores! – О часи, о звичаї!

Finis coronat opus – Кінець вінчає справу.

Arbor mala, mala mala – Погане дерево, погані яблука.

Mens sana in corpōre sano – В здоровому тілі – здоровий дух.

В П Р А В И

1. Прочитайте і запам'ятайте іменники третьої відміни:

загальні:

aēr, aēris (m) – повітря,
animal, ālis (n) – тварина,
arbor, ōris (f) – дерево,
basis, is (f) – основа,
caulis, is (m) – стебло,
classis, is (f) – клас,
cortex, icis (m) – кора,
flos, floris (m) – квітка,
frutex, frutīcis (m) – чагарник,
homo, homīnis (m) – людина,
margo, marginis (m) – край,
odor, ōris (m) – запах,
palus, ūdis (f) – болото,
pars, partis (f) – частина,
qualitas, ātis (f) – якість,
quantitas, ātis (f) – кількість,
radix, icis (f) – корінь,
regio, ōnis (f) – область,
rhizoma, ātis (n) – кореневище;

ботанічні:

Abies, ētis (f) – ялиця,
Acer, ēris (n) – клен,
Adōnis, īdis (f) – горицвіт,
Atrīplex, icis (m) – лобода,
Cannābis, is (f) – коноплі,
Carex, icis (f) – осока,
Cicer, ēris (n) – горох,
Cucūmis, ēris (m) – огірок,
Digitālis, is (f) – наперстянка,
Filix, icis (f) – папороть,
Iris, is (f) – півники,
Larix, icis (f) – модрина,
Lichen, ēnis (m) – лишайник,
Medicāgo, īnis (f) – люцерна,
Papāver, ēris (n) – мак,
Piper, ēris (n) – перець,
Plantāgo, īnis (f) – подорожник,
Solix, icis (f) – лоза, верба,
Secāle, is (n) – жито,

анатомічні:

aden, adēnis (m) – залоза, лімфатичний вузол,

auris, is (f) – вухо,
 calx, calcis (f) – п'ята,
 cartilago, ĩnis (f) – хрящ,
 cavĭtas, ātis (f) – порожнина,
 cor, cordis (n) – серце,
 corpus, ōris (n) – тіло,
 crinis, is (m) – волосся,
 cutis, is (f) – шкіра,
 dens, ntis (m) – зуб,
 frons, ontis (f) – чоло,
 iecur, ōris (n) – печінка,
 larynx, ngis (m) – гортань,
 lien, entis (m) – селезінка,
 pes, pedis (m) – нога, стопа,
 pulmo, ōnis (m) – легеня,
 ren, renis (m) – нирка,
 sanguis, ĩnis (m) – кров,
 thorax, thoracis (m) – грудна клітка,
 tendo, ĩnis (m) – сухожилля,
 unguis, is (m) – ніготь,
 varix, varicis (m) – венозний вузол;

хімічні та геологічні:

adamas, antis (m) – алмаз,
 aes, aeris (m) – мідь, бронза,
 aether, eris (m) – ефір,
 calor, ōris (m) – тепло,
 calx, calcis (f) – вапно,
 carbo, ōnis (m) – вугілля,
 liquor, ōris (m) – рідина;

2. Узгодити прикметники з іменниками:

Salix (carpeus, a, um) – верба козяча;

Vitis (rotundifolius, a, um) – виноград круглолистий;

pars (medius, a, um) – середня частина;

Vitis, is (f) – виноград;

зоологічні:

Accipĭter, tris (m) – яструб,
 Acipenser, ěris (m) – оселедець,
 Anas, ātis (f) – качка,
 Anguis, is (m) – змія,
 Anser, ěris (m) – гуска,
 Apis, is (f) – бджола,
 Aries, ětis (m) – баран,
 Avis, is (f) – птах;
 Bos, bovis (m, f) – бик, корова,
 Bubo, ānis (m) – пугач,
 Castor, ōris (m) – бобер,
 Cornix, ĩcis (m) – ворона,
 Coturnix, ĩcis (f) – перепілка,
 Cilex, ĩcis (m) – комар,
 Elephas, antis (m) – клон,
 Falco, ōnis (m) – сокіл,
 Grun, Gruis (m, f) – журавель,
 Hirundo, ĩnis (f) – ластівка,
 Leo, ōnis (m) – лев,
 Macrōpus, rōdis (m) – кенгуру,
 Mammalia, ium (n) – ссавці,
 Martes, is (f) – куниця,
 Natrix, ĩcis (f) – вуж,
 Olor, Olōris (m) – лебідь,
 Ovis, is (f) – вівця,
 Passer, ěris (m) – горобець,
 Pulex, ĩcis (m) – блоха,
 Struthio, ōnis (m) – страус,
 Tetrao, ōnis (m) – глухар,
 Vermes, ium (m) – черви,
 Vulpes, is (f) – лисиця.

apex (acūtus, a, um) – гостра верхівка;
flos (magnus, a, um; ruber, bra, brum) – квітка велика, червона;
cortex (durus, a, um) – кора тверда;
piper (ruber, bra, brum) – червоний перець;
cor (humānus, a, um) – людське серце.

3. Визначте форму видового епітета:

Hypoderma bovis – овід бичий;
Apis mellifera – бджола медоносна;
Elephas indicus – слон індійський;
Anser albifrons – гусак білолобий;
Stenoccephalus canis – блоха собача;
Lepus arcticus – північний заєць;
Acer rubrum – червоний клен;
Digitalis grandiflora – наперстянка крупно квіткова.

4. Перекладіть на рідну мову:

a) Pulmo dexter in tres (три) plerumque lobos – superiorem, inferiorem, medium dividitur. Pulmo sinister vero in lobos duos (дві) superiorem et inferiorem dividitur (lobus, i – частка, доля).

b) Color et odor florum iucundus est.

c) Sanguis natura calidus et humidus est, colore ruber, qualitate dulcis (Hippocrates) (calidus, a, um – теплий, тепла, тепле; humidus, a, um – вологий, волога, вологе, вогкий, вогка, вогке).

d) In ore hominis multa organa corporis humani sunt: vestibulum oris, rima oris, angulus oris, labia, frenulum labiorum, lingua, dentes (vestibulum, i – передня частина ротової порожнини (між губами і зубами), переддвір'я; angulus, i – кут; labium, ii – губа; frenulum, i – вуздечка).

e) Inter classes animalium sunt: Insecta, Vermes, Aves, Mammalia et cetera.

f) Equi, vaccae, cameli, muli, canes animalia domestica sunt. Multis animalibus sunt pro cibo folia, radices et flores varii. In silvis, campis et hortis multa et varia genera avium habitant. Nonnullae aves autumno in calidas terras avolant. Multae aves cotidie magnum numerum insectorum devorant.

5. Перекладіть на латинську мову:

Голова людини, голови людей.

Тіло тварини, тіла тварин.

Голова комахи, голови комах.

Праве вухо, ліве вухо; вуха тварин.

Довга кінцівка, довгі кінцівки.

Великий зуб, великі зуби; зуби тварин.

Довга тичинка, довгі тичинки.

Маленька червона квітка, маленькі червоні квітки.

6. Перекладіть на рідну мову текст:

De floribus

Flores silvas et agros et hortos ornant. Nullus flos est sine colōre, multi flores sunt sine odōre. Florum colōres varii sunt. Sunt flores albi, rubri, flavi, nigri, caerulei. In flore calycem et corollam distinguimus. In medio floris stamīna et pistilla vidēmus. Stamen ex filamento et anthēra constat, pistillum autem e stylo et stigmāte. Flores apīce caulis dispositi sunt.

Суфікси іменників III відміни

1. Суфікс **-or-** утворює іменники чоловічого роду, які називають:

а) діючу особу. Наприклад:

doctor, ōris (m) – доктор (вчений ступінь), вчений, лікар (від doceo – навчаю);

б) предмет, який виконує дію. Наприклад:

abductor, ōris (m) – відвідний м'яз (від abduco – відводжу);

в) фізичний або духовний стан. Наприклад:

liquor, ōris (m) – рідина (від liquor, liqui – бути рідким, текти),

dolor, ōris (m) – біль (від doleo – страждаю).

2. Суфікс **-io-** утворює іменники жіночого роду, що називають дію або результат дії. Наприклад:

descriptio, ōnis (f) – опис (від describo – описую),

deformatio, ōnis (f) – деформація (від deformato – викривляю, спотворюю).

3. Суфікси **-tas-**, **-tudo-** утворюють іменники жіночого роду, що означають якість або абстрактні поняття. Наприклад:

latitudo, dīnis (f) – ширина (від latus, a, um – широкий),

valetudo, dīnis (f) – здоров'я (від valeo – бути здоровим),

cavitas, tātis (f) – порожнина (від cavus, a, um – порожній, видовбаний),

qualitas, tātis (f) – якість (від qualis, e – який).

4. Суфікс **-men-** утворює іменники середнього роду, які називають засіб або результат дії. Наприклад:

foramen, īnis (n) – отвір (від formo – утворюю),

medicamen, īnis (n) – ліки (від medeor – лікую).

5. Суфікс **-om-** утворює іменники середнього роду, які вказують на пухлину. Наприклад:

lipoma, mātis – жирова пухлина (від гр. lipos – жир).

В П Р А В И

1. Від поданих дієслів утворіть іменники з суфіксом **-or** та перекладіть їх:

flecto, flexi, flectum, flectĕre – згинати,
indico, āvi, ātum, indicāre – вказувати, показувати,
levo, levāvi, levātum, levāre – віднімати,
provideo, vidi, visum, providĕre – передбачати, заготовляти,
respiro, respirāvi, respirātum, respirāre – видихати, полегшувати,
moveo, movi, motum, movĕre – рухати.

2. Утворіть іменники за допомогою суфікса **-io-** від таких дієслів і перекладіть їх:

fundo, fudi, fusum, fundĕre – переливати,
divido, divīsi, divisum, dividĕre – ділити,
iniicio, iēcī, iectum, iniicĕre – вводити,
colligo, lĕgi, lectum, colligĕre – збирати, нагромаджувати.

3. Утворіть іменники за допомогою суфіксів **-tas-**, **-tudo-** від таких прикметників та перекладіть їх:

longus, a, um – довгий, довга, довге,
magnus, a, um – великий, велика, велике,
quantus, a, um – такий, така, таке; великий, велика, велике,
amplus, a, um – щедрий, щедра, щедре,
altus, a, um – високий, висока, високе; глибокий, глибока, глибоке,
gravis, e – важкий, важка, важке.

Прикметники III відміни

Прикметники третьої відміни залежно від кількості родових закінчень в **Nom.Sing** поділяються на три підгрупи:

1. Прикметники з трьома родовими закінченнями: в чоловічому роді – **-er**, в жіночому роді – **-is** і в середньому роді – **-e**. Наприклад:

saluber, salubris, salubre – цілющий, цілюща, цілюще;
campester, tris, tre – польовий, польова, польове;
silvester, tris, tre – лісовий, лісова, лісове;
paluster, tris, tre – болотяний, болотяна, болотяне;
acer, acris, acre – гострий, гостра, гостре.

2. Прикметники з двома закінченнями: в чоловічому і жіночому роді в **Nom.Sing** спільне закінчення – **-is**, а в середньому роді – **-e**. Наприклад:

brevis, e – короткий, коротка, коротке;
 dulcis, e – солодкий, солодка, солодке;
 tenuis, e – тонкий, тонка, тонке;
 vulgāris, e – звичайний, звичайна, звичайне;
 pratensis, e – луговий, лугова, лугове.

3. Прикметники з одним закінченням для всіх трьох родів. У **Nom.Sing** вони закінчуються на **-r, -s, -x**.

Прикметники з одним закінченням записуються у словниках як іменники третьої відміни, повністю у називному відмінку однини, після чого подається закінчення родового відмінка однини разом з частиною основи. Наприклад:

recens, ntis – свіжий, свіжа, свіже;
 simplex, icis – простий, проста, просте;
 duplex, icis – подвійний, подвійна, подвійне;
 felix, icis – щасливий, щаслива, щасливе;
 par, paris – рівний, рівна, рівне.

Основу прикметників з трьома і двома родовими закінченнями визначають за називним відмінком однини прикметника жіночого роду, відкинувши закінчення **-is**:

Nominativus	Основа
acer, acris, acre	acr-
brevis, breve	brev-

Основу прикметників з одним родовим закінченням визначають за родовим відмінком однини, відкинувши закінчення **-is**:

Nominativus	Genetivus	Основа
sapiens	sapientis	sapient-
simplex	simplicis	simplic-

Усі прикметники третьої відміни відмінюються як іменники голоного типу третьої відміни.

Зразки відмінювання прикметників третьої відміни

1. Acer, acris, acre – гострий, гостра, гостре:

	Singulāris			Plurālis	
	m	f	n	m, f	n
Nom.	acer	acris	acre	acres	acria
Gen.	acris	acris	acris	acrium	acrium
Dat.	acri	acri	acri	acribus	acribus
Acc.	acrem	acrem	acre	acres	acria
Abl.	acri	acri	acri	Acribus	acribus

2. Dulcis, e – солодкий, солодка, солодке:

	Singularis		Pluralis	
	m, f	n	m, f	n
Nom.	dulcis	dulce	dulces	dulcia
Gen.	dulcis	dulcis	dulcium	dulcium
Dat.	dulci	dulci	dulcibus	dulcibus
Acc.	dulcem	dulce	dulces	dulcia
Abl.	dulci	dulci	dulcibus	dulcia

3. Simplex, ĩcis – простий, проста, просте:

	Singularis		Pluralis	
	m, f	n	m, f	n
Nom.	simplex	simplex	simplices	simplicia
Gen.	simplicis	simplicis	simplicium	simplicium
Dat.	simplici	simplici	simplicibus	simplicibus
Acc.	simplicem	simplex	simplices	simplicia
Abl.	simplici	simplici	simplicibus	simplicibus

Прикметники третьої відміни, так само як прикметники першої і другої відмін, узгоджуються з іменниками в роді, числі і відмінку. Наприклад:

herba recens – свіжа трава,
 (herba, ae, f – трава; recens, ntis - свіжий);
 musculus brevis – короткий м'яз,
 (musculus, i, m - м'яз; brevis, e - короткий);
 flos silvester – лісова квітка
 (flos, floris, m – квітка; silvester, stris, stre - лісовий).

NB!: У сполученнях herba recens і musculus brevis прикметники узгоджуються з іменниками в роді, числі, відмінку, але не у відміні (herba – перша відміна, recens – третя відміна). У сполученні flos silvester прикметник silvester узгоджується з іменником у роді, числі, відмінку і у відміні.

Суфікси прикметників III відміни

1. **-ālis(e), -āris(e)** – утворюють прикметники зі значенням часу або місяця:

aestivālis, e – літній (aestivum, i, n – літо);
 vernālis, e – весняний (ver, is, n – весна);
 maiālis, e – травневий (Maius, i, m – травень);
 polāris, e – полярний (polus, i, m – полюс);

culināris, e – їстивний (дослівно: кухонний; culīna, ae, f – кухня).

2. **-bilis, -ilis** – позначають схильність до певної якості, пасивну можливість певної дії:

fragīlis, e – крихкий;

nobilis, e – благородний;

vegetābilis, e – рослинний.

3. **-ensis, -iensis** – утворюють відносні прикметники від назв місцевості, адміністративних одиниць:

canadensis, e – канадський;

uralensis, e – уральський;

chinensis (sinesis), e – китайський;

arvensis, e – луговий (arvum, i, n – луг).

4. **-esc (ens), -ntis** – з допомогою цього суфікса та закінчення **-ens** від основ прикметників, іменників та дієслів утворюються нові прикметники зі значенням подібності, неповної якості, початку переходу в нову якість:

nigrescens, ntis – темнуватий (niger, gra, grum – чорний);

flavescens, ntis – жовтуватий (flavus, a, um – жовтий).

5. **-oides, -ides, -opsis** – уніфіковані суфікси містять грецькі елементи **eidos** – вид та **opsis** – вид, образ і перекладаються – видний. Ці суфікси широко використовуються при утворенні номенклатурних назв:

Popūlus deltoīdes – тополя дельтовидна (клиновидна).

6. **-formis, e** – суфікс у вигляді уніфікованого закінчення, що вказує на подібність та перекладається як – видний:

Iuglans cordiformis – горіх серцевидний.

Запам'ятайте такі прикметники третьої відміни:

aequālis, e – рівний, рівна, рівне;

brevis, e – короткий, коротка, коротке;

tenuis, e – тонкий, тонка, тонке;

campester, tris, tre – польовий, польова, польове;

fusiformis, e – веретеноподібний, веретеноподібна, веретеноподібне;

occidentālis, e – західний, західна, західне;

commūnis, e – спільний, спільна, спільне, звичайний, звичайна, звичайне;

silvester, tris, tre – лісовий, лісова, лісове;

laterālis, e – боковий, бокова, бокове;

basālis, e – основний, основна, основне;

aestivālis, e – літній, літня, літнє;

officinālis, e – аптечний, аптечна, аптечне;
 longitudinālis, e – поздовжній, поздовжня, поздовжнє;
 squamiformis, e – лускоподібний, лускоподібна, лускоподібнє;
 sphenoidālis, e – клиновидний, клиновидна, клиновиднє;
 duplex, ĩcis – подвійний, подвійна, подвійнє;
 repens, ntis – повзучий, повзуча, повзучє;
 pungens, ntis – колючий, колюча, колючє;
 apicālis, e – верхній, верхня, верхнє;
 levis, e – гладкий, гладка, гладкє;
 terrester, tris, tre – наземний, наземна, наземнє;
 rostriformis, e – дзьобовидний, дзьобовидна, дзьобовиднє;
 orientālis, e – східний, східна, східнє;
 vulgāris, e – звичайний, звичайна, звичайнє;
 paluster, tris, tre – болотяний, болотяна, болотянє;
 pratensis, e – луговий, лугова, луговє;
 frontālis, e – лобний, лобна, лобнє;
 vernālis, e – весняний, весняна, веснянє;
 maiālis, e – травневий, травнева, травневе;
 radicālis, e – кореневий, коренева, кореневе;
 spinālis, e – хребетний, хребетна, хребетнє;
 rapax, acis – хижий, хижа, хиже;
 pubescens, ntis – колючий, колюча, колючє;
 tenax, acis – міцний, міцна, міцнє, в'язкий, в'язка, в'язкє.

В П Р А В И

1. Провідміняти словосполучення:

Nasturcium silvestre; planta perennis; radix filiformis; musculus brevis; anser albifrons; aquila rapax.

2. Узгодити прикметники з іменниками і перекласти українською мовою:

Chamomilla, ae, f (officinālis, e); aqua, ae, f (mineralis, e); pinus, i, f (silvester, tris, tre); adonis, idis, m (vernalis, e); homo, inis, m (sapiens, entis); os, ossis, n (frontalis, e); rheum, i, n (officinālis, e).

3. Перекладіть українською мовою:

a) Aër saluber, aqua salubris et caelum salubre magna naturae bona sunt, nam aëre salubri, aqua salubri et caelo salubri valetūdo firmatur.

b) Iucundum anni tempus est ver. Viridis est ager, viridis est silva, viride est pratium. Omnis homo, omnis avicūla, omne insectum gaudent et vere se delectant.

c) Iam ver est. Herba recens ubique viret. Odor herbae recentis aërem complet. Ex herba recenti ver cognoscimus.

d) Succī baccārum recentium multa vitamīna continent. Viola tricolor est planta officinalis campestris. Adonis vernalis tempore vernali florescit. Iuniperus communis arbor humilis vel frutex est. Beta vulgaris est planta biennis. Coturnix est parva avis terrestris. Dentes omnis bestiae rapacis firmi et acuti sunt. Pisces pinnas pectorales, dorsales, ventrales, caudales atque anales habent. Dentes sunt: dentes molares, praemolares, incisivi, canini, serotini. In columna vertebrali animalium sunt: vertebrae cervicales, thoracales, lumbales, caudales. Omnia ossa nomina varia habent. In cranio ossa sunt: os frontale, os occipitale, ossa temporalia, parietalia et cetera.

Крилаті латинські вислови

Omne initium difficile est – Всякий початок важкий.

Ars longa, vita brevis – Мистецтво вічне, життя коротке.

Sapienti sat – Розумному достатньо.

Oratio veritatis simplex est – Мова правди проста.

Дісприкметник теперішнього часу активного стану

(Participium praesentis activi)

Утворюється додаванням до основи **praesentis verbi** формантів **-ns** (у першій і другій дієвідміні) та **-ens** (у третій і четвертій дієвідміні). Наприклад:

laborare – laborans,

docere – docens,

legere – legens,

audire – audiens.

Зразки відмінювання

Singulāris

	m	f	n
Nom.	spectans		spectans
Gen.		spectantis	
Dat.		spectanti	
Acc.	spectantem		spectans
Abl.		spectanti	
Voc.	spectans		spectans

	Plurālis		
	m	f	n
Nom.	spectantes		spectantia
Gen.		spectantium	
Dat.		spectantibus	
Acc.	spectantes		spectantia
Abl.		spectantibus	
Voc.	spectantes		spectantia

У ботанічній термінології **participia praesentis actīvi** не мають зв'язку з дієсловом та виступають в ролі узгоджених означень. Вони вживаються в уніомінальних і ботанічних назвах:

1. В якості назв загонів, класів, підкласів:

Volantes – літаючі (volāre – літати);

Serpentes – змії (serpēre – повзати);

Natantes – пінгвіни (natāre – плавати).

2. В якості видового епітета:

Agropyrum repens – пирій повзучий;

Trapa natans – водяний горіх (natāre – плавати);

Pulex irritans – блоха людська (дослівно: подразнююча; irritāre – подразнювати);

Diomedea exūlans – альбатрос мандруючий;

Trifolium repens – конюшина повзуча.

В українській мові є ряд іменників на **-нт**, які утворилися від основи латинських дієприкметників теперішнього часу дійсного способу активного стану. Наприклад: лаборант, доцент, студент, асистент, аспірант, реципієнт.

В П Р А В И

1. Перекладіть:

Vacuōla pulsans, cum flagellis pulsantibus, cauda prominens, cellūlae libere (вільно) natantes, monades singulariter viventes, planta nutriens, folia glabrescentia, caulis ascendens, caules natantes, gemmae dormientes, flos flavescens, Algae natantes, Ranunculus repens, Allium nutans, dentes permanentes, nervus migrans, vertebra prominens.

2. Утворіть Gen.Sing від дієприкметників:

Natans, migrans, pulsans, florens, vivens, dormiens, formans, serpens.

3. Утворіть Participium praesentis actīvi від дієслів:

Patēre, constāre, scandēre, rodēre, sentīre, migrāre.

4. Визначіть граматичну форму дієприкметників:

Pilus patens, pili patentes, cum pilis patentibus, flagella pulsantia, flagellas pulsantes, flos flavescens, florum flavescantium, cum floribus flavescantibus, caules natantes, cum caulibus natantibus, gemmae dormientes, gemmam dormientem, cum gemmis dormientibus.

5. Провідмініяйте словосполучення:

Flagellum pulsans, gemma dormiens, nervus migrans, flos flavescens.

6. Перекладіть:

a) *Monādes sine membrana colonias formantes. Vacuōla pulsans apicālis, nucleus centro cellulae situs. Stratum gelatinōsum libēre natans. Cellūllae 30-40 mkm longae, 3-5 mkm latae, libēre natantes, fusiformes vel anguste lanceolatae.*

b) *Flores caerulei vel violascentes, extus pubescentes. Involucrum e phyllis lanceolātis extus brevīter pilōsis basi connatis ad 2 cm longis constans.*

c) *Partem plantae supra terram ascendentem caulem nomināmus. Ondatra est animal rodens et pretiōsam pellem praebens. Trifolium repens et Argopyrum repens sponte crescunt. Tilia, Quercus pubescens, Betūla pubescens in hortis crescunt. Calopteryx splendens, Pulex irrītans et Haematobia irrītans ad classem “Insecta” pertinent. Post dentes lacteos dentes permanentes crescunt. In corpōre humāno variae arteriae sunt: arteriae communicantes, perforantes, necurrentes, profundae, coronariae et cetērae.*

Ступені порівняння прикметників (*Gradus comparatiōnis*)

В латинській мові є три ступені порівняння прикметників:

gradus positivus – звичайний,

gradus comparativus – вищий,

gradus superlativus – найвищий.

Ступені порівняння мають лише якісні прикметники.

Вищий ступінь утворюється за допомогою суфіксів **-ior-** (для чоловічого і жіночого роду) і **-ius-** (для середнього роду), які додаються до основи прикметника:

Gradus positivus	Основа	Gradus comparativus m, f	n
longus, a, um довгий, а, е	long-	longior довший, доша	longius довше
altus, a, um високий, а, е	alt-	altior вищий, вища	altius вище

Gradus positivus	Основа	Gradus comparativus	
		m, f	n
simplex, ĩcis простий, а, е	simplic-	simplicior простіший, простіша	simplicius простіше
acer, acris, acre гострий, а, е	acr-	acrior гостріший, гостріша	acrius гостріше

Прикметники у вищому ступені відмінюються за приголосним типом третьої відміни.

Зразок відмінювання						
		Singulāris			Pluralis	
	m	f	n	m	f	n
Nom.	altior		altius	altiores		altiora
Gen.		altioris			altiorum	
Dat.		altiori			altioribus	
Acc.	altiozem		altius	altiores		altiora
Abl.		altiore			altioribus	

Найвищий ступінь порівняння утворюється за допомогою суфікса **-issim-**, який додається до основи прикметника звичайного ступеня, та родових закінчень **-us, -a, -um**:

Positivus	Основа	Superlativus
longus, a, um довгий, а, е	long-	long-issim-us, a, um найдовший, найдовша, найдовше
altus, a, um високий, а, е	alt-	alt-issim-us, a, um найвищий, найвища, найвище
simplex, ĩcis простий, а, е	simplic-	simplic-issim-us, a, um найпростіший, найпростіша, найпростіше

Прикметники на **-er** утворюють найвищий ступінь за допомогою суфікса **-rim**, що додається не до основи, а до **Nom.Sing** чоловічого роду та родових закінчень **-us, -a, -um**:

Positivus	Masculinum	Superlativus
acer, acris, acre гострий, а, е	acer	acer- <i>rim</i> -us, а, um найгостріший, найгостріша, найгостріше
niger, gra, grum чорний, а, е	niger	niger- <i>rim</i> -us, а, um найчорніший, найчорніша, найчорніше

Шість прикметників третьої відміни на **-ilis** утворюють **Superlativus** від основи прикметника звичайного ступеня за допомогою суфікса **-lim-** та родових закінчень **-us, -a, -um**:

Positivus	Основа	Superlativus
facilis, е легкий, а, е	facil-	facil- <i>lim</i> -us, а, um найлегший, а, е
difficilis, е тяжкий, а, е	difficil-	difficil- <i>lim</i> -us, а, um найтяжчий, а, е
similis, е подібний, а, е	simil-	simil- <i>lim</i> -us, а, um найподібніший, а, е
dissimilis, е неподібний, а, е	dissimil-	dissimil- <i>lim</i> -us, а, um найнеподібніший, а, е
humilis, е низький, а, е	humil-	humil- <i>lim</i> -us, а, um найнижчий, а, е
gracilis, е стрункий, а, е	gracil-	gracil- <i>lim</i> -us, а, um найстрункіший, а, е

Всі прикметники у найвищому ступені відмінюються за першою і другою відмінами: чоловічого і середнього роду – за другою відміною, а жіночого роду – за першою відміною.

Прикметники першої і другої відмін, основа яких закінчується на голосний **-e, -i, -u**, утворюють ступені порівняння за допомогою прислівника **magis** – більше (для вищого ступеня) і **maxime** – найбільше (для найвищого ступеня), плюс початкова форма прикметника. Наприклад:

Positivus	Comparativus	Superlativus
necessarius, а, um необхідний, необхідна, необхідне	magis necessarius, а, um необхідніший, необхідніша, необхідніше	maxime necessarius, а, um найнеобхідніший, найнеобхідніша, найнеобхідніше

Утворення ступенів порівняння прикметників від різних основ

П'ять прикметників утворюють ступені порівняння від різних основ (суплетивно):

Positīvus	Comparatīvus	Superlatīvus
bonus, a, um добрий, добра, добре	melior, melius кращий, краща, краще	optimus, a, um найкращий, найкраща, найкраще
malus, a, um поганий, погана, погане	peior, peius гірший, гірша, гірше	pessimus, a, um найгірший, найгірша, найгірше
magnus, a, um великий, велика, велике	maior, maius більший, більша, більше	maximus, a, um найбільший, найбільша, найбільше
parvus, a, um малий, мала, мале	minor, minus менший, менша, менше	minimus, a, um найменший, найменша, найменше
multus, a, um численний, численна, численне	plures, plura численніші, численніша, численніше	plurimi, ae, a найчисленніші, найчисленніша, найчисленніше

Неповні ступені порівняння

Деякі прикметники, утворені від прислівників чи прийменників, або зовсім не мають **Positīvus**, або мають його дуже рідко, до того ж із спеціальним значенням. **Comparatīvus** таких прикметників має значення звичайного ступеня. Наприклад:

	Comparatīvus	Superlatīvus
ante перед	anterior, anterieus передній, передня, передне	

	Comparatīvus	Superlatīvus
post за, після	posterior, posterius задній, задня, заднє	postremus, a, um
supra вгорі, над	superior, superius верхній, верхня, верхнє	supremus, a, um
infra внизу, під	inferior, inferius нижній, нижня, нижнє	infimus, a, um
prope близько	propior, propius близький, близька, близьке	proximus, a, um
extra зовні	exterior, exterius зовнішній, зовнішня, зовнішнє	extremus, a, um

Вживання відмінків при ступенях порівняння

У латинській мові, як і в українській, порівняння може бути сполучникове і безсполучникове. При сполучниковому порівнянні слово, з яким порівнюється підмет, ставиться у **Nominativus** зі сполучником **quam** (ніж). Наприклад:

Pinus est altior quam Iunipĕrus (Сосна вища, ніж ялівець).

При безсполучниковому порівнянні в українській мові об'єкт порівняння ставиться у родовому відмінку, а в латинській – в орудному (**Ablativus comparatiōnis**). Наприклад:

Pinus est altior Iunipĕro (Сосна вища від ялівцю).

Якщо з групи однорідних за якістю предметів виділяється один предмет, який володіє якістю у найвищому ступені, тоді прикметник ставиться в **Superlativus**, а іменник, що позначає групу предметів, вживається в родовому відмінку. Українською мовою перекладаємо його родовим відмінком з прийменником **з, з-поміж**. Наприклад:

Omniū elementōrum Hydrogenium levissimum est (З усіх елементів водень найлегший).

NB!: У біологічній термінології компаративи **maior, maius** і **minor, minus** вживаються із значенням звичайного ступеня. Наприклад:

Plantago maior – великий подорожник;

Circulus sanguinis minor – мале коло кровообігу.

1. Утворити ступені порівняння від таких прикметників:

latus, a, um – широкий; *brevis, e* – короткий; *celer, eris, ere* – швидкий; *mollis, e* – м'який; *arduus, a, um* – крутий; *crudelis, e* – жорстокий; *purus, a, um* – чистий; *ruber, bra, brum* – червоний; *gravis, e* – важкий.

2. Провідміняти та перекласти словосполучення:

folium latissimum; membrana crassissima; Plantago maior.

3. Перекласти:

a) *Metalla varia sunt. Alia metalla gravia, alia levia sunt. Grave est aurum. Gravius quam aurum hydrargyrum est. Omnium metallorum gravissimum est plumbum. Aluminium est metallum leve. Aluminium levius est natrium. Lithium omnium metallorum levissimum est.*

b) *Fontes minerales aquam saluberrimam hominibus praebent. Cera alba fragilior est, quam cera flava. Ferrum hominibus magis necessarium est Auro. Plantago maior passim crescit. Omnes partes chelidonii maioris toxicae sunt. Capillus cuniculi hieme densior est quam aestate. Omnium avium grandissimus est struthocamelus. Ad ordinem Rodentium cuniculi, sciuri, lepores, mures, multaeque aliae minorum animalium pertinent. Hepar, glandula corporis maxima, in parte superioriore corporis sita est. Circulatio sanguinis a ventriculo cordis sinistro usque ad atrium dextrum circulus sanguinis maior nominatur.*

c) *Nucleus in parte anteriore cellulae positus est. Flagella cellulā longiora sunt. Folia Circae caucasicae crassiora quam folia Circae alpinae. Omnium animalium Elēphas indicus maximus est. Ciconia nigra et Ardea cinerea autumnno in calidiōres regiōnes avōlant. Radix Digitalis purpureae ramosissima est.*

Крилаті латинські вирази

Imperāre sibi maximum imperium est – Наказувати собі – найбільша влада.

Optimum medicamentum quies est – Найкращі ліки – це спокій.

Vona valetudo melior est, quam maximae divitiae – Добре здоров'я краще, ніж найбільші багатства.

Прислівник (Adverbium)

Прислівники в латинській мові поділяються на дві групи:

1) самостійні (первинні):

saepe – часто,
semper – завжди,
nunc – тепер,
post – після,
ut – як,
ubi – де, коли;

- 2) похідні (вторинні), що утворюються від прикметників та дієприкметників.

Утворення похідних прислівників

1. Від прикметників першої та другої відмін прислівники утворюються шляхом додавання до основи прикметника закінчення **-e**:

altus, a, um – високий, висока, високе, глибокий, глибока, глибоке,

Gen.Sing. alti + e → alte – високо, глибоко;

densus, a, um – густий, густа, густе,

Gen.Sing. densi + e → dense – густо;

latus, a, um – широкий, широка, широке,

Gen.Sing. lati + e → late – широко.

Деякі прислівники утворюються при допомозі закінчення **-o**:

citus, a, um – швидкий, швидка, швидке,

Gen.Sing. citi + o → cito – швидко, негайно;

falsus, a, um – фальшивий, фальшива, фальшиве,

Gen.Sing. falsi + o → falso – неправильно, фальшиво;

incognitus, a, um – невідомий, невідома, невідоме,

Gen.Sing. incogniti + o → incognito – невідомо.

2. Від прикметників третьої відміни прислівники утворюються шляхом додавання до основи прикметника закінчення **-iter**:

brevis, e – короткий, коротка, коротке,

Gen.Sing. brevis + iter → breviter – коротко;

similis, e – подібний, подібна, подібне,

Gen.Sing. similis + iter → similiter – подібно;

simplex, e – простий, проста, просте,

Gen.Sing. simplicis + iter → simpliciter – просто.

3. Часто прислівниками виступають прикметники середнього роду:

multus, a, um – численний, численна, численне → multum – багато;

facilis, e – легкий, легка, легке → facile – легко;

caeterus, a, um – інший, інша, інше → caeterum – зрештою, між ін-

шим.

4. Від прикметників і дієприкметників теперішнього часу активного стану, основа яких закінчується на **-nt** (а називний відмінок однини на **-ns**), прислівники утворюються додаванням до основи закінчення **-er**:

sapiens, sapientis – розумний,

Gen.Sing. sapientis + er → sapienter – розумно;

constans, constantis – стійкий,

Gen.Sing. constantis + er → constanter – стійко;

recens, recentis – свіжий,

Gen.Sing. recentis + er → recenter – свіжо.

5. Деякі прислівники походять від іменників, від дієслівних форм, а також від прикметників із закінченням **-im**:

partim – частково,

statim – твердо, стійко,

cursim – бігом, поспішно.

Ступені порівняння прислівників

Похідні прислівники, утворені від якісних прикметників, мають вищий і найвищий ступені порівняння.

Вищий ступінь прислівника збігається з вищим ступенем відповідного прикметника у середньому роді однини. Найвищий ступінь прислівники утворюють при допомозі тих самих суфіксів, що і відповідні прикметники, але замість родових закінчень **-us**, **-a**, **-um** виступає закінчення **-e**:

Звичайний ступінь	Вищий ступінь	Найвищий ступінь
alte – високо, глибоко	altius – вище, глибше	altiissime – найвище, найглибше
cito – швидко, негайно	citius – швидше	citissime – найшвидше
fortiter – сильно	fortius – сильніше	fortissime – найсильніше
simpliciter – просто	simplicius – простіше	simplicissime – дуже просто
celeriter – швидко	celerius – швидше	celerrime – найшвидше
similiter – подібно	similius – подібніше	simillime – дуже подібно
sapienter – розумно	sapientius – розумніше	sapientissime – найрозумніше

Звичайний ступінь	Вищий ступінь	Найвищий ступінь
bene – добре	melius – краще	optime – найкраще
male – погано	peius – гірше	pessime – найгірше
magnopere – дуже	magis – більше	maxime – найбільше
parum – мало	minus – менше	minime – найменше
multum – багато	plus – більше	plurimum – найбільше

В описах рослин прислівник найчастіше вживається для уточнення тієї чи іншої якості. Наприклад:

cellula late ovata – клітина широко яйцеподібна;
 folium anguste lanceolatum – листок вузько ланцетоподібний;
 flos sordide albus – квітка брудно-біла.

Крилаті латинські вирази

Cras, cras et semper cras et sic dilabitur aetas – Завтра, завтра і завжди завтра і так проходить вік (життя).

Citius, altius, fortius! – Швидше, вище, сильніше!

Sapientia sat – Розумному досить.

Amicus Plato, sed magis amica veritas – Друг (мені) Платон, але істина дорожча.

Honores mutant mores, sed raro in meliores – Почесті змінюють звичаї, але рідко на краще.

В П Р А В И

1. Поясніть утворення прислівників:

late, raro, longe, breviter, recenter, bene, rubre, fortiter.

2. Утворіть прислівники від таких прикметників та подайте їх ступені порівняння:

rectus, a, um – прямий, пряма, пряме;

similis, e – подібний, подібна, подібне;

angustus, a, um – вузький, вузька, вузьке;

densus, a, um – густий, густа, густе;

magnus, a, um – великий, велика, велике;

incognitus, a, um – невідомий, невідома, невідоме.

3. Перекладіть на рідну мову:

Cellulae longe cylindricae vel longe ellipsoideae.

Caulis 45-65 cm altus, 2-3 mm crassus, inferne densissime ac brevissime crispatopilosus, in parte media sparsius et longius filosus, superne glaber.

Flores albi, exteriores extus roseoli, vitta obscuriore notati.

IV відміна іменників (Declinatio quarta)

До четвертої відміни належать іменники чоловічого і середнього родів, які в **Gen.Sing** закінчуються на **-ūs**.

Іменники чоловічого роду (m) в **Nom.Sing** закінчуються на **-us**, а середнього (n) – на **-u**. Наприклад:

fructus, ūs (m) – плід,
sensus, ūs (m) – відчуття,
casus, ūs (m) – випадок,
processus, ūs (m) – відросток,
spirītus, ūs (m) – дух, дихання,
cornu, ūs (n) – ріг,
gelu, ūs (n) – мороз,
genu, ūs (n) – коліно.

Зразок відмінювання

	Singulāris	Plurālis
Nom.	fructus (m) cornu (n)	fructus cornua
Gen.	fructūs cornūs	fructuum cornuum
Dat.	fructui cornui	fructibus cornibus
Acc.	fructum cornu	fructus cornua
Abl.	fructu cornu	fructibus cornibus

NB!: До четвертої відміни належать кілька іменників жіночого роду, які в **Nom.Sing** закінчуються на **-us**:

manus, ūs (f) – рука,
acus, ūs (f) – голка,
domus, ūs (f) – дім.

Назви дерев завжди жіночого роду (див. друга відміна іменників)!

Наприклад:

Quercus, ūs (f) – дуб,
Pinus, ūs (f) – сосна.

Вони відмінюються як іменники чоловічого роду четвертої відміни.

Значна кількість іменників четвертої відміни утворена від дієслівних основ. Наприклад:

visus, ūs – зір (video, vidi, visum, vidēre);
audītus, ūs – слух (audio, audīvi, audītum, audīre);
tactus, ūs – дотик (tango, tetīgi, tactum, tangēre).

Крилаті латинські вирази

E fructu arbor cognoscitur – Дерево пізнається за плодом.

Manus manum lavat. – Рука руку мие.

Litterarum radices amarae sunt – fructus dulces. – Корені наук гіркі,
плоди – солодкі.

Status quo (nunc). – Існуючий стан речей.

В П Р А В И

1. Прочитайте і запам'ятайте іменники четвертої відміни, які вживаються в біологічній та анатомічній термінології:

casus, ūs (m) – випадок,

flexus, ūs (m) – згин,

fructus, ūs (m) – плід,

gustus, ūs (m) – смак,

habitus, ūs (m) – зовнішній вигляд,

lacus, ūs (m) – озеро,

processus, ūs (m) – відросток,

saltus, ūs (m) – стрибок,

sensus, ūs (m) – відчуття,

sinus, ūs (m) – пазуха,

spiritus, ūs (m) – дух, дихання,

status, ūs (m) – стан, положення,

tactus, ūs (m) – дотик,

traiectus, ūs (m) – перевал,

usus, ūs (m) – досвід, вживання,

Quercus, ūs (f) – дуб,

Pinus, ūs (f) – сосна,

cornu, ūs (n) – ріг,

gelu, ūs (n) – холод, мороз,

genu, ūs (n) – коліно.

2. Провідмініяйте:

lacus magnus – велике озеро;

manus sinistra – ліва рука;

cornu parvum – маленький ріг.

3. Перекладіть на рідну мову:

Planta perennis, 10-30 cm alta, habitu Circaeae alpinae similis, sed notis sequentibus sat differt. Calyx 3-4 mm, fructibus maturis ad 5 mm longus, ad 2/2 connatus, glandulosus, lobis late ovalibus, rectis ad 1 mm longis.

Fructus autumno matūrant. Fructus pruina farinacea tectus.

Homo quinque sensus habet: visus, audītus, gustus, odorātus, tactus.

Homīnes visu vident, audītu audiunt, gustu gustant, odorātu sentiunt, tactu tangunt. Proximē ad tactūs sensum accēdit gustus. Caput est sedes omnium sensuum. Multa animalia visum auditumque acrem habent.

4. Перекладіть на латинську мову:

Плід чорний. Плоди чорні. Плід білуватий, овальний. Плоди білуваті, овальні. Плід червоний, покритий короткими волосками. Плоди червоні, покриті короткими волосками. Ріг довгий. Роги довгі.

5. Доповніть речення:

In vertēbris processus varios observāmus: processus... (spinōsus, a, um; transversus, a, um; articularis, e).

In ossibus cranii sinus varii sunt: sinus... (frontalis, e; sphaenoidalis, e; maxillāris, e).

V відміна іменників (Declinatio quinta)

До п'ятої відмини належать іменники жіночого роду, які в називному відмінку однини мають закінчення **-es**, а у родовому відмінку однини – закінчення **-ei**. Наприклад:

res, rei (f) – справа, річ,

species, eī (f) – вид,

spes, spei (f) – надія,

facies, eī (f) – обличчя, зовнішній вигляд, поверхня,

series, eī (f) – ряд.

NB!: Іменники dies, ei (m) і meridies, ei (m) – чоловічого роду. Більшість іменників п'ятої відмини мають тільки однину. Множину мають такі іменники: dies, res, species, series.

Зразок відмінювання

	Singulāris	Plurālis
Nom.	res (f) dies (m)	res dies
Gen.	rei diēi	rerum diērum
Dat.	rei diēi	rebus diēbus
Acc.	rem diem	res dies
Abl.	re die	rebus diēbus

Крилаті латинські вирази

Dies diem docet – День вчить день.

Est modum in rebus – Є міра в речах.

Contra spem spero – Без надії сподіваюсь.

Mare verborum, gutta rerum – Море слів, крапля справ.

Amicus certus cognoscitur amōre, mōre, ore, re – Справжній друг пізнається любов'ю, характером, словом, ділом.

Res parva saepe rerum magnarum initium erat – Мала справа часто була початком великих справ.

В П Р А В И

1. Прочитайте і запам'ятайте іменники п'ятої відміни, які дуже часто зустрічаються в біологічній та анатомічній термінології:

crassities, ēi (f) – товщина,

durities, ēi (f) – твердість,

facies, ēi (f) – поверхня, обличчя,

planities, ēi (f) – площа, рівнина,

res, rei (f) – справа, річ,

series, ēi (f) – ряд,

species, ēi (f) – вид,

subseries, ēi (f) – підряд,

subspecies, ēi (f) – підвид,

superficies, ēi (f) – поверхня,

dies, ēi (m) – день.

2. Провідмініяйте:

Species nova; res parva.

3. Перекладіть на рідну мову:

A. Manus faciem dorsalem et faciem volarem habet.

In superficie cutis epidermis locata est.

In radio faciem anteriorem, faciem posteriorem et faciem lateralem videmus.

Б. Quercus pedunculata arbor robusta est.

In Europa multae species Quercus obveniunt.

Noti sunt Quercus alba, Quercus rubra, Quercus pubescens, Quercus tinctoria et cetera.

Quercus pedunculata utilissima est.

Cortex Quercus pedunculatae in medicina adhibetur.

4. Перекладіть на латинську мову:

Новий вид. Нові види. Новий вид росте на високих перевалах Кавказу. Лоб, очі, ніс, рот – частина обличчя.

5. Перекладіть текст:

Species medicātae e foliis, radicibus, corticibus, floribus, fructibus, rhizomātibus plantarum nonnullarum praeparantur. Exempli causa, species pectorales e fructu foeniculi, e radice inulae, e folio althaeae, e folio farfarae, e folio salviae constant.

Суфікси іменників IV і V відмін

1. Суфікси **-tus-**, **-sus-** утворюють іменники чоловічого роду четвертої відміни, які називають дію. Наприклад:

audītus, ūs (m) – слух (від audio, audīvi, audītum, audīre – слухати),
visus, ūs (m) – зір (від video, vidi, visum, vidēre – бачити).

2. Суфікси **-ies-**, **-ities-** утворюють іменники жіночого роду п'ятої відміни, які означають якість. Наприклад:

planities, ēi (f) – рівнина, площина (від planus, a, um – рівний, рівна, рівне),

series, ēi (f) – ряд (від sero – з'єдную, сплітаю).

Займенник

Особові займенники (Pronomina personalia)

До особових займенників відносяться: ego – я, tu – ти, nos – ми, vos – ви.

	Singularis		Pluralis	
Nom.	ego	Tu	nos	vos
Gen.	mei	tui	nostri, nostrum	vestri, vestrum
Dat.	mihi	tibi	nobis	vobis
Acc.	me	Te	nos	vos
Abl.	me	Te	nobis	vobis

Зворотний займенник *sebe* (Pronomen reflexivum *sui*)

	Singularis
Nom.	–
Gen.	sui
Dat.	sibi
Acc.	se
Abl.	se

Присвійні займенники (*Pronomina possessiva*)

До них належать: *meus, mea, meum* – мій, моя, моє; *tuus, tua, tuum* – твій, твоя, твоє; *suus, sua, suum* – свій, своя, своє; *noster, nostra, nostrum* – наш, наша, наше; *vester, tra, trum* – ваш, ваша, ваше.

Присвійні займенники відмінюються як прикметники першої та другої відмін і узгоджуються з іменниками в роді, числі і відмінку.

Відносні займенники *який, яка, яке* (*Pronomina relativa qui, quae, quod*)

	Singulāris	Plurālis
Nom.	qui, quae, quod	qui, quae, quae
Gen.	cuius (m, f, n)	quorum, quarum, quorum
Dat.	cui (m, f, n)	quibus (m, f, n)
Acc.	quem (m), quam (f), quod (n)	quos (m), quas (f), quae (n)
Abl.	quo, qua, quo	quibus (m, f, n)

В П Р А В И

- Прочитайте і перекладіть:
  - Biologia est disciplina, quae de vita animalium et plantarum docet.*
  - Umbra arborum nos a sole aestivo protegit.*
  - Ardeae sibi cibum saepe in aqua parant; devorant enim pisces, amphibia, insecta.*
  - In opere formicarum qui labor, quae sedultas, quod ingenium sunt.*
- Провідмініайте словосполучення:
qui labor – яка праця,
officium meum – мій обов'язок.
- Перекладіть на латинську мову:
  - У наших лісах і горах росте багато цілющих рослин.
  - Із тварин, які живуть з нами, найвірнішими є кінь і собака.
  - Бджола, яку називаємо маткою, своєю величиною перевищує всіх бджіл.

Крилаті латинські вирази

Homo doctus in se divitias habet – Вчена людина має багатство в собі.

Qualis rex, talis grex – Який цар, така й держава.

Non omne, quod nitet, aurum est – Не все золоту, що блищить.

Omnia mea tecum porto – Все своє ношу з собою.

Прийменник (Praepositionēs)

До складу багатьох біологічних виразів входять прийменники, які керують відповідним відмінком. Деякі прийменники можуть керувати двома відмінками: Accusatīvus або Ablatīvus. Це залежить від питання.

Отже, треба запам'ятати не тільки значення прийменника, а й відмінок, яким він керує.

I. Прийменники з Accusatīvus:

ad – до, для, біля, в,
ad exemplum – за зразком,
ad verbum – дослівно,
ad primum conspectum – на перший погляд,
ad usum – для вживання;
ante – перед,
ante operatiōnem – перед операцією,
ante anthesim – до цвітіння;
contra – проти,
contra scabiem – проти корости;
inter – між,
inter costas – між ребрами;
per – через,
per os – через рот,
per totam lamīnam – через всю пластинку;
post – після,
post scriptum – після написаного,
post anthēsim – після цвітіння.

II. Прийменники з Ablatīvus:

ab – від,
ab ovo – від яйця;
cum – разом з,
cum aqua – з водою;
de – про, за,
de plantis – про рослини;
ex – із, з,
ex herbis – з трав;
sine – без,
sine dolore – без болю;
pro – для, на,

pro dosi – для дози.

III. Прийменники з Accusatīvus і Ablatīvus:

in – в, на (на питання куди? у що? – з Accusatīvus, на питання де? в чому? – з Ablatīvus),

in arīce (Abl.) – на верхівці,

in arīcem (Acc.) – на верхівку;

sub – під (на питання куди? у що? – з Accusatīvus, на питання де? в чому? – з Ablatīvus),

sub cute (Abl.) – під шкірою,

sub cutem (Acc.) – під шкіру.

Числівник (Numerāle)

У латинській мові є чотири групи числівників:

1. Кількісні (numeralia cardinalia), які відповідають на питання “скільки?”.

2. Порядкові (numeralia ordinalia), які відповідають на питання “який?”, “яка?”, “яке?”, “котрий?”, “котра?”, “котре?”.

3. Розділові (numeralia distributiva), які відповідають на питання “по скільки?”.

4. Прислівникові (numeralia adverbia), які відповідають на питання “у скільки разів?”.

Складні числівники з останньою цифрою “8” або “9” (тобто починаючи від 18 і 19) утворюються за допомогою віднімання з наступного десятка відповідно 2 або 1. Наприклад:

18 – duodeviginti,

19 – undeviginti,

28 – duodetriginta,

39 – undequadraginta і т.д.

Але починаючи від сотень ні цифра “2”, ні цифра “1” не віднімаються. Наприклад:

90 – nonaginta octo,

99 – nonaginta novem.

У числівників більше 100 спочатку йдуть сотні, далі десятки, а потім одиниці.

Цифри		Числівники	
римські	арабські	кількісні (cardinalia)	порядкові (ordinalia)
I	1	unus, a, um	primus, a, um

II	2	duo, duae, duo	secundus, a, um
III	3	tres, tria	tetrius, a, um
Цифри		Числівники	
римські	арабські	кількісні (cardinalia)	порядкові (ordinalia)
IV	4	quattuor	quartus, a, um
V	5	quinque	quintus, a, um
VI	6	sex	sextus, a, um
VII	7	septem	septimus, a, um
VIII	8	octo	octavus, a, um
IX	9	novem	nonus, a, um
X	10	decem	decimus, a, um
XI	11	undecim	undecimus, a, um
XII	12	duodecim	duodecimus, a, um
XIII	13	tredecim	tertius decimus, a, um
XIV	14	quattuordecim	quartus decimus, a, um
XV	15	quindecim	quintus decimus, a, um
XVI	16	sedecim	sextus decimus, a, um
XVII	17	septendecim	septimus decimus, a, um
XVIII	18	duodeviginti	duodevicesimus, a, um
XIX	19	undeviginti	undevicesimus, a, um
XX	20	viginti	vicesimus, a, um
XXI	21	unus et viginti	vicesimus primus, a, um
XXVIII	28	duodetriginta	duodetricesimus, a, um
XXIX	29	undetriginta	undetricesimus, a, um
XXX	30	triginta	tricesimus, a, um
XL	40	quadraginta	quadragesimus, a, um
L	50	quingquaginta	quingquagesimus, a, um
LX	60	sexaginta	sexagesimus, a, um
LXX	70	septuaginta	septuagesimus, a, um
LXXX	80	octoginta	octogesimus, a, um
XC	90	nonaginta	nonagesimus, a, um
C	100	centum	centesimus, a, um
CC	200	ducenti, ae, a	ducentesimus, a, um
CCC	300	trecenti, ae, a	trecentesimus, a, um
CD	400	quadringenti, ae, a	quadringentesimus, a, um
D	500	quingenti, ae, a	quingentesimus, a, um
DC	600	sescenti, ae, a	sescentesimus, a, um

DCC	700	septingenti, ae, a	septingentesimus, a, um
DCCC	800	octingenti, ae, a	octingentesimus, a, um
Цифри		Числівники	
римські	арабські	кількісні (cardinalia)	порядкові (ordinalia)
CM	900	nongenti, ae, a	nongentesimus, a, um
M	1000	mille	millesimus, a, um
MM	2000	duo milia	bis millesimus, a, um

Із кількісних числівників відмінюються: unus, a, um; duo, duae, duo; tres, tria; сотні від 200 до 900 включно; milia – тисячі.

Зразок відмінювання кількісних числівників

	m	f	n	m	f	n	m, f	n	n
Nom.	unus	una	unum	duo	duae	duo	tres	tria	milia
Gen.		unū		duōrum	duārum	duōrum		trium	miliū
Dat.		uni		duōbus	duābus	duōbus		tribus	milibus
Acc.	unum	unam	unum	duos	duas	duo	tres	tria	milia
Abl.	uno	una	uno	duōbus	duābus	duōbus		tribus	milibus

Всі числівники на **-us, -a, -um, -i, -ae, -a** відмінюються за зразком прикметників першої і другої відмін.

В латинській мові кількісні числівники узгоджуються з іменниками в роді, числі і відмінку, як і прикметники. Наприклад:

musculus unus – один м'яз;

costa una – одне ребро;

os unum – одна кістка.

Ряд біологічних термінів утворюються за допомогою префіксів, утворених від числівників:

Префікси	Значення	Приклади
bi-	дво-	biceps, bicipitis (bis + caput) – двоголовий
tri-	три-	triceps, tricipitis (tria + caput) – триголовий
deci-	десяти-	decigramma, ātis (n) – дециграм
semi-	пів-	semiovalis, e – півовальний

Крилаті латинські вирази

Una hirundo non facit ver – Одна ластівка не робить весни.

Tres faciunt collegium – Троє утворюють товариство.

Tertium non datur – Третього не дано.

Qui scribit, bis legit – Хто пише, двічі читає.

Латинські префікси

У латинській мові в ролі префіксів вживаються прийменники і частки. При цьому кінцевий приголосний звук прийменника чи частки, що виступають в ролі префікса, уподібнюється до початкового приголосного звука кореня слова. Таке явище називається асиміляцією. Наприклад, префікс **in-** перед **b, m, p** переходить в **im-**:

imberbis – безбородий (від **in**barba),
immaturus – незрілий (від **in**maturus),
impar – нерівний (від **in**par).

Префікс **in-** перед **l, r** переходить в **il-, ir-**:
illustro, are – висвітлювати (від **in**lustro, are).

У префіксі **dis-** кінцевий приголосний звук **s** перед **f** переходить в **f**:

difficilis – важкий (від **dis**facilis).

Префікси вносять певні зміни в граматичне і лексичне значення слова-кореня.

Латинські префікси в складних словах

Латинський префікс	Український відповідник	Значення, якого префікс надає слову	Приклади	Переклад
a-, ab- abs-	від	віддалення, відхилення	abductio	відведення
ad-	при, до	наближення	adductio	приведення
ante-	перед	наперед, попереду	antebrachium	передпліччя
circum-	коло	навкруги	circumflexus	обгинаючий
cum-, col- com-, cor- con-, co-	з, разом	сполучення	colloquium	розмова
de-	з, від	рух зверху вниз	descendens	низхідний
dis-	роз	відокремлення	dissectio	розріз
e-, ex-	із, з	рух із	extractum	витяжка

Латинський префікс	Український відповідник	Значення, якого префікс надає слову	Приклади	Переклад
extra-	поза	перебування поза чим-небудь	extraabdominalis	утробний, позаутробний
in-	в, на	рух до середини	impressio	вдавлення
intra-	під, нижче	перебування під чим-небудь	infrasternalis	підгрудний
inter-	між	положення або рух під чим-небудь	interosseus	міжкістковий
infra-	всередині	перебування в середині чого-небудь	intramuscularis	внутрішньом'язовий
post-	після, по	пізніше, розміщення після чого-небудь	postfrontalis	позалобний
sub-	під	розміщення під чим-небудь	subfrigidus	прохолодний
trans-	через	переміщення в просторі, рух через	traditor	передавач

Грецькі дублети в ботанічній термінології та ботанічній науці

Назва “Греція” римського походження, греки ж називали і називають себе еллінами, а свою мову еллінською. У нас традиційно закріпилися поняття “Греція”, “грецький”, “грецизм”, тоді як слова “Еллада”, “еллінський” мають пишномовно-поетичне забарвлення, “еллінізм” взагалі набув значення історичного терміну на позначення епохи з кінця IV століття до нашої ери до кінця I століття до нашої ери.

Грецьку мову античної доби називають давньогрецькою мовою. Поняття “давньогрецька мова” досить умовне, оскільки Стародавня Греція поділялася на окремі міста-держави зі своїми локальними діалектами, хоча взаєморозуміння поміж вихідцями різних полісів ніколи не втрачалося. Становлення Афін як осереддя політичного і духовного життя Греції V-IV століття до нашої ери спричинилося до того, що саме мова Аттики та її центру Афін стала мовою всіх освічених греків класичної епохи.

ГРЕЦЬКИЙ АЛФАВІТ

Грецький алфавіт складається з 24 літер. Кожна буква має власну назву:

Букви	Назва
Α α	альфа
Β β	бета
Γ γ	гамма
Δ δ	дельта
Ε ε	ε псильон
Ζ ζ	дзета
Η η	ета
Θ θ	тета
Ι ι	іота
Κ κ	каппа
Λ λ	лямбда
Μ μ	мі
Ν ν	ні
Ξ ξ	ксі
Ο ο	ο мікрон
Π π	пі
Ρ ρ	ро
Σ σ, ς	сігма
Τ τ	тау
Υ υ	ι псильон
Φ φ	фі
Χ χ	хі
Ψ ψ	псі
Ω ω	ο мега

Правила вимови. Еразмова та Рейхлінова вимови

Артикуляція і вимова звуків, фонетичні особливості давньогрецької мови не можуть бути достеменно встановлені на підставі збережених писемних джерел, а тому залишаються певною мірою гіпотетичними.

Перші спроби реконструювати фонетику давньогрецької мови зробили вчені-гуманісти епохи Відродження Еразм Роттердамський (1467-1536) та Йоганн Рейхлін (1455-1522).

Еразмова вимова, так званий етацизм, базується на латинській транскрипції грецьких слів і запозичень з грецької мови. Ця система читання прийнята у класичній філології; орієнтуючись на неї, створена майже вся наукова лексика грецького походження.

Норма вимови Рейхліна, зорієнтована на середньовічну візантійську вимову, так званий ітацизм, важлива при вивченні фонетичних особливостей грецьких запозичень в українській та російських мовах. За Рейхліновим читанням усі дифтонги монофтонгізовані, що було характерним для середньовічної грецької мови, і зберігається в сучасній новогрецькій мові. Розбіжності вимови певних звуків можна проілюструвати за допомогою таблиці:

Буква	Назва і вимова за Еразмом	Назва і вимова за Рейхліном	Приклади грецизмів
В β	бета, [б]	віта, [в]	араб – Аравія
Н η	ета, [е]	іта, [і]	схема – схима, метрополія – митрополія
Θ θ	тхета, [т]	фіта, [ф]	Теодора - Феодора

Грецькі дублети іменників І відміни

Латинське слово	Грецьке слово і його основа	Значення
aqua	hydor, hydr-	вода
causa	aetia, aeti-	причина
cellula	cytos, cyt-	клітина
femīna	gyne, gynaec-	жінка
glandula	aden, aden-	залоза
natura	physis, physi-	природа
lacrima	dacryon, dacry-	сльоза
lingua	glossa, gloss-	язик
mamma	mastos, mast-	молочна залоза
planta	phyton, phyt-	рослина
vita	bios, bi-	життя

Кінцеві терміоеlementи

-aemia	стан крові
-algia	біль
-algisia	больове відчуття
-graphia	дослідження
-logia	наука, вчення
-phobia	боязнь, нав'язливий страх
-scopia	огляд, обстеження
-opsia	зір

Грецькі дублети іменників II відміни

Латинське слово	Грецьке слово і його основа	Значення
animus	psyche, psych-	душа, духовна сила
calculus	lithos, lith-	камінь
cibus	trophe, troph-	їжа, живлення
locus	topos, top-	місце
medicus	iater, iatr-	лікар
musculus	mys, my-	м'яз
oculus	ophthalmos, ophthalm-	око
somnus	hypnos, hypn-	сон

Кінцеві терміоеlementи

-philia	схильність
-trophia	живлення
-plastica	оперативне відновлення, пересадка тканин
-cytus	клітина

Латино-грецькі дублетні позначення прикметників

Латинське слово	Грецьке слово і його основа	Значення
albus	leucos, leuc-leuk-	білий
flavus	xanthos, xanth-	жовтий
magnus	megas, megale-	великий
medius	mesos, mes-	середній
mortuus	necros, necr-	мертвий
spurius	pseudos, pseud-	уявний
ruber	erythros, erythr-	червоний

Кінцеві терміоеlementи

-aesthesia	чутливість
-sthenia	сила
-mania	хвороблива схильність, пристрасть
-megalia	збільшення

Грецькі дублети іменників III відміни

Латинське слово	Грецьке слово і його основа	Значення
calor, ōris (m)	therma, therm-	тепло, жар
color, ōris (m)	chroma, chromat-	колір, барва
homo, ĩnis (m)	anthrōpos, anthrop-	людина
os, oris (m)	stoma, stomat-	рот
ignis, is (m)	pyr, pyros-	вогонь
vas, vasis (n)	angion, angi-	судина

Кінцеві терміоеlementи

-gramma	запис, графічне зображення
-stenōsis	звуження

ДОДАТОК 1

Список назв, вимова яких не підлягає правилам латинської мови

afzeliana – афцеліана.
andrzejowskianus – андржейовскіанус.
aucheri – ошєрі.
barrelieri – баррельєрі.
baschkiriensis – башкірієнзіс.
baschkirorum – башкірорум.
biebersteiniana – біберштейніана.
Bienertia – бінєртіа.
boehmeri – бьомєрі.
borbasii – борбашіі.
buekii – бюкіі.
chaixii – шєксіі.
Cousenia – кузєніа.
scerei – череї.
czernjaevii – черняєвіі.
daghestanicus – дагестанікус.
Deschampsia – дешампсіа.
delavigneu – делавіньєі.
donetzicus – донєцікус.
duvalii – дюваліі.
ehrhartii – ерхартіі.
Elscholtzia – ельсхольціа.
fischeri – фішєрі – зоологія; фішєрі – ботаніка.
fischerianus – фішєріанум.
friesiana – фрісіана.
friesii – фрісіі.
Fuchsia – фўксіа.
fucksii – фўксіі.
Gagea – гєйджеа.
gerardiana – жєрардіана.
gilibertii – жлібєртіі.
Gleditsia – гледічіа.
Goodyera – гудайєра.
hellmannii – хельманніі.
helmii – хельміі.
Hyperzia – хупєрціа.

issatchenkoi – іссачєнкої.
kittaryanum – киттари́анум.
korsjinskyi – коржінскіі.
koshewnikowii – кожевнікóвіі.
Kotschjana – кочі́ана.
laschii – лаші́і.
ledebourii – лідебу́рії.
marschallianus – маршаллі́анус.
Matteuccia – маттеу́ччіа.
michaletii – мішалéтіі.
micheliana – мікелі́ана.
Muehlenbergia – мюленбéргіа.
mugodzaricus – мугоджа́рікус.
paczoskianum – пачоскі́анум.
raczynskii – рачі́нскіі.
razoumovianum – разумові́анум.
reuteri – рейте́рі.
roylei – ро́йлеі.
ruyschianum – рюйші́анум.
saussurea – соссю́реа.
schelliana – шеллі́ана.
Scheuchzeria – шейхцє́рія.
Schivereckia – шіверéкіа.
schreberi – шрє́бері.
schvetzovii – швецóвіі.
seguieri – сегьє́рі.
semleri – землє́рі.
Sherardia – шерáрдіа.
sukaczewii – сукачє́віі.
Szovitsia – шові́ціа.
Tournefortia – турнефóртіа.
transchellii – транше́ліі.
tschernieviana – чернієві́ана.
vaillantii – вайáнтіі.
waldsteinii – вальдштéйніі.
Zhegulense – жегулéнсе.
Zingeria – цінгє́рія.

ДОДАТОК 2

Номенклатура – це сукупність прийнятих для наукового вжитку назв та термінів. Правила утворення термінів регулюються міжнародними номенклатурними комісіями; результати роботи цих комісій виносяться на обговорення, а пізніше затверджуються Міжнародними конгресами. Результати діяльності по впорядкуванню номенклатури відображаються в кодексах (Міжнародний кодекс ботанічної номенклатури, Міжнародний кодекс зоологічної номенклатури).

У зв'язку з цим вважаємо доцільним коротко зупинитися на способах утворення термінів, латинських назв рослин та тварин, а також ознайомити студентів з поняттями, що зустрічаються у біологічній номенклатурі.

Рослини (живі організми) об'єднуються в залежності від ступеня спорідненості в групи, які розподіляються за рівнями ієрархічної системи царства, що побудована за зразком дерева і намагається відобразити еволюційні зв'язки між рослинами або живими організмами.

Ієрархія – принцип розташування об'єктів, які утворюють складну систему з багатьма рівнями, підпорядкованих розташуванню у порядку від нижчого до вищого та навпаки.

Систематика – розділ біології, присвячений описові, найменуванню й побудові певної ієрархічної системи рослин (чи інших організмів). Систематика включає дві сторони: теоретичну та практичну, а саме – таксономію (теорія класифікації) та класифікацію (практику таксономії).

Таксономія – підрозділ систематики, присвячений принципам, методам та правилам класифікації.

Класифікація – процедура розділу живих організмів, предметів і явищ за ознаками подібності в ієрархічній системі.

Таксон – конкретна назва рослин чи організмів у ієрархічній системі.

Таксономічна категорія – рівень (ранг) ієрархічної системи, до якого відносяться рослина (живий організм) чи група споріднених рослин (живих організмів).

На відміну від таксонів, таксономічна категорія розглядає не реальні організми, а їх місце на сходинках уявної ієрархічної драбини.

Вид є основною таксономічною одиницею в ієрархічній системі. Види рослин та тварин об'єднуються в роди, роди в родини, родини в загони у тварин та порядки у рослин, порядки і загони – в класи, класи – в типи або відділи, а типи (відділи) – у царства. Царство рослин і царство тварин є найвищими одиницями класифікації.

Цю класифікацію доповнюють додаткові систематичні групи, назви яких утворюються за допомогою префікса **-sub-** (під): *subspecies* – підвид.

Послідовність таксономічних категорій в систематичній ієрархії не можна порушувати.

ГОЛОВНІ ТАКСОНОМІЧНІ КАТЕГОРІЇ ТА ДІАГНОСТИЧНІ КІНЦІВКИ НАЗВ ТАКСОНІВ

Regnum vegetabile. Царство рослин

Тахона. Таксони

Divisio	відділ	-phŷta (рослини) -mucōta (гриби)
Subdivisio	підвідділ	-phytīna -mucotīna
Classis	клас	-physeae (для водоростів) -muscētes (для грибів) -opsīda (для листостеблових) -īnae (on) -eae

А також іменники та субстантивовані прикметники в **Nom.Plur:**

Subclassis	підклас	-īdae, -phuscīdae (для листостеблових) -muscetīdae (для грибів)
Ordo	порядок	-āles (-flōres)
Subordo	підпорядок	-ineae
Familia	родина	-aceae
Subfamilia	підродина	-(o)īdeae
Tribus	триба, коліно	-eae
Subtribus	підколіно	-īnae
Genus	рід	іменник або субстантивований прикметник в Nom.Sing
Subgenus	підрід	-oīdes, -opsis (грец.) -astr-, -ell- (лат.)
Sectio	секція	
Subsectio	підсекція	
Series	ряд	
Subseries	підряд	
Species	вид	
Subspecies	підвид	
Varietas	різновидність	
Subvarietas	підрізновидність	

Forma	форма
Subforma	під форма

Regnum animāle. Царство тварин **Таксона. Таксони**

Phylum	тип	
Subphylum	підтип	
Classis	клас	
Subclassis	підклас	
Superordo	надзагін	
Ordo	загін	-īda, -īna, -ptēra, -formes
Subordo	підзагін	-(o)īda
Superfamilia	надродина	-(o)īdae
Familia	родина	-īdae
Subfamilia	підродина	-īnae
Tribus	триба	-īni
Subtribus	підтриба	
Genus	рід	
Subgenus	підрід	
Sectio	секція	
Subsectio	підсекція	
Species	вид	
Subspecies	підвид	

Короткі відомості про латинські назви таксонів

Зоологічна та ботанічна номенклатура не залежить одна від одної.

В межах кожного царства назви таксонів не повинні повторюватися.

Назви таксонів видового рангу – двочленні (біномінальні), тобто складаються з двох слів. Всі інші вищі таксони мають одночленні (уніномінальні) назви, тобто складаються з одного слова.

Назви вищих таксонів – це іменники чи прикметники в множині, що пишуться з великої літери.

Всі назви таксономічних одиниць пишуться з малої літери.

Таксони різних рангів відрізняються особливими діагностичними кінцівками.

Перед назвою одного з головних таксонів рангом вище роду потрібно вказати відповідну таксономічну категорію, повністю чи у скороченому вигляді. Однак, для родини робити це не обов'язково:

fam. Poaceae – родина Злакові;

ordo Poales – порядок Тонконогоцвіті.

У наукових монографіях часто використовують ранги, які займають проміжне положення поміж головними таксономічними одиницями. При написанні назви будь-якого таксону додаткового рангу необхідно вказувати цей ранг. Назви додаткових таксонів рангом вище виду пишуться з великої літери:

subcl. Magnoliidae,

trib. Poeae,

sect. Micrantha.

Епітет підроду та секції звичайно подається у формі іменника (**Nom.Sing**), а нижчі підрозділи між секцією і видом – у формі прикметника (**Nom.Plur**). Однак, часто буває навпаки.

Назви таксонів рангом вище виду є уніномінальними, тобто складаються з одного слова. Часто це іменники або субстантивовані прикметники в **Nom.Plur**:

Fungi – гриби (fungus – гриб);

Insecta – комахи (insectum – комаха);

Algae – водорості (alga – морська трава).

Для уніномінальних назв в зоології вживаються субстантивовані прикметники у формі середнього роду (закінчення **-a, -ia**). Це пояснюється тим, що раніше ці прикметники узгоджувалися з іменником середнього роду **animal** – тварина:

animalia vertebrata – хребетні тварини → Vertebrata – хребетні;

animalia chordata – хордові тварини → Chordata – хордові.

Ботанічні уніномінальні назви – це субстантивовані прикметники у формі жіночого роду (закінчення **-ae, -es**). Оскільки раніше вони узгоджувалися з іменником **planta** – рослина:

plantae gymnospermae – рослини голонасінні → Gymnospermae – голонасінні.

Родові назви – це іменники або субстантивовані прикметники в **Nom.Sing**. Назва роду пишеться з великої літери:

Rosa – троянда,

Betula – береза,

Formica – мураха.

Назва виду – біномінальна, двочленна і складається з родової назви та видового епітета, вираженого прикладкою, узгодженим або незгодженим означенням:

Родова назва

Betula

Видовий епітет

capina (узгоджене означення)

Родова назва	Видовий епітет
--------------	----------------

Formīca	fusca (узгоджене означення)
Melasoma	tremūlae (неузгоджене означення)
Phocēna	Phocēna (прикладка)

У зоології біномінальні назви можуть містити тавтоніми, а в ботаніці тавтонімія в біномінальних комбінаціях забороняється Міжнародним кодексом ботанічної номенклатури.

Назви таксонів рангом нище виду бувають тріномінальними.

Назви підвидів в зоологічній номенклатурі складаються з трьох слів. Перші два слова – біномінальна видова назва, третє слово – епітет підвиду:

Anser caerulescens atlantīcus – гусак голубий атлантичний.

У ботаніці це біномінальна назва виду та один або декілька епітетів внутрішньовидових категорій з обов'язковим позначенням рангу таксону. Таким чином, підвидові ботанічні назви можуть складатися з чотирьох і більше слів:

Ranuncūlus acer subsp. pseudograndis – жовтець їдкий, підвид – псевдовеликий.

У тріномінальних назвах таксонів рангом нище виду тавтонімія допускається як в зоології, так і в ботаніці:

Lobelia spicata var. spicata – лобелія колосиста, різновид колосиста.

Епітети секцій, рядів, підвидів, різновидностей, форм та інших підрозділів з точки зору граматики ідентичні видовим епітетам.

Складні слова не повинні об'єднувати основи з різних мов. Виняток становлять уніфіковані елементи (як грецького, так і латинського походження), запозичені з ботанічних та зоологічних назв.

У результаті природного чи штучного схрещення утворюються міжродові, внутрішньородові, міжвидові та внутрішньовидові **гібриди**. Назви гібридів пізнають по знаку “х”, що стоїть при них, чи по приписці “hibr.” (hibridus – гібридний).

Назви таксономічних одиниць гібридів можуть здобувати префікс “notho-” чи “n-”, але тоді знак “х” вилучається:

nothospecies,

n-species.

Гібриди позначаються двома способами:

а) Формулою (назви батьківських таксонів, що з'єднані знаком “х”);

б) Новою назвою (зі знаком “×” перед ним):
Triticum aestivum × Secale cereale = × Triticale або
× Triticale rimpai (Wittm.) Müntz.

Значення латинських назв тварин та рослин

Латинські зоологічні та ботанічні назви не тільки вказують на таксон, але й часто несуть певну інформацію. Так, наприклад, назва *Flagellāta* (джгутикові) вказує на наявність джгутиків у представників цього класу.

Інформативні назви умовно поділяються на такі групи:

1) Назви, що відображають морфологічні ознаки рослин та тварин. При цьому використовуються іменники та прикметники, які вказують на форму, забарвлення, будову і розміри цілого організму (рослини) або його окремих частин:

Oxycoccus microcarpus – журавлина дрібно плодова,

Catorhinus maximus – акула гігантська;

2) Назви, що відображають зовнішню подібність:

Natrix tigrina – вуж тигровий,

Dendrolagus ursinus – кенгуру ведмежий,

Betula populifolia – береза тополелиста;

3) Назви, що відображають екологічні особливості тварин або ро-

слин:

Bombus silvarum – джміль лісовий (*silva* – ліс),

Lacerta saxicola – ящірка наскальна (*saxum* – скала, *colo* – проживати),

Pieris brassicae – білан капустяний (*brassica* – капуста);

4) Назви, що відображають географічне поширення рослин чи тварин:

Ursus americanus – ведмідь американський,

Talpa europaea – кріт європейський;

5) Назви, що відображають характер або поведінку тварин:

Locusta migratoria – сарана перелітна;

6) Назви, що відображають практичне значення рослини чи тва-

рини:

Apis mellifera – бджола медоносна,

Linum usitatissimum – льон-довгунець.

Назви, утворені від власних імен та прізвищ, не несуть інформації про таксони:

Promethomys – миша Прометеєва.

Незважаючи на правила ботанічної номенклатури, які в цілому пропонують, щоб будь-який таксон мав лише одну назву, значна кількість таксонів з різних причин фігурують у літературі під кількома назвами.

Використання паралельних назв (синонімів):

- 1) допускається для всіх таксонів рангом вище родини;
- 2) визнається для окремих таксонів рангу родини;
- 3) заперечується для таксонів рангом нижче за родину.

Деякі вищі таксони рангу царства, відділу і класу мають два (зрідка більше) синоніми, однаково визнані в систематиці:

regnum Plantae (Vegetabilia) – Рослини;

div. Polypodiophyta (Pterophyta, Pteridophyta) – Папоротеподібні (Папороті);

cl. Magnoliopsida (Dicotyledareae) – Магноліопсиди (Дводольні).

Назва родини завжди утворюється за назвою одного з родів в цій родині, визнаного типовим (вихідним). Однак для восьми широко відомих родин зроблено виключення, і вони мають по дві однаково законні назви:

- 1) Palmae (Пальмові) = Arecaceae (Арекові);
- 2) Gramineae (Злакові) = Poaceae (Тонконогові);
- 3) Cruciferae (Хрестоцвіті) = Brassicaceae (Капустяні);
- 4) Leguminosae (Бобові) = Fabaceae (Бобові);
- 5) Guttiferae (Звіробійні) = Clusiaceae (Клузієві);
- 6) Umbelliferae (Зонтичні) = Apiaceae (Селерові);
- 7) Labiatae (Губоцвіті) = Lamiaceae (Глухокропивні);
- 8) Compositae (Складноцвіті) = Asteraceae (Айстрові).

Якщо у виду є кілька назв, то тільки одна з них визнається пріоритетною. Пріоритетними визнають ті назви, що були обнародовані раніше від інших. Після них в дужках або курсивом подаються синоніми. Наприклад:

Prunus spinosa L. (syn. *P. stepposa* Kotov, *P. moldavica* Kotov).

Для того, щоб визначити правильну сучасну назву виду, користуються спеціальними зведеннями з систематики і номенклатури.

Номенклатурна цитата – це латинська назва таксону з наведенням коротких відомостей, пов'язаних з обнародуванням цього таксону.

У найповнішій формі номенклатурні цитати приводяться у фундаментальних флористичних зведеннях “Flora Europaea”, “Flora URSS” тощо. Ці цитати включають прізвище автора назви, посилання на видання,

у якому був обнародований таксон і рік цього обнародування, а також інші найважливіші джерела. Наприклад:

Triticum L. 1753, Sp. Pl.: 85; id. 1754, Gen. Pl., ed. 5:37; Невський, 1934, у Фл. СССР, 2:675 (рід Пшениця, названий та обнародований К. Лінтеєм у 1753 році в книзі “Species Plantarum” на сторінці 85, далі ним же у 1754 році в “Genera Plantarum”, п’яте видання, сторінка 37; також див. “Флору СССР”, том 2, сторінка 675 (родина, яку опрацював С.А. Невський, 1934 рік)).

У звичайних ботанічних публікаціях обмежуються цитуванням прізвища автора, який обнародував назву таксону. В такій формі назва таксону стає точною та повною, але приводиться у кожній роботі тільки один раз:

Teucrium L.;

T. polium L., *T. krymense* Juz.

Прізвища авторів у цитаті подаються повністю чи скорочено (за визначеними правилами).

ДОДАТОК 3

Латинська хімічна номенклатура

Хімічна номенклатура – це сукупність найменувань хімічних елементів та їх сполук (кислоти, оксиди, солі).

Латинські назви хімічних елементів є іменниками другої відміни середнього роду (тобто мають в **Nom.Sing** закінчення **-um**). Винятки:

Phosphorus, i, m – фосфор,

Sulfur, ūris, n – сірка.

Латинська назва	Символ	Українська назва
Aluminium	Al	Алюміній
Argentum	Ag	Срібло
Arsenicum	As	Миш'як
Aurum	Au	Золото
Barium	Ba	Барій
Bismuthum	Bi	Вісмут
Borum	B	Бор
Bromum	Br	Бром
Calcium	Ca	Кальцій
Carboneum	C	Вуглець
Chlorum	Cl	Хлор
Cuprum	Cu	Мідь
Ferrum	Fe	Залізо
Fluorūm	F	Фтор
Iodum	I	Йод
Hydrogenium	H	Водень
Nitrogenium	N	Азот
Oxygenium	O	Кисень
Hydrargyrum	Hg	Ртуть
Kalium	K	Калій
Lithium	Li	Літій
Magnesium	Mg	Магній
Marganum	Mn	Марганець
Natrium	Na	Натрій
Phosphorus	P	Фосфор
Plumbum	Pb	Свинець
Silicium	Si	Кремній
Stibium	Sb	Сурма
Sulfur	S	Сірка
Thallium	Tl	Талій

Латинська назва

Символ

Українська назва

Zincum

Zn

Цинк

Інколи елемент Natrium має назву Sodium, Kalium – Potassium, Sulfur – Sulphur.

Запам'ятайте латинські назви кислот:

Acidum aceticum – оцтова кислота,

Acidum acetylsalicylium – ацетилсаліцилова кислота,

Acidum adipinicum – адипінова кислота,

Acidum barbituricum – барбітурова кислота,

Acidum benzoicum – бензойна кислота,

Acidum boricum – борна кислота,

Acidum butyricum – масляна кислота,

Acidum chloricum – хлорнувата кислота,

Acidum chromicum – хромово кислота,

Acidum citricum – лимонна кислота,

Acidum folicum – фолієва кислота,

Acidum formicicum – мурашина кислота,

Acidum carbolicum – карболова кислота,

Acidum carbonicum – вугільна кислота,

Acidum glutaminicum – глютамінова кислота,

Acidum lacticum – молочна кислота,

Acidum lipoicum – ліпоєва кислота,

Acidum maleicum – малеїнова кислота,

Acidum nicotinicum – нікотінова кислота,

Acidum nucleinicum – нуклеїнова кислота,

Acidum oleicum – олеїнова кислота,

Acidum oxalicum – щавлева кислота,

Acidum pantothenicum – пантотенова кислота,

Acidum propionicum – пропіонова кислота,

Acidum phthalicum – фталєва кислота,

Acidum salicylicum – саліцилова кислота,

Acidum silicicum – кремінна кислота,

Acidum stearicum – стеаринова кислота,

Acidum tartaricum – виннокам'яна кислота,

Acidum phosphoricum – фосфорна кислота,

Acidum succinicum – янтарна кислота,

Acidum sulfuricum – сірчана кислота,

Acidum nitricum – азотна кислота,

Acidum sulfurosum – сірчиста кислота,

Acidum nitrosum – азотиста кислота,
Acidum chlorosum – хлориста кислота,
Acidum hydrocyanicum – синильна кислота.

ДОДАТОК 4 ПЕРЕЛІК

найчастіше вживаних латинських позначень і скорочень,
що зустрічаються в назвах рослин, у літературі і гербаріях

a = annus, anno – рік, в році.

ad – до, на, по.

ad hoc – до цього, для цього.

ad int. = ad interim – попередньо, поки.

addenda – додаток.

agg. = aggregatio – сукупність (частіше апоміктичних видів).

allotyp. = allotypus – у дводомних (диморфних) рослин – тип іншої статевої форми, що відповідає даному типу, наприклад, якщо конопля – тип, то плоскінь – алло тип.

an sp. nova? = an species nova? – можливо новий вид?

app. = appendix – доповнення.

a posteriori – з опиту.

a priori – наперед, без доказів.

auct. = auctorum – авторів.

auct. al. = auctorum aliorum – інших авторів.

autotyp. = autotypus – автотип, тобто зразок виду, визначений самим автором виду.

basonymum – базовим (первісна назва виду, підвиду чи іншого таксону, епітет з якого покладено в основу нової номенклатурної комбінації при перенесенні в інший рід або таксон вищого рівня): *Lycopodium selago* (*Huperzia selago*).

beat. = beatus – померлий, покійний (автор) (використовується поруч з прізвищем).

botan. = botanicus – ботанік.

c. = cultigen – культиген (вид, що існує тільки в культурі).

cent. = centuria – сотня (при позначенні ексикат та інших гербаріїв).

c. l. = citato loco – в цитованому місці (але частіше **l. c.**, тобто loco citato).

comb. nov. = combinatio nova – нова номенклатурна комбінація.

conserv. = conservantur – зберігається, охороняється.

cotyp. = cotypus – котип (примірник, що, окрім типу та його дублікатів, цитується при першоописі, що й паратип).

cum. diagn. (ukr.) = cum diagnosi (ukrainica) – з діагнозом (українським).

cv. = cultivar – культиватор, тобто садова різновидність або сорт.

d. = 1) dioicus – дводомний; 2) dedit – дав, прислав, пожертвував (часто на гербарних етикетках).

de facto – фактично.

delenda – те, що необхідно відмінити або знищити (наприклад: sp. delenda – вид, що підлягає анулюванню).

de novo – заново.

descr. = descriptio – опис, описав (такий-то).

descr. emend. = descriptio emendata – виправлений опис.

descr. opt. = descriptio optima – оптимальний (найкращий) опис.

det., dt., determ. = determinavit – визначив.

diagn. brev. = diagnosis brevis – короткий діагноз.

diss. = dissertatio – дисертація.

distr. = distributus, -a, -um – поширений, поширена, поширене.

div. = divisio – відділ, розділ.

e, ex – з, від.

e. g. = exempli gratia – наприклад.

e. p. = ex parte – частково.

ed., edit. = editio – видання.

em., emend. = 1) emendatus, -a, -um; 2) emendavit – 1) виправлений, виправлена, виправлено, або змінений, змінена, змінено; 2) виправив, поліпшив (опис).

enum. = enumeratio – перелік.

err. typogr. = error typographicus – топографська помилка (опечатка).

ess. = essentialis – істотний (ознака).

et al. = et alii – та ін. (що стосується переліку осіб).

etc. = et cetera – та ін., і т.д.

ex coll. = ex collectione – з колекції.

exclus. = exclusio, exclusus – за винятком, окрім.

excls. syn. = exclusus synonymis – за винятком синонімів.

exclus. = exclusus, -a, -um – винятковий, виняткова, виняткове.

expl. = explicatio – позначення (малюнків на таблиці).

exs. = exsiccata – видані (опубліковані) гербарні зразки.

ex situ – поза місцем (першого знаходження).

f., fig. = figura – малюнок, зображення.

f., fil. = filius – син (ставиться після прізвища автора; наприклад: L. fil. або L. f. – Ліней-син).

fl. = flores – квітка, квіти.

flores n. v. = flores non vidi – квітки не бачив.

fol. = folium, folia – листок, листки.

foss. = fossilis, fossile – викопний, викопна, викопне.
fr. = fructus – плід.
fructif. = fructicatio – плодоношення.
g., gen. = genus – рід.
gen. nov. = genus novum – новий рід.
hab. = habitus – зовнішній вигляд, вигляд рослини.
hb., herb. = herbarium – гербарій.
herb. gener. = herbarium generale – загальний гербарій.
herb. n° = herbarium n° - гербарний примірник №...
herb. propr. = herbarium proprium – власний гербарій.
h. l. = hoc loco – саме в цьому місці, тут.
holotyp. = holotypus – голотип (дослівно “цільний” тип, тобто повноцінний тип, що є фактично номенклатурним типом).
homonym. = homonimus – гомонім (тобто назва, що повторює уже раніш опубліковану для групи одного і того ж таксономічного рангу і базується на іншому типі).
hort. var. = hortensis varietas – садова різновидність.
hybr. = hybridum – гібридний.
ib., ibid. = ibidem – там же.
ic. = icon, icones – малюнок (ілюстрація).
ic. bon. = icon bona – добротний малюнок.
ic. mala = icon mala – поганий малюнок.
ic. opt. = icon optima – чудовий малюнок.
id. = idem – він же.
v. e. = id est – тобто.
ill. = illustratio – ілюстрація.
in – в (там-то, вказується літературне джерело).
in app. = in appendice – в додатку.
in cult. = in cultis – в посівах.
in cultura – в культурі.
in herb. abest. = in herbario abest – в гербарії відсутній.
in nota – в примітці.
in op. cit. = in opere citato – в цитованій праці (творі).
in reg. = in regione – в області (поясі, зоні, регіоні).
in reg. alp. = in regione alpina – в альпійському поясі.
in reg. silv. = in regione silvatica – в лісовому поясі.
in situ – на (цьому ж) місці, без переміщення.
in st. juv. = in statu juvenili – в молодому стані (фазі).
in vitro – в скляному посуді, в лабораторних умовах.

in vivo – в живому стані.

incl. = inclusio, -sa, -sis – виключно.

ind. = index – вказівник, перелік.

isotyp. = isotypus – ізотип (дублікат типу – typi dublum, тобто дублікат типового примірника).

j., jun. = junior – молодший (після прізвища).

juv. = juvenilis – ювілейний.

l. = locus – місце.

laps. = lapsus, lapsu – помилка, описка.

laps. linguae = lapsus linguae – помилка язика, помилитися на слові.

l. c. = loc. c. = loco citato – в цитованому місці.

lectotyp. = lectotypus – вибраний тип (вибирається в тому випадку, якщо автор не позначив типу, на підставі, головним чином, первопису).

leg. = legit – зібрав.

lib. = liber – книжка.

loc. = locus – місце.

loc. c. = loco citato – в цитованому місці.

loc. classicus = locus classicus – класичне місцезнаходження, тобто місце збору типу.

manscr. = manuscriptum – рукопис.

manus – рука (почерк) такого-то автора.

masc. = masculus, -a, -um – чоловічий, чоловіча, чоловіче.

mat. = maturus – зрілий.

max. = maximus – найбільший.

min. = minimus – найменший.

modus vivendi – спосіб життя.

monstr. = monstrum – потвора, химера.

mont. = montanus – гірський.

n., n^o, № = numerus – номер.

n., nom. = nomen – ім'я, назва.

N. B., Nb! = nota bene = поміть! (запам'ятай).

neotyp. = neotypus – новий (що замінює) тип (вибирається при загубленні всього автентичного матеріалу).

n. g. = novum genus – новий рід.

n. n. = nomen novum – нова назва.

n. n. = nomen nudum – назва без опису (дослівно “гола назва”); вважається недійсною.

nom. abortivum = nomen abortivum – неправильно складена нова назва.

- nom. barb.** = nomen barbarum – “варварська”, тобто некласична назва (що не на латинській або грецькій мовах).
- nom. consev.** = nomen conservandum – збережена назва (за міжнародними правилами).
- nom. delendum** = nomen delendum – анульована назва.
- nom. dubium** = nomen dubium – сумнівна назва.
- nom. illegitimum** = nomen illegitimum – незаконна назва.
- nom. leg.** = nomen legitimum – законна назва.
- nom. nud.** = nomen nudum – назва без опису (“гола назва”).
- nom. provisorium** = nomen provisorium – попередня назва.
- nom. subnudum** = nomen subnudum – назва “напівгола”, тобто така, коли не були дотримані всі правила, щоб визнати її дійсно обнародованою; до таких відносяться опубліковані діагнози не на латинській мові, або назви, що базуються на малюнках і не містять важливих для даної групи деталей.
- nom. vernaculum** = nomen vernaculum – народна (місцева) назва.
- notae criticae** – критичні зауваження.
- n. v.** = non vidi – не бачив.
- op.** = opus – твір.
- op. cit.** = opus citatum – уже цитований твір.
- ordo** – порядок (в старих публікаціях – родина).
- p., pag.** = pagina – сторінка.
- p.** = pars – частина.
- paratyp.** = paratypus – паратип (те ж, що і котип, тобто примірник, який окрім типу і його дублікатів цитований при першоописі).
- partim** – частково.
- patr.** = patria – батьківщина.
- pl.** = planta – рослина.
- pl. exs.** = plantae exsiccatae – ексикати, видані гербарні зразки.
- p. max. p., pr. max. p.** = pro maxima parte – в найбільшій своїй частині.
- polynom.** = nomen polynomiale – назва у вигляді поліноміналу (тобто більше ніж з трьох слів, без наведення систематичного рангу).
- post factum** – після зробленого.
- post scriptum (P. S.)** – після написаного (приписка).
- pp.** = paginae – сторінки.
- p. p.** = pro parte – частково.

p. p. typ. = pro parte typica – в частині, що включає в себе тип (при пере- ліку синонімів).

pro – у вигляді, як.

pro gen. = pro genere – у вигляді (в ранзі) роду.

pro parte – частково.

pro sect. = pro sectione – у вигляді (в ранзі) секції.

pro synonym. = pro synonymo – у вигляді (в ранзі) синоніма, як синонім.

proles – взагалі означає расу, але Ашерсон та ін. живив для позначення категорій нижче підвидів і різновидностей. У Коржинського цей термін означає кожну конкретну систематичну одиницю (і вид, і расу тощо). МКБН ця категорія не передбачена.

p. s. = post scriptum – постскрипtum, тобто після листа.

s., sen. = senior – старший (після прізвища).

s. = seu, sive – або.

s. a. = sensu amplo – в широкому розумінні.

sched. = scheda, schedae – етикетка, етикетки.

sched. crit. = schedae criticae – критичні зауваження.

sec. sp. auth. = secundum specimen authenticum – за (згідно) автентипом.

sect. = secto – секція sensu – в розумінні.

sensu lat. = sensu lato, sensu latiore – в широкому розумінні.

sensu novo = sensu novo – в новому розумінні.

sensu strictiore – в більш вузькому розумінні.

sic! – саме так.

sine dubio – без сумніву.

s. l. = sensu lato – в широкому розумінні.

sp., spec. = species – вид.

sp., spec. = specimen – примірник.

sp. auth. = specimen authenticum – автентичний (справжній) примірник.

sp. coll. = species collectiva – збірний вид.

sp. excl. = species exclusae – вилучені види.

sp. n. = species nova – новий вид.

sp. neglect. = species neglecta – забутий вид.

sp. unicum = specimen unicum – єдиний примірник.

spont. = spontaneus, -a, -um – дикоростучий, дикоростуча, дикоростуче.

ssp., subsp. = subspecies – підвид.

s. str. = sensu stricto – в точному (вузькому) розумінні.

st. = statio – місцезростання.

suppl. = supplementum – доповнення.

syn. = synonymie – синонімія (множина).

syn. = synonymum – синонім.

syntypus – один із автентичних примірників.

T., t = tomus – том.

tab. nostra = tabula nostra – наша таблиця.

taxon (мн. taxa) – таксон (тобто, таксономічна категорія будь-якого рангу).

topotyp. = topotypus – примірник, зібраний у тому ж місці, що й тип.

transl. nova = translatio nova – новий переклад.

typ. = typus – номенклатурний тип (зразок для виду, або вид (для роду), з яким неодмінно пов'язується назва даного таксону)

u. = urbs – місто (велике).

v. = vel – або.

v. = vide – дивись.

v. = vidi – (я) бачив.

v. in h. = vidi in herbario – бачив в гербарії.

v., vol. = volumen – том.

var. = varietas – різновидність.

veg. = vegetatio – рослинність (а також вегетація).

vol. = volumen – том.

ДОДАТОК 5

З розвитком науки, зі збагаченням її новими відомостями про природу формувалась, розвивалась і продовжує розвиватися нова термінологія на базі класичних мов. У ботанічній і зоологічній номенклатурі мають місце словотворчі елементи – префікси, корені, суфікси, інші компоненти – як латинських, так і грецьких слів. Знання значення словотворчих елементів сприяє усвідомленому засвоєнню наукової термінології.

Грецькі дублетні позначення латинських іменників першої відміни

Латинська	Грецька	Значення
ala	ptero-, -pteryx, -ptērus	крило
aqua	hydr-	вода
arēna	psammo-	пісок
barba	rogono-	борода
cauda	uro-, -urus	хвіст
forma	morpho-	форма
hasta	helo-	спис
lingua	glosso-, -glossus, -glottis	язик
lacrīma	dacry-	сльоза
planta	phyto-	рослина
squama	lepto-, -lepis	луска
spica	stachy-, -stāchys	колосок
vita	bio-	життя
terra	geo-	земля

Грецькі дублетні позначення латинських іменників другої відміни

Латинська	Грецька	Значення
aurum	chryso-	золото
cancer	carcin-	краб, рак
cilium	blepharo-	вія, війка
connubium	gamo-	шлюб
digītus	dactylo-, -dactylus	палець
filum	nemato-	нитка
folium	phyllo-, -phyllus	листок
initium	archaeo-, archi-	початок
intesfīnum	entēro-	кишка
labium	cheil-, chilo-, -chilus	губа
lupus	lyco-	вовк

Латинська	Грецька	Значення
muscus	bryo-	мох
nasus	rhin-, rhino-, -rhīnus	ніс
nervus	neuro-, -neurus	нерв
ocūlus	-ophthalm	око
pilus	trich-, trichi-	волосся
ramus	clado-, -clādus	гілка
saxus	litho-, -lithus	камінь, скеля
stagnum	limno-	озеро, став
venēnum	tox-, toxi-	отрута
ventricūlus	gastro-, -gaster	шлунок
vir	andro-	чоловік

Грецькі дублетні позначення латинських іменників третьої відміни

Латинська	Грецька	Значення
	<i>Чоловічий рід:</i>	
anguis	ophi-, -ophis	змія
canis	супо-	собака
color	chromāto-, -chromus	забарвлення
dens	odonto-, -odus	зуб
fons	creni-	джерело
homo	anthropo-	людина
piscis	ichtyo-	риба
sanguis	-aenia, haem-, haema-, haemato-	кров
sol	heli-, helio-	сонце
tepor	thermo-	теплота
	<i>Жіночий рід:</i>	
arbor	dendro-	дерево
articulatio	anthro-	суглоб
auris	ot-, oto-	вухо
avis	ornitho-	птаха
cartilāgo	chondro-	хрящ
cutis	-derma, -dermāto	шкіра
nix	chiono-	сніг
radix	rhizo-	корінь
	<i>Середній рід:</i>	
ānīmal	zoo-	тварина

Латинська	Грецька	Значення
caput	cephalo-, -cephalus	голова
cor	cardi-	серце
corpus	somāto-, -soma	тіло
germen	blasto-, -blastus	зародок
lac	gal-, galacto-	молоко
os	stom-, stomāto-	рот
stamen	-andrus	тичинка
tempus	chrono-	час

Грецькі дублетні позначення латинських іменників четвертої відміни

Латинська	Грецька	Значення
cornu	cerato-, cera-, -cēros	ріг
cursus	droma-	біг, хід
fructus	carpo-, -carpus	плід
manus	cheiro-, chiro-	рука

Грецькі дублетні позначення латинських прикметників I-II відмін

Латинська	Грецька	Значення
albus	leuc-	білий
alter	heter-, hetero-	інший
angustus	sten-, steno-	вузький
crassus	pachy-, pach-	товстий
densus	dasy-	густиий
flavus	xantho-	жовтий
glaber	gymno-	голий
latus	eury-, platy-	широкий
longus	dolicho-, macro-	довгий
magnus	mega-, megalo-, macro-	великий
niger	melano-	чорний
novus	neo-	новий
parvus	micr-, micro-, oligo-	малий
rectus	ortho-	прямий
ruber	erythro-	червоний

**Грецькі дублетні позначення латинських
прикметників III відміни**

Латинська	Грецька	Значення
acer	oxy-	гострий
aequālis	homo-	однаковий
apicalis	acr-, acro-	верхній
brevis	brachy-	короткий
gravis	bary-	важкий
latens	crypto-	схований
par	iso-	рівний
simīlis	homoe-, homo-	рівний
simplex	haplo-	простий
tenuis	lept-	тонкий
virīdis	chlor-	зелений

**GAUDEAMUS
(CARMEN SCHOLASTICUM)**

Gaudeamus igitur	Vivant omnes virgines,
Iuvenes dum sumus!	Faciles, formosae!
Post iucundam iuventutem	Vivant et mulieres,
Post molestam senectutem	Tenerae, amabiles,
Nos habebit humus.	Bonae, laboriosae.
Vita nostra brevis est	Vivat et respublica,
Brevi finietur.	Et qui illam regit!
Venit mors velociter	Vivat nostra civitas,
Rapit nos atrociter	Maecenatum caritas
Nemini parcetur.	Quae nos hic protegit.
Vivat academia,	Pereat tristitia,
Vivant professores!	Pereant dolores.
Vivat membrum quodlibet	Pereat diabolus,
Vivant membra quaelibet	Quivis antiburschius
Semper sint in flore!	Atque irrisores!

ГАУДЕАМУС

Погуляймо юнаки, Поки в нас є сила. Мине молодість щаслива, Мине старість докучлива, Вкриє нас могила.	Хай дівчата всі живуть, Негорді, красиві, Хай живуть нам молодиці, Наші любі, ніжнолиці, Добрі, не ліниви!
Ми не довго живемо, Швидко вік минає. Смерть, не гаючись, прилине, Без розбору всіх поглине – Смерть жалю не знає.	Хай живе республіка Й той, хто управляє; Хай живе наша спільнота Й благодійників щедрота, Що про всіх нас дбає.
Хай живуть нам вузи всі, Вся наша еліта: Професори і доценти, Аспіранти і студенти, – “Многая їм літа!”	Всякий смуток геть від нас, Песимізму досить; Всякий біс нехай сконає, Що студентам не сприяє, На глум їх підносить.

Переклад М. Білика

ЛАТИНСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ СЛОВНИК

A

a (ab) (Abl.) – від.

academia, ae, f – академія.

accedo, ěre – наближатися.

Acer, Aceris, n – клен.

acer, acris, acre – гострий, їдкий.

acutus, a, um – гострий.

ad (Acc.) – до, у, при.

adhibeo, ěre – застосовувати.

Adōnis, īdis, m – горицвіт.

aēr, aēris, m – повітря.

aestas, atis, f – літо.

aestivus, a, um – літній.

aetas, ātis, f – вік.

aethereus, a, um – ефірний.

ager, agri, m – поле.

ago, ěre – робити, діяти.

agricōla, ae, m – землероб.

ala, ae, f – крило.

albifrons, ntis – білолобий.

albus, a, um – білий.

albus, a, um – білий.

Algae, ārum, f – водорості.

alius, a, ud – інший.

Allium, i, n – цибуля.

alpīnus, a, um – альпійський.

Althaea, ae, f – алтея, проскуряк.

altus, a, um – високий.

Aluminium, ii, m – алюміній.

americānus, a, um – американський.

amicitia, ae, f – дружба.

Amygdālus, i, f – мигдаль.

anālis, e – анальний.

angūlus, i, m – кут.

anguste – вузько.

animal, is, n – тварина.

annus, i, m – рік.

annuus, a, um – однорічний.

Anser, ěris, m – гусак.

anterior, ius – передній.

anthēra, ae, f – пиляк.

apex, ĩcis, m – верхівка.

apicalis, e – верхівковий.

Apis, is, f – бджола.

aqua, ae, f – вода.

Aquīla, ae, f – орел.

ara, ae, f – вівтар.

arbor, ōris, f – дерево.

arcticus, a, um – арктичний.

Ardea, ae, f – чапля.

Argentum, i, n – срібло.

Arnīca, ae, f – арніка.

arteria, ae, f – артерія.

articulāris, e – суглобний.

arvensis, e – польовий, орний.

ascendo, ěre – сходити, підійматися.

Asīnus, i, m – осел.

atrium, ii, n – передсердя.

audio, ĩre – слухати.

auditus, us, m – слух.

Aurum, i, n – золото.

Aurum, i, n – золото.

autem – а, але.

autumnus, i, m – осінь.

Avēna, ae, f – овес.

avicūla, ae, f – пташка.

avis, is, f – птах.
avolo, āre – відлітати.

B

bacca, ae, f – ягода.
basis, is, f – основа.
bene – добре.
bestia, ae, f – тварина.
Beta, ae, f – буряк.
Betūla, ae, f – береза.
biennis, e – дворічний.
biologia, ae, f – біологія.
bis – двічі.
bonum, i, n – благо, добро.
bonus, a, um – добрий.
Bos, Bovis, m – бик.
botanica, ae, f – ботаніка.
botanicus, a, um – ботанічний.
brevis, e – короткий.

C

caelum, i, n – небо.
caeruleus, a, um – голубий.
calidus, a, um – теплий.
Calopteryx, gis, f – красуня.
calvaria, ae, f – черепне склепіння.
calyx, icis, m – чашечка.
Camēlus, i, m – верблюд.
campestris, e – польовий.
campus, i, m – поле, рівнина.
canīnus, a, um – собачий.
canis, is, m – собака.
capillus, i, m – волос, шерсть.
Capra, ae, f – коза.
capreus, a, um – козячий.
capto, are – ловити.
caput, itis, n – голова.
Carex, icis, f – осока.
cartilāgo, inis, f – хрящ.
caucasicus, a, um – кавказький.

cauda, ae, f – хвіст.
caudālis, e – хвостовий.
caulinus, a, um – стебловий.
caulis, is, m – стебло.
causa – внаслідок, через, для, заради.
cavum, i, n – порожнина.
cavus, a, um – порожнистий.
cellūla, ae, f – клітина.
centrum, i, n – центр.
cera, ae, f – віск.
cervicālis, e – шийний.
Cervus, i, m – олень.
cetērus, a, um – інший.
Chamomilla, ae, f – ромашка.
Chelidonium, i, n – чистотіл
chromatophōrum, i, n – хроματοфор.
cibus, i, m – їжа.
Cicadella, ae, f – цикадка.
Ciconia, ae, f – чорногуз, лелека.
cinereus, a, um – сірий.
cingo, ěre – оточувати.
Circea, ae, f – цірцея.
circulatio, onis, f – рух.
circūlus, i, m – коло.
Citrullus, i – кавун.
classis, is, f – клас.
cognosco, ěre – пізнавати.
collega, ae, m – товариш.
collum, i, n – шия.
colo, ěre – обробляти.
colonia, ae, f – колонія.
color, ōris, m – колір.
columna, ae, f – стовп.
coma, ae, f – крона.
communico, āre – з'єднувати.
communis, e – звичайний, спільний.

compactus, a, um – щільний.
compleo, ěre – наповнювати.
conĭcus, a, um – конічний.
connascor, ari – зростати.
conservo, āre – зберігати.
consto, āre – складатися.
construo, ěre – будувати.
contineo, ěre – містити, вміщати.
Convallaria, ae, f – конвалія.
copia, ae, f – кількість.
cor, cordis, n – серце.
cornu, us, n – ріг.
corolla, ae, f – віночок.
corōna, ae, f – вінок.
coronarius, a, um – вінцевий.
corpus, ōris, n – тіло.
cortex, ecis, m – кора.
costa, ae, f – ребро.
cotidie – щоденно.
Coturnix, icis, f – перепілка.
cranium, ii, n – череп.
crassus, a, um – товстий.
Crataegus, i, m – глід.
credo, ěre – вірити.
cresco, ěre – рости.
crispatopilōsus, a, um – кучерявий.
Ctenocephālus, i, m – блоха.
Cunicūlus, i, m – кролик.
Cuprum, i, n – мідь.
cur – чому.
cutis, is, f – шкіра.
cylindricus, a, um – циліндричний.

D

de (Abl.) – про.
debeo, ěre – бути зобов'язаним.
decĭmus, a, um – десятий.

defendo, ěre – захищати.
definio, ĩre – визначати.
delecto, āre – насолоджуватися.
demonstro, āre – показувати.
dens canĭnus – клик.
dens incisĭvus – різець.
dens, dentis, m – зуб.
densus, a, um – густий.
describo, ěre – описувати.
devoro, āre – пожирати, ковтати.
dexter, tra, trum – правий.
dico, ěre – говорити.
differo, ere – відрізнитися.
Digitalis, is, f – наперстянка.
digitus, i, m – палець.
dioicus, a, um – дводомний.
disciplina, ae, f – наука.
disco, ěre – вчитися.
dispositus, a, um – розташований.
distinguo, ěre – розрізняти.
disto, āre – відрізнитися.
divaricātus, a, um – розчепирений, розпростертий.
divido, ěre – розділяти.
do, āre – давати.
doctrĭna, ae, f – наука.
domesticus, a, um – домашній.
dormio, ĩre – спати.
dorsalis, e – спинний.
dorsum, i, n – спина.
dulcis, e – солодкий.
duo, ae, a – два.
duodecĭmus, a, um – дванадцятий.
durus, a, um – твердий.

E

e, ex (Abl.) – з, із.

edūlis, e – їстівний.
elasticus, a, um – еластичний.
elegans, antis – стрункий.
Elephas, antis, m – слон.
ellipsoideus, a, um – еліпсовидний.
epidermis, ĩdis, f – епідерміс.
Equisētum, i, n – хвощ.
equus, i, m – кінь.
et – і.
etiam – також.
Eucalyptus, i, f – евкаліпт.
exemplum, i, n – приклад.
externus, a, um – зовнішній.
extremĭtas, ātis, f – кінцівка.
extus – зовні.

F

Faba, ae, f – горох.
facies, ěi, f – поверхня, обличчя.
falcātus, a, um – серповидний.
Farfāra, ae, f – підбіл, мати-ймачуха.
farinaceus, a, um – борошністий.
fascia, ae, f – зв'язка.
femina, ae, f – жінка.
Ferrum, i, n – залізо.
Ferrum, i, n – залізо.
ferus, a, um – дикий.
Ficus, i, f – фікус.
filamentum, i, n – тичинкова нитка.
filiformis, e – ниткоподібний.
filtro, āre – фільтрувати.
filum, i, n – нитка.
firmo, āre – зміцнювати.
firmus, a, um – ніцирт.
flagellum, i, n – джутик.
flavesco, ěre – жовтіти.

flavus, a, um – жовтий.
floreo, ěre – цвісти.
flos, floris, m – квітка.
fluvius, ii, m – річка.
Foenicūlum, i, n – кріп аптечний.
folium, ii, n – листок.
fons, fontis, m – джерело.
foramen, ĩnis, n – отвір.
forma, ae, f – форма.
Formica, ae, f – мураха.
formo, āre – утворювати.
fossa, ae, f – ямка.
fragilis, e – крихкий.
frango, ěre – розбивати.
frenūlum, i, n – вуздечка.
frons, frontis, f – чоло, лоб.
frontālis, e – лобний.
fructifico, āre – приносити плоди.
fructus, us, m – плід.
frutex, ĩcis, m – кущ.
fugio, ěre – тікати, бігти.
fusiformis, e – веретеноподібний.

G

gaudeo, ěre – радіти.
Gavia, ae, f – гагара.
gelatinosus, a, um – желатиновий.
gemma, ae, f – брунька.
glaber, bra, brum – голий.
glabresco, ěre – оголювати.
glandūla, ae, f – залоза.
glandulōsus, a, um – залозистий.
globōsus, a, um – кулястий.
grandiflorus, a, um – крупноквітковий.
grandis, e – великий.

gravis, e – важкий.

Grus, Gruis, m – журавель.

gusto, āre – куштувати.

gustus, us, m – смак.

Н

habeo, ēre – мати.

habito, āre – проживати.

habitus, us, m – зовнішній вигляд, будова тіла.

Haematobia, ae, f – гематобія.

hepar, ātis, n – печінка.

herba, ae, f – трава.

herbarium, ii, n – гербарій.

hiemālis, e – зимовий.

hiems, emis, f – зима.

homo, īnis, m – людина.

hora, ae, f – година.

hortus, i, m – сад.

humānus, a, um – людський.

humidus, a, um – вологий.

humilis, e – низький.

Hydrargyrum, i, n – ртуть.

Hydrargyrum, i, n – ртуть.

Hydrogenium, i, n – водень.

Hypoderma bovis – овід бичий.

I

iam – вже.

ibi – там.

idem, eadem, idem – той самий.

in (Acc., Abl.) – в, у, на.

incānus, a, um – сивий.

incisīvus, a, um – різцевий.

incresco, ēre – зростати, виростати.

indīcus, a, um – індійський.

inferior, ius – нижній.

infernē – внизу

insectum, i, n – комаха.

inter (Acc.) – між.

internus, a, um – внутрішній.

interrogo, are – запитувати.

invenio, īre – зустрічати.

involutum, i, n – покриття.

irrigo, āre – зрошувати.

irrito, āre – подразнювати.

ita – так.

iucundus, a, um – приємний.

Iunipĕrus, i, f – ялівець.

J

jugum, i, n – пара, перемичка, ребро.

L

Labiātae, ārum, f – родина Гу-боцвіті.

labium, ii, n – губа.

labor, oris, m – праця.

laboratorium, ii, n – лабораторія.

laboro, āre – працювати.

Lacerta, ae – ящірка.

lacteus, a, um – молочний.

lamina, ae, f – пластинка.

Lamium, i, n – глуха кропива.

Lamium, i, n – глуха кропива.

lanceolātus, a, um – ланцетовидний.

lapidōsus, a, um – кам'янистий.

laterālis, e – боковий.

latus, a, um – широкий.

laudo, are – хвалити.

Laurus, i, f – лавр.

lego, ĕre – читати.

Lepus, ōris, m – заєць.

levis, e – легкий.

liber, bri, m – книга.

libere – вільно.

liberi, ōrum – діти.

lignōsus, a, um – дерев'янистий.

lingua, ae, f – мова, язик.
Lithium, ii, n – літій.
lobus, i, m – частка, доля.
locātus, a, um – розташований.
locus, i, m – місце, місцевість.
longus, a, um – довгий.
Lucānus, i, m – рогач, жук-олень.
lumbālis, e – поперековий.
Lupīnum, i, n – люпин.

М

magis – більше.
magistra, ae, f – вчителька.
magnus, a, um – великий.
Malus, i, f – яблуня.
Mammalia, ium, n – ссавці.
manus, us, f – рука.
margo, inis, m – край.
maritīmus, a, um – морський.
maturō, āre – досягати.
maturus, a, um – спілий, достиглий.
maxillāris, e – верхньощелеповий.
maxīmus, a, um – найбільший.
medicātus, a, um – лікувальний.
medicīna, ae, f – медицина.
medius, a, um – середній.
melliferus, a, um – медоносний.
membrāna, ae, f – мембрана.
Mentha, ae, f – м'ята.
metallum, i, n – метал.
migro, are – блукати.
minerālis, e – мінеральний.
misceo, ēre – змішувати.
molāris, e – кутній.
monas, adis, f – монада.
montānus, a, um – гірський.
morsus, us, m – укус.

mortifer, era, erum – смертельний.
multus, a, um – численний.
Mulus, i, m – мул.
munio, ĩre – зміцнювати.
Mus, Muris, m – миша.
muscūlus, i, m – м'яз.

N

nam – бо, тому що.
nanus, a, um – карликовий.
Nasturcium, ii, n – настурція.
nasus, i, m – ніс.
nasus, us, m – ніс.
nato, āre – плавати.
Natrium, ii, n – натрій.
natūra, ae, f – природа.
necessārius, a, um – необхідний.
nemorōsus, a, um – лісовий.
nervōsus, a, um – нервовий.
nervus, i, m – нерв.
niger, gra, grum – чорний.
nobīlis, e – благородний.
nomen, inis, n – назва.
nomino, āre – називати.
non – не.
non solum... sed etiam – не тільки... але також.
nonnullus, a, um – деякий.
nonus, a, um – дев'ятий.
nos – ми.
noster, tra, trum – наш.
notātus, a, um – помічений.
noto, are – зазначати.
notus, a, um – відомий.
novus, a, um – новий.
nucleus, i, m – ядро.
nullus, a, um – жоден, ніякий.
numērus, i, m – число.
nuto, āre – хилитися.

nutrio, īre – годувати.

О

obscurus, a, um – темний.

obseruo, āre – спостерігати, зберігати.

obuenio, īre – зустрічатися.

occipitālis, e – потиличний.

octāuus, a, um – восьмий.

ocūlus, i, m – око.

odor, odoris, m – запах.

odorātus, a, um – пахучий.

officinalis, e – аптечний.

omnis, e – весь, кожен.

Ondatra, ae, f – ондатра.

opus, ėris, n – праця.

ordo, ĩnis, m – ряд.

organismus, i, m – організм.

organum, i, n – орган.

orientālis, e – східний.

orno, āre – прикрашати.

os, oris, n – рот.

os, ossis, n – кістка.

ovālis, e – яйцевидний.

ovarium, ii, n – зав'язь.

ovātus, a, um – яйцевидний.

ovoideus, a, um – яйцеподібний.

Р

paludōsus, a, um – болотистий.

paludōsus, a, um – болотистий, багnistий.

palustris, e – болотистий.

papilla, ae, f – сосочок.

parietālis, e – пристінковий.

pars, partis, f – частина.

partio, īre – ділити, розподіляти.

paruus, a, um – малий.

Passer, ėris – горобець.

passim – всюди, в різних місцях.

pateo, ėre – простягатися.

patria, ae, f – батьківщина.

patria, ae, f – батьківщина.

pectorālis, e – грудний.

pedunculātus, a, um – з квітконосом.

pellis, is, f – хутро.

pendūlus, a, um – висячий.

pentagōnus, a, um – п'ятикутний.

perennis, e – багатолітній.

perforo, āre – пробивати.

perforo, āre – проколювати.

periculum, i, n – небезпека.

permaneo, ėre – залишатися.

pertineo, ėre – простягатися, наляжати.

pes, pedis, m – нога.

petālum, i, n – пелюстка.

phyllum, i, n – листочок.

pillus, i, m – волосок.

pilōsus, i, m – волосистий.

pinna, ae, f – плавник.

Pinus, i, f – сосна.

Piper, ėris, n – перець.

piperītus, a, um – перцевий.

pisces, ium, f – риби.

pistillum, i, n – маточка.

planta, ae, f – рослина.

Plantago, ĩnis, f – подорожник.

Platānus, i, f – платан.

plerumque – здебільшого.

Plumbum, i, n – свинець.

Plumbum, i, n – свинець.

pluri – численні.

podolicus, a, um – подільський.

Popūlus, i, f – тополя.

positus, a, um – розташований.

post (Acc.) – після.

praebeo, ėre – постачати.

praemolāris, e – малий кутній зуб.

praeparo, āre – виготовляти.

pratensis, e – луговий.

pratium, i, n – лукá, луг.

pretiōsus, a, um – цінний.

primus, a, um – перший.

pro (Abl.) – замість.

processus, us, m – відросток.

profunde – глибоко.

profundus, a, um – глибокий.

promineo, ěre – виступати.

proprius, a, um – власний, своєрідний.

protego, ěre – захищає.

protoplastum, i, n – протопласт.

proxime – найближче.

pruīna, ae, f – наліт.

Prunus, i, f – слива.

pubescens, entis – пухнастий.

puerilis, e – дитячий.

Pulex, ĩcis, m – блоха.

pulmo, ōnis, m – легеня.

pulso, āre – вдаряти, приводити в рух.

punio, ire – карати.

purpureus, a, um – червоний.

pyrenoīdum, i, n – піреноїд.

Q

qualitas, ātis, f – кількість.

quattuor – чотири.

Quercus, us, f – дуб.

quinque – п'ять.

quis – хто.

R

radius, i, m – промінь, променева кістка.

radix, ĩcis, f – корінь.

ramōsus, a, um – багатогілко-вий.

ramus, i, m – гілка.

Rana, ae, f – жаба.

Ranuncūlus, i, m – жовтець.

rapax, ācis – хижий.

raro – рідко.

recens, entis – свіжий.

rectus, a, um – прямий.

recurrens, ntis – той, що стрімко повертає вниз.

regio, ōnif, f – область.

remedium, ii, n – лікарський засіб.

repens, entis – повзучий.

respondeo, ěre – відповідати.

Rheum, i, n – ревінь.

rhizoma, ātis, n – кореневище.

rhomboideus, a, um – ромбопо-дібний.

ridibundus, a, um – травяни-стий.

rima, ae, f – щілина.

riparius, a, um – береговий, по-бережний.

robustus, a, um – міцний.

rodens, entis – гризун.

rodo, ěre – гризти.

roseolus, a, um – рожевий.

rostriformis, e – дзьобовидний.

rotundifolius, a, um – круглоли-стий.

rotundus, a, um – круглий.

ruber, bra, brum – червоний.

S

saccharum, i, n – цукор.

saepe – часто.

Salix, ĩcis, f – верба.

saluber, bris, bre – цілющий.

Salvia, ae, f – шавлія.
Sambucus, i, f – бузина.
sanguis, is, m – кров.
sanus, a, um – здоровий.
sapiens, entis – здоровий.
sapientia, ae, f – мудрість.
sat – достатньо.
sativus, a, um – посівний.
Saxifraga, ae, f – ломокамінь.
scando, ěre – повзти.
scientia, ae, f – наука.
scio, ĩre – знати.
Sciurus, i, m – білка.
scribo, ěre – писати.
secundus, a, um – другий.
sedes, is, f – місцезнаходження.
sensus, us, m – відчуття.
sentio, ĩre – відчувати.
sequens, entis – наступний.
series, ěi, f – ряд.
serotinus, a, um – пізній.
serpens, entis – повзучий.
sesamoideus, a, um – кунжут-
подібний.
silva, ae, f – ліс.
silvaticus, a, um – лісистий.
silvester, stris, stre – лісовий.
Simia, ae, f – мавпа.
similis, e – подібний.
simplex, ĩcis – простий.
singulariter – одинично.
sinister, tra, trum – лівий.
sinus, us, m – залив.
situs, a, um – розташований.
sol, solis, m – сонце.
solvo, ěre – розчиняти.
sparsus, a, um – розсіяний.
species, ěi, f – вид, збір.
sphaericus, a, um – сферичний.

spica, ae, f – колос.
spinosus, a, um – остистий.
spiro, āre – дихати.
splendens, entis – блискучий.
spongiosus, a, um – губчатий.
sponte – власними силами.
spurius, a, um – несправжній.
squamiformis, e – лусковидний.
stamen, ĩnis, n – тичинка.
staminosus, a, um – з багатьма
тичинками.
steposus, a, um – степовий.
stigma, ātis, n – приймочка.
stratum, i, n – прошарок.
structura, ae, f – будова.
Struthocamelus, i, m – страус.
studiōsus, i, m – студент.
stylus, i, m – стовпчик.
stylus, i, m – стовпчик.
subcutaneus, a, um – підшкір-
ний.
subinfērus, a, um – майже ниж-
ній.
substantia, ae, f – речовина.
subtus – знизу.
succus, i, m – сік.
superficies, ěi, f – поверхня.
superior, ius – верхній.
superne – у верхній частині.
superus, a, um – верхній.
supra (Acc.) – над.
sutūra, ae, f – шов.

T

taceo, ěre – мовчати.
tactus, us, m – дотик.
tango, ěre – торкатися.
tego, ěre – покривати.
tela, ae, f – тканина.
temporalis, e – висковий.

tempus, ōris, n – час, пора року.
terra, ae, f – земля.
terrestris, e – наземний.
Thecla, ae, f – хвостатка.
thoracicus, a, um – грудний.
Tilia, ae, f – липа.
tinctorius, a, um – фарбувальний.
tinctūra, ae, f – настояйка.
toxīcus, a, um – отруйний.
trado, ěre – передавати.
trajectus, us, m – перевал.
transversus, a, um – поперечний.
trapezius, a, um – трапецієподібний.
tres, tria – три.
tricōlor, ōris, m – трибарвний.
Trifolium, ii, n – конюшина.
Triticum, i, n – пшениця.
Triturus, i, m – тритон.
truncus, i, m – тулуб, стовбур.
tu – ти.

U

ubique – всюди.
umbra, ae, f – тїнь.
undecīmus, a, um – одинадцятий.
unus, a, um – один.
Ursus, i, m – ведмїдь.
Urtica, ae, f – кропива.
usque – аж до.
ut – як.
utilis, e – корисний.

V

Vacca, ae, f – корова.
vacuōla, ae, f – вакуоля.
valetudo, ĩnis, f – здоров'я.
varius, a, um – різноманїтний.

vel – або.
vena, ae, f – вена.
ventralis, e – черевний.
ventricūlus, i, m – шлуночок.
ver, veris, n – весна.
ver, veris, n – весна.
verbum, i, n – слово.
Vermis, is, m – черв'як, хробак.
vernalis, e – весняний.
vero – дійсно.
Veronica, ae, f – веронїка.
vertebra, ae, f – хребець.
vertebralis, e – хребетний.
verus, a, um – справжній.
vestibūlum, i, n – передня частина рота, переддвїр'я.
vestio, ĩre – одягати, вкривати.
video, ěre – дивитися, бачити.
viginti – двадцять.
Viola, ae, f – фіалка.
violasco, ěre – ставати бузковим.
vir, i, m – чоловік, воїн.
vireo, ěre – зеленїти.
viresco, ěre – зеленїти.
viridis, e – зелений.
viridis, e – зелений.
visus, us, m – зїр.
vita, ae, f – життя.
vitamīnum, i, n – вітамін.
Vitis, is, f – виноград.
vitreus, a, um – скляний.
vitta, ae, f – стрїчка, широка полоса.
vivipārus, a, um – живородний.
viviparus, a, um – живородячий.
vivo, ěre – жити.
volaris, e – звичайний.
Vulpes, is, f – лисиця.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Алексеев Е.Б., Губанов И.А., Тихомиров В.Н. Ботаническая номенклатура. – М.: Издательство МГУ, 1989. – 168 с.
2. Визначник рослин Українських Карпат. – К.: Наукова думка, 1977. – 434 с.
3. Горностаев Г.Н., Забинкова Н.Н., Каден Н.Н. Латинские названия животных и растений. – М.: Издательство МГУ, 1974. – 147 с.
4. Джеффри Ч. Биологическая номенклатура. – М.: Мир, 1980. – 120 с.
5. Кирпичников М.Э., Забинкова Н.Н. Русско-латинский словарь для ботаников. – Л.: Наука, 1977. – 856 с.
6. Козовик І.Я., Шипайло Л.Д. Підручник латинської мови. – К.: Вища школа, 1976. – 264 с.
7. Чопик В.І., Сна А.В. Латинська ботанічна номенклатура. – К.: Редакційно-видавничий центр “Київський університет”, 1996. – 57 с.

З М І С Т

	стор.
Передмова.....	3
Латинський алфавіт. Вимова.....	4
Наголос (Accentus). Довгота і короткість складів.....	9
Іменник (Substantivum).....	12
I відміна іменників (Declinatio prima).....	13
Біномінальні назви.....	15
II відміна іменників (Declinatio secunda).....	19
Прикметник (Nomen adiectivum).....	26
Прикметники I і II відміни.....	26
Дієслово (Verbum).....	32
Теперішній час дійсного способу активного стану (Praesens indicatīvi actīvi).....	34
Теперішній час дійсного способу пасивного стану (Praesens indicatīvi passīvi).....	37
Дієприкметник минулого часу доконаного виду пасивного стану (Participium perfecti passīvi).....	39
III відміна іменників (Declinatio tertia).....	41
Прикметники III відміни.....	48
Дієприкметник теперішнього часу активного стану (Participium praesentis actīvi).....	53
Ступені порівняння прикметників (Gradus comparatīōnis).....	55
Прислівник (Adverbium).....	60
Ступені порівняння прислівників.....	62
IV відміна іменників (Declinatio quarta).....	64
V відміна іменників (Declinatio quinta).....	66
Займенник.....	68
Прийменник (Praepositīōnes).....	70
Числівник (Numerāle).....	71
Латинські префікси.....	74
Грецькі дублети в ботанічній термінології та ботанічній науці.....	75
Додатки.....	80
Gaudeamus.....	104
Латинсько-український словник.....	105
Список використаної літератури.....	115

Дяків О.Ю., Петришин М.Й.

Практикум з латинської мови для
студентів природничих спеціальностей

Накладом авторів

Підписано до друку . Формат 60x84/16.
Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. 7,1